

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XVI
2005 • Nr. 3–4

DIN SUMAR

DAN BANCIU, Percepția intensității și gravității fenomenului de corupție

SORIN M. RĂDULESCU, Percepția principalelor cauze și efecte ale fenomenului de corupție

CRISTINA DÂMBOEANU, Experiența personală a subiecților față de anumite fapte de corupție

ECATERINA BALICA, Opinii și atitudini ale populației față de faptele de corupție și persoanele implicate

ROXANA BRATU, Percepția eficienței măsurilor de prevenire și control al corupției

SORIN M. RĂDULESCU, Soluții principale de combatere și prevenire a fenomenului de corupție

ADRIANA-ANCA CUȘMIR, România în circuitul mondial al crimei

BRUNO ȘTEFAN, Simbolistica spațio-temporală în mediul penitenciar românesc

CRISTINA DÂMBOEANU, Particularități psiho-sociale ale deținuților foști consumatori de droguri. Rezultate ale unui studiu empiric

GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Istoria criminalității. Scurtă analiză a activității Institutului Medico-Legal „Mina Minovici” în anul 1936

ION VLĂDUȚ, Homosexualitatea și atitudinile socio-legale față de această formă a sexualității umane

SIMONA ȘTEFĂNESCU, Mediatizarea violenței în familie: noi perspective asupra neutralității morale și responsabilității sociale în jurnalism

CARMEN A. BUCINSCHI, Violența în familie: un studiu de caz în mediul rural

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. Ilie BĂDESCU, director al Institutului de Sociologie; dr. Sorin M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. Iancu FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. Maria COBIANU-BĂCANU, redactor șef-adjunct; dr. Dan BANCIU, dr. Ștefan BUZĂRNESCU; dr. Mihail CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. Emilian M. DOBRESCU; dr. Ioan DRĂGAN; Ion GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. Oscar HOFFMAN; dr. Petru ILUȚ; dr. Michel MAFFESOLI, profesor Universitatea Paris V; dr. Paul H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române; director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); dr. Ioana PETRE; dr. Ivan TCHALAKOV, Președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria.

Responsabil de număr: Sorin M. RĂDULESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Microprocesare și tehnoredactare computerizată: Cristiana TUTUNEA

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 27; 4021-318 81 28 / 2417

Fax: 4021-318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

Redactor: Ana BOROS

Tehnoredactare computerizată: Daniela FLORESCU

Coperta: Iolanda POVARĂ

© 2005, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România;

Tel.: 4021-318 81 06, 4021-318 81 46;

Fax: 4021-318 24 44;

E-mail: edacad@ear.ro;

Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XVI, nr. 3-4 • 2005

S U M A R

PERCEPȚIA PUBLICĂ A CORUPȚIEI ÎN ROMÂNIA

INTRODUCERE.....	217
DAN BANCUIU, Percepția intensității și a gravității fenomenului de corupție	219
SORIN M. RĂDULESCU, Percepția principalelor cauze și efecte ale fenomenului de corupție	237
CRISTINA DÂMBOEANU, Experiența personală a subiecților față de anumite fapte de corupție	245
ECATERINA BALICA, Opinii și atitudini ale populației față de faptele de corupție și persoanele implicate.....	253
ROXANA BRATU, Percepția eficienței măsurilor de prevenire și control al corupției.....	263
SORIN M. RĂDULESCU, Soluții principale de combatere și prevenire a fenomenului de corupție	273

TENDINȚE ALE CRIMINALITĂȚII ȘI DEVIANȚEI ÎN ROMÂNIA

ADRIANA-ANCA CUȘMIR, România în circuitul mondial al crimei	287
BRUNO ȘTEFAN, Simbolistica spațio-temporală în mediul penitenciar românesc.....	303
CRISTINA DÂMBOEANU, Particularități psiho-sociale ale deținuților foști consumatori de droguri. Rezultate ale unui studiu empiric	319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Istoria criminalității. Scurtă analiză a activității Institutului Medico-Legal „Mina Minovici” în anul 1936.....	345
[ION VLĂDUȚ], Homosexualitatea și atitudinile socio-legale față de această formă a sexualității umane	353
SIMONA ȘTEFĂNESCU, Mediatizarea violenței în familie: noi perspective asupra neutralității morale și responsabilității sociale în jurnalism	365
CARMEN A. BUCINSCHI, Violența în familie: un studiu de caz în mediul rural.....	389

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

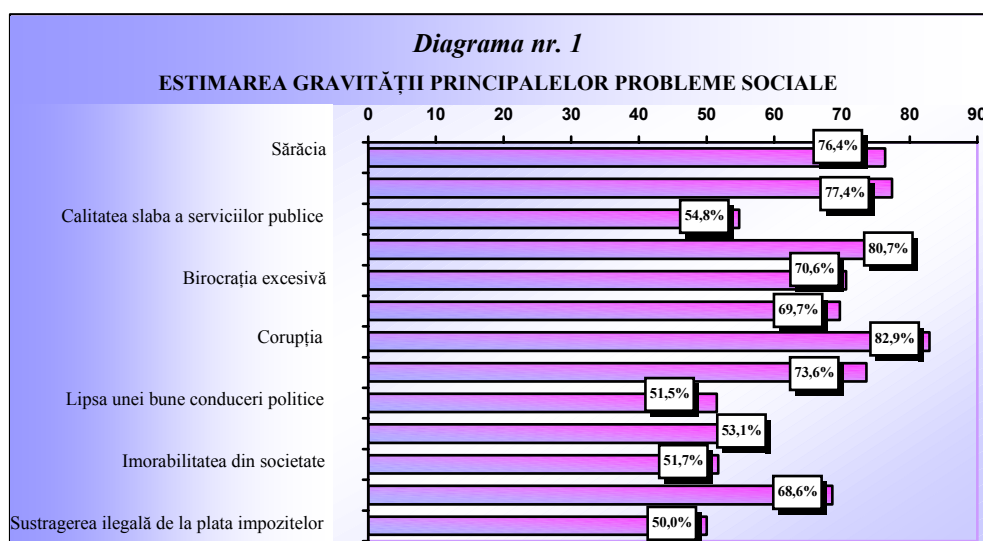
VALENTINA MARINESCU, SIMONA ȘTEFĂNESCU, <i>Mediatizarea actelor de violență în familie. Ghid de bune practici pentru jurnaliști</i> , Centrul Parteneriat pentru Egalitate, București, Editura Veritas, 2005 (Carmen A. Bucinschi); FEDERICO CHABOD, <i>Storia dell'idea d'Europa</i> (Istoricul ideii de Europa), Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005 (Monica Joița); GABRIEL STĂNESCU, <i>Românii din Lumea Nouă. Valori native și adaptative la românii americani</i> , Norcross, Criterion Publishing, 2003 (Simona-Grazia Dima)	413
---	-----

PERCEPȚIA INTENSITĂȚII ȘI A GRAVITĂȚII FENOMENULUI DE CORUPȚIE

DAN BANCIU

1. APRECIEREA GRAVITĂȚII FENOMENULUI DE CORUPȚIE, COMPARATIV CU GRAVITATEA ALTOR PROBLEME SOCIALE

Pentru a putea aprecia locul pe care îl ocupă fenomenul de corupție în ansamblul problemelor sociale cu care se confruntă societatea românească, în cadrul anchetei de opinie a fost prezentată subiecților o listă cuprinzând 13 probleme sociale (începând cu sărăcia și prețurile mari și terminând cu evaziunea fiscală), aceștia urmând să aprecieze gradul de gravitate al acestora, în vederea alcătuirii unei ierarhii din perspectiva pericolului și îngrijorării sociale pe care o generează fiecare dintre ele.

Deși multe dintre aceste probleme sociale afectează în mod direct și vizibil populația (cum ar fi, de pildă, sărăcia, lipsa locurilor de muncă și a locuințelor, prețurile ridicate etc.), populația percepe corupția, într-o proporție cumulată de 82,9%, ca

fiind cea mai „gravă și foarte gravă” problemă socială în prezent în societatea românească (vezi diagrama nr. 1).

Rezultă că există un **larg consens** al populației investigate cu privire la gradul cel mai mare de gravitate pe care îl întrunește fenomenul de corupție, subiecții fiind cel mai mult preocupați și chiar îngrijorați, în primul rând, de acest flagel al corupției. Pe locurile următoare, în privința aprecierilor privind gravitatea altor probleme sociale, se situează: **lipsa locurilor de muncă** (80,7%), **prețurile mari** (77,4%), **lipsa locuințelor** (76,4%), **criminalitatea** (73,6%), **birocrăția excesivă** (70,6%), **lipsa locuințelor** (69,7%) și **afacerile ilegale** (68,6%).

Sustragerea ilegală de la plata impozitelor, alături de **justiția nedreaptă**, **absența unei bune conduceri politice** și **imoralitatea din societate** ocupă o poziție de mijloc în privința estimării gradului lor de gravitate, aproximativ 50,0% dintre subiecți apreciind că ele reprezintă probleme sociale „foarte grave și grave”.

În funcție de indicatorii de bază care caracterizează structura eșantionului (sex, vârstă, profesie, status ocupațional, nivel de instrucție, mediu de rezidență), există anumite tendințe ale percepției publicului cu privire la gravitatea diferitelor probleme sociale:

Cu excepția grupei de vârstă vârstnice (peste 54 ani), care apreciază, într-o proporție ceva mai mică, gravitatea fenomenului de corupție, celelalte grupe de vârstă, **tânără** (până în 29 ani) și **matură** (între 30–54 ani), dețin ponderi mai ridicate în privința estimării corupției ca fiind problema cea mai gravă cu care se confruntă, în prezent, societatea românească;

Subiecții cu un nivel de instrucție **mediu** (liceu terminat și studii postliceale) și **superior** (învățământ universitar și studii postuniversitare) dețin cele mai ridicate ponderi în privința estimării gradului de gravitate a fenomenului de corupție, comparativ cu ponderile ceva mai reduse ale subiecților fără pregătire școlară sau care au studii gimnaziale;

Subiecții inactivi consideră ca fiind „foarte grave și grave” – alături de corupție – sărăcia, prețurile mari și criminalitatea, în timp ce subiecții activi estimează ca fiind mai grave, alături de corupție, lipsa locurilor de muncă și a locuințelor, birocrăția excesivă etc.;

Cele mai ridicate ponderi în privința estimării gravității fenomenului de corupție le dețin subiecții care au ocupația de **maistru-tehnician**, **muncitor**, **intelectual** și **agricultor**, în timp ce subiecții care dețin funcția de patron sau manager și de funcționar în administrație apreciază într-o mai mică măsură, comparativ cu ceilalți subiecți, gravitatea fenomenului de corupție;

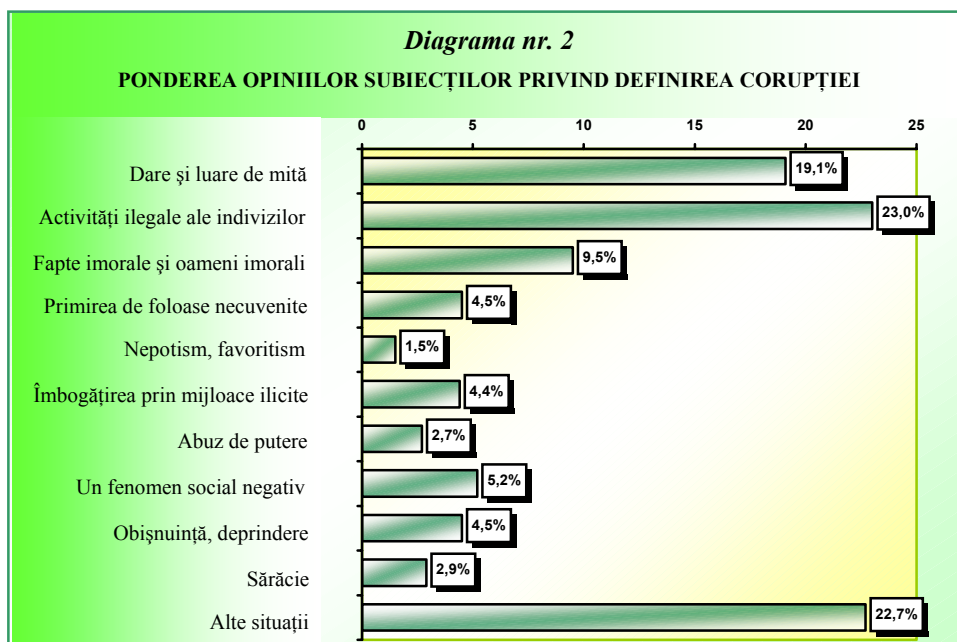
Subiecții domiciliați în mediul **urban** dovedesc mai multă intransigență, comparativ cu cei din mediul rural, în privința aprecierilor față de gravitatea fenomenului de corupție, percepție care s-ar putea datora faptului că subiecții din mediul urban s-au confruntat mai mult cu diverse acte de corupție, a căror amploare și intensitate este mai crescută în acest mediu, comparativ cu cel rural.

2. OPINII ALE SUBIECȚILOR PRIVIND DEFINIREA CORUPȚIEI

2.1. DEFINIȚII ȘI INTERPRETĂRI ALE FENOMENULUI DE CORUPȚIE DE CĂTRE PUBLIC

Întrucât diversele definiții ale corupției, atât cele utilizate de specialiști, cât și cele vehiculate în mass-media sunt, adeseori, ambigue, evazive și chiar contradictorii, o întrebare deschisă din chestionarul adresat subiecților a vizat modul în care ei înțeleg fenomenul de corupție.

Din cumulara răspunsurilor primite nu rezultă că populația este relativ bine orientată în ceea ce privește perceperea și definirea corectă a fenomenului de corupție, subiecții estimând că aceasta implică numeroase sensuri și definiții, începând cu cele de natură juridică și politică și terminând cu cele morale și chiar individuale (vezi diagrama nr. 2).

Mai puțin de o pătrime dintre subiecții investigați (23,0%) identifică corupția cu activitățile ilegale ale unor indivizi care încalcă legea, în timp ce darea și luarea de mită, împreună cu primirea de foloase necuvenite și abuzul de putere întrunesc, cumulativ, 26,3% dintre opțiunile subiecților, ceea ce conduce spre o imagine a corupției mai mult dintr-o **perspectivă normativă**, în care asemenea acte sunt considerate ca infracțiuni de serviciu sau în legătură cu serviciul. Aproximativ 10,0% dintre subiecți consideră și definesc corupția ca fiind o faptă imorală, comisă de oameni imorali, în timp ce doar 4,4% văd în corupție o modalitate de îmbogățire prin mijloace ilicite, 4,5% asociind corupția cu mentalitățile, practicile și deprinderile „tradiționale” din societatea românească.

Restul opiniilor, a căror pondere este nesemnificativă, definesc corupția ca fiind un conflict de interese, un gen de mafie și crimă organizată, exces de birocratie, acte ilegale comise în administrația publică, acte ilegale ale unor persoane politice sau cu funcții de răspundere și chiar un atentat la siguranța națională a statului.

În funcție de caracteristicile subiecților, există și anumite diferențe în privința definirii diverselor fapte de corupție:

- Grupa de vârstă de peste 54 ani deține ponderea cea mai mică în privința considerării corupției ca fiind, în primul rând, o activitate care presupune **luarea și darea de mită**, aceeași grupă de vârstă având, în schimb, ponderea cea mai ridicată în privința estimării acestui fenomen ca fiind legat de o serie de activități ilegale comise de indivizi imorali sau că el reprezintă fapte imorale comise de oameni imorali;

- Subiecții cu studii **medii și superioare** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării corupției ca fiind, în primul rând, **luare și dare de mită**, în timp ce subiecții fără studii dețin ponderea cea mai ridicată în privința definirii corupției ca o faptă imorală;

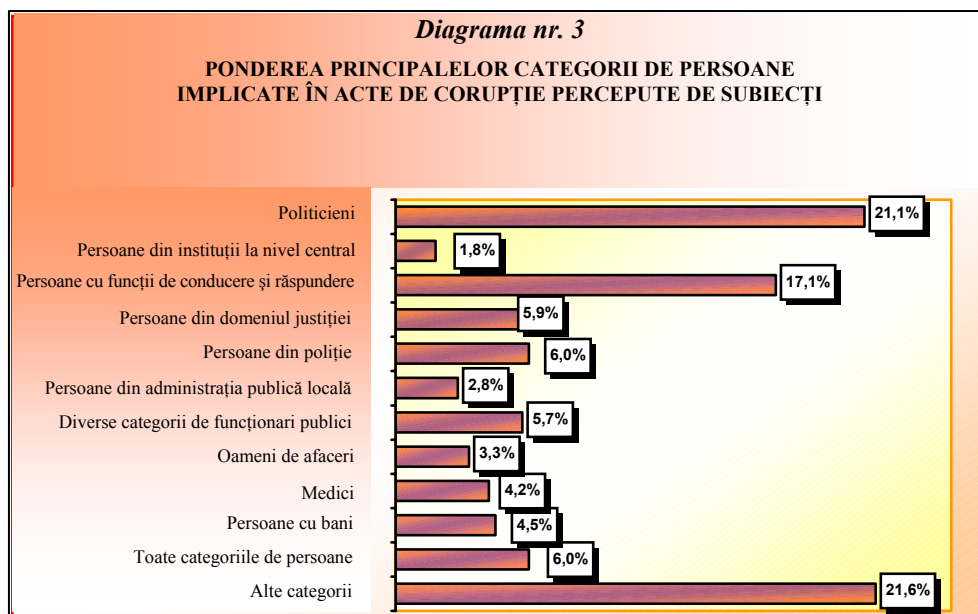
- Subiecții **activi** consideră, într-o proporție de aproximativ o pătrime, că acest fenomen este echivalent cu **darea și luarea de mită**, în timp ce foarte puțini dintre subiecții inactivi apreciază darea și luarea de mită ca fiind un act de corupție;

- Subiecții care dețin funcția de **patroni** sau **manageri** dețin o pondere de două ori mai mare, comparativ cu restul subiecților, în privința considerării fenomenului de corupție ca fiind, în primul rând, **dare și luare de mită**, în schimb ei au și ponderea cea mai scăzută în privința identificării acestui fenomen cu faptele imorale, comise de indivizi imorali; în schimb, subiecții care sunt **funcționari în administrație, muncitori sau agricultori** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării fenomenului de corupție ca fiind, mai ales, legat de activitățile ilegale comise de indivizii care încalcă legea;

- Pentru subiecții domiciliați în mediul **urban** corupția reprezintă, în primul rând, **luarea și darea de mită**, în timp ce pentru subiecții din mediul **rural** corupția este echivalentă, mai ales, cu **activitățile ilegale** comise de indivizii care încalcă legea.

2.2. DEFINIREA CORUPȚIEI ÎN RAPORT DE CATEGORIILE DE PERSOANE IMPLICATE

Pentru a obține o imagine mai concludentă asupra modului în care populația chestionată definește fenomenul de corupție, tot printr-o întrebare deschisă li s-a solicitat subiecților să menționeze în mod expres categoriile de persoane pe care ei le consideră cel mai mult implicate în acte de corupție (vezi diagrama nr. 3).

Spre deosebire de definițiile preponderent **normative** acordate fenomenului de corupție, în cazul categoriilor de persoane implicate cel mai mult în acte de corupție, populația investigată este mai bine orientată. Într-o proporție cumulată de aproximativ 40%, subiecții consideră că în acest fenomen sunt implicați, în primul rând, **politicienii** (21,1%) și cei care **dețin funcții de conducere și răspundere**, ceea ce conduce spre configurarea și a unei dimensiuni sau definiții **politice** a fenomenului de corupție. De asemenea, publicul identifică ca fiind implicate în acte de corupție și persoane din domeniul justiției și poliției, din administrația publică locală, oameni de afaceri și persoane care dispun de mulți bani (ponderea acestora fiind de circa 4–5,5%), în timp ce 6,0% dintre subiecți consideră că în acest fenomen sunt implicate toate categoriile de persoane care, prin diverse mijloace și modalități, recurg la acte de corupție. Restul opiniilor identifică printre categoriile de persoane implicate în acte de corupție: vameșii, funcționarii Gărzii Financiare, ziariștii, profesorii, persoanele imorale, persoanele care fac trafic de influență etc.

Principalele diferențe, care apar în privința nominalizării categoriilor de persoane implicate în acte de corupție, se referă la:

– Subiecții din grupa de vârstă de **până la 29 ani** dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării **politicienilor** ca fiind persoanele cel mai mult implicate în acte de corupție, în timp ce subiecții în vârstă de **peste 54 ani** apreciază într-o proporție mult mai redusă faptul că în actele de corupție ar fi implicați mai ales politicienii; în schimb, aceiași subiecți în vârstă de peste 54 ani dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării **persoanelor cu funcții de conducere** și răspundere ca fiind cel mai mult implicate în diverse acte de corupție;

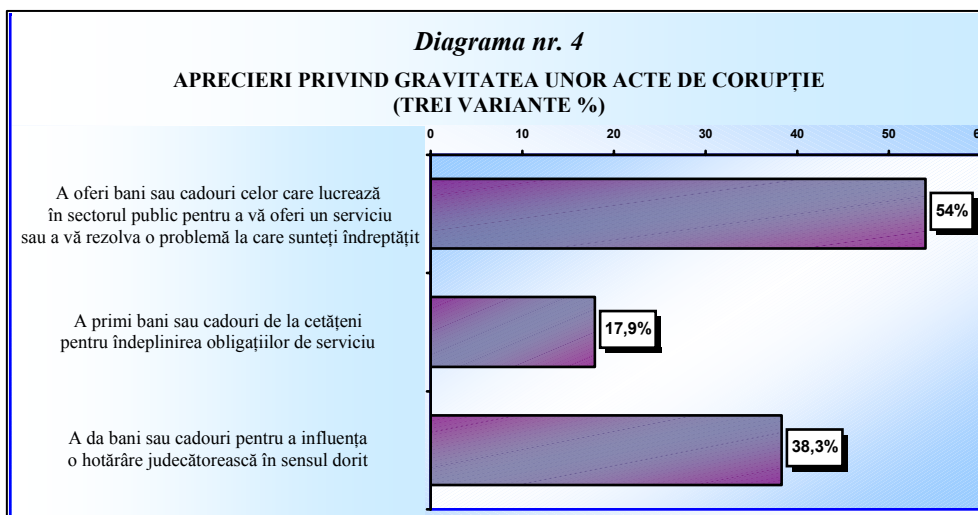
– Subiecții cu studii **medii** și **superioare** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării **politicienilor** ca fiind mai mult implicați în acte de corupție, în timp ce subiecții fără pregătire școlară sau cu pregătire școlară inferioară apreciază că politicienii sunt mai puțin implicați în acte de corupție;

– Subiecții care dețin funcția de **patron** sau **manager** consideră că **politicienii** nu sunt deloc implicați în acte de corupție, în timp ce subiecții cu **ocupații intelectuale** dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării **politicienilor** ca fiind persoanele cel mai mult implicate în acte de corupție; în schimb, persoanele care dețin funcția de **tehnician** sau **maistru** apreciază, într-o proporție ridicată, că în fenomenul corupției sunt implicați mai ales indivizii care dețin funcții de conducere și răspundere;

– Subiecții domiciliați în mediul **urban** apreciază într-o proporție mai ridicată faptul că în fenomenul corupției sunt implicați cel mai mult **politicieni**, în timp ce subiecții din mediul **rural** consideră că în acest fenomen cei mai implicați sunt indivizii care dețin funcții de conducere și răspundere.

2.3. ATITUDINI ALE POPULAȚIEI PRIVIND GRAVITATEA UNOR ACTE DE CORUPȚIE

Analiza opiniilor subiecților, privind aprecierea gravității unor acte de corupție posibil a fi comise de diverse categorii de persoane, a condus la următoarea configurare a acestora, în funcție de primele trei opțiuni ale subiecților (vezi diagrama nr. 4).

Mai mult de jumătate dintre subiecții investigați (54,0%) apreciază că fapta sau actul prin care o persoană oferă bani sau cadouri altor persoane care lucrează în sectorul public (autorități, funcționari, medici, profesori etc.), pentru a i se rezolva o problemă sau un serviciu la care era îndreptățită, reprezintă cel mai

grav act de corupție. Prin aceasta, populația amendează, de fapt, așa-numita „corupție cenușie”, cvasi-generalizată în sectoarele publice, care obligă pe cetățeni să ofere bani sau cadouri pentru a fi siguri că li se rezolvă o problemă legală, la care ei au tot dreptul, dar a cărei soluționare implică „ungerea” mecanismelor și a funcționarilor publici. Peste o treime dintre subiecți (38,3%) consideră că la fel de gravă și condamnabilă este și încercarea de a oferi bani sau cadouri pentru a influența în sensul dorit o decizie judecătorească, percepția publicului fiind aceea că justiția și personalul din justiție trebuie să se ridice deasupra acestor ingerințe și să realizeze actul de justiție în conformitate cu adevărul și legea. Pe locul al treilea, în ordinea gravității (17,9%), publicul situează fapta unei persoane publice care pretinde sau primește bani, cadouri ori alte foloase materiale de la diverși cetățeni, pentru îndeplinirea „condiționată” a obligațiilor de serviciu.

Există anumite diferențe semnificative în privința atitudinilor subiecților față de gravitatea unor fapte de corupție.

Subiecții în vârstă (peste 54 ani) se dovedesc a fi cei mai intransigenți în privința estimării faptei de oferire sau primire de bani sau cadouri de către persoanele care lucrează în sectorul public, ca fiind un act grav de corupție, în timp ce subiecții care au vârsta până în 29 de ani consideră, într-o proporție mai ridicată, că încercarea de corupere a judecătorilor prin oferirea de bani sau cadouri reprezintă un act de corupție deosebit de grav.

Subiecții fără **nici o pregătire școlară** apreciază, într-o proporție mult mai ridicată, că a oferi bani sau cadouri celor care lucrează în sectorul public, pentru a rezolva o problemă la care ești îndreptățit, reprezintă un act grav de corupție, aceiași subiecți apreciind însă, într-o proporție foarte scăzută, că primirea de bani sau cadouri de la cetățeni de către un funcționar pentru îndeplinirea obligațiilor de serviciu reprezintă un act grav de corupție. În schimb, subiecții cu **nivel de instrucție superior** apreciază, într-o proporție relativ ridicată, că oferirea de bani sau cadouri pentru a influența o hotărâre judecătorească în sensul dorit reprezintă cel mai grav act de corupție.

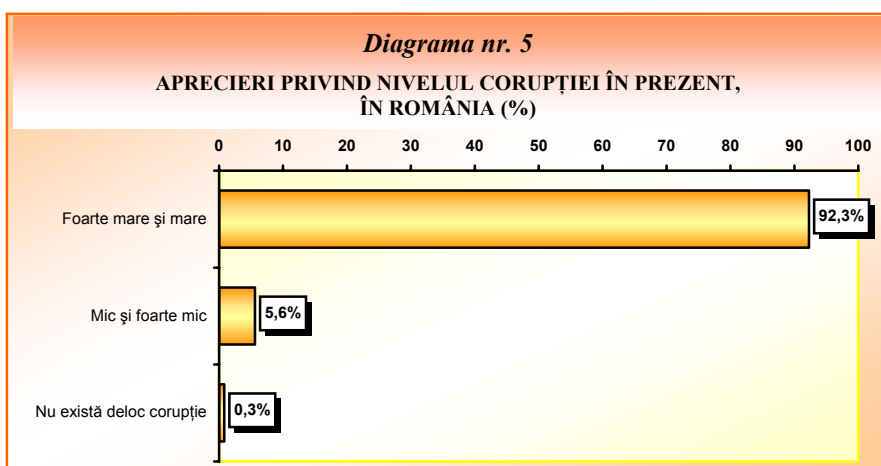
Subiecții care au profesia de **muncitor** și **agricultor** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării ca fiind cea mai gravă faptă de a oferi bani sau cadouri unui funcționar public pentru a-ți rezolva o problemă la care ești îndreptățit, în timp ce subiecții care au funcția de **patron** (manager), **tehnician-maistru** sau care au o **ocupație intelectuală** dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării faptei de încercare de corupere a justiției ca fiind cea mai gravă.

Subiecții din mediul **urban** dețin o pondere superioară celei estimate de subiecții din rural, în privința considerării faptei de a influența o hotărâre judecătorească în sensul dorit, prin oferirea de bani sau cadouri, ca fiind un act de corupție foarte grav.

3. ESTIMAREA DE CĂTRE SUBIECTI A GRADULUI DE RĂSPÂNDIRE A CORUPȚIEI ÎN ROMÂNIA

3.1. APRECIERI PRIVIND INTENSITATEA ȘI AMPLOAREA CORUPȚIEI ÎN PREZENT, ÎN ROMÂNIA

Comparativ cu alte perioade, dar în strânsă legătură cu schimbările politice, economice și sociale intervenite după 1989, subiecții investigați apreciază, într-o proporție covârșitoare (peste 92,0%), că, în momentul de față, nivelul corupției în România este „mare și foarte mare”, fenomenul tinzând să se generalizeze la scară națională și afectând negativ domeniile economice, politice, administrative, publice și chiar judecătorești (vezi diagrama nr. 5).

Această configurație a opiniilor relevă faptul că populația chestionată percepe fenomenul corupției ca fiind deosebit de amplu și intens, el atingând cele mai înalte grade de răspândire în prezent, fiind considerat ca o veritabilă „maladie” cu efecte metastazice, în toate planurile și la toate nivelurile vieții sociale. Această idee este întărită și de numărul extrem de redus al subiecților care consideră că, în prezent, nivelul corupției în România este „mic și foarte mic” (5,6%), precum și de ponderea foarte redusă a celor care opinează că în prezent nu există corupție în societatea românească (0,3%).

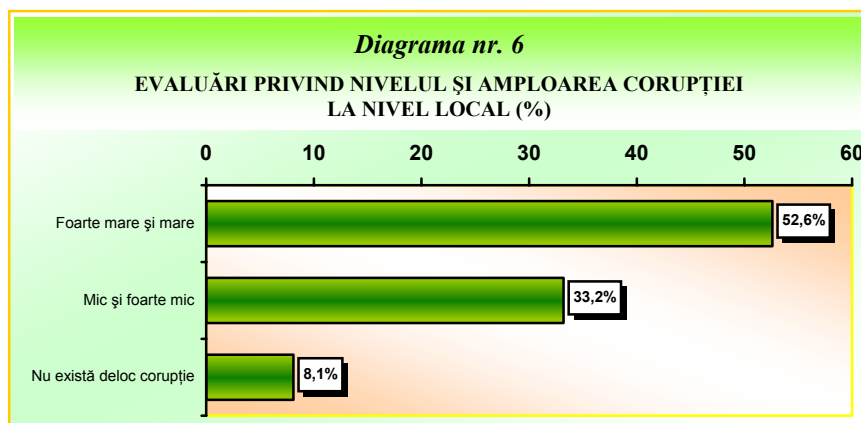
Ca diferențe mai semnificative, între opiniile subiecților merită relevate următoarele:

Subiecții cu studii **medii** și **superioare** dețin ponderile cele mai ridicate în privința aprecierii nivelului corupției în prezent ca fiind „foarte mare și mare”, în timp ce subiecții fără pregătire școlară sau cu pregătire școlară inferioară estimează, într-o mai mică proporție, că nivelul actual al corupției este „foarte mare și mare”.

Subiecții cu ocupații **intelectuale**, **tehnicieni (maiștri)** și **muncitori**, care dețin ponderile cele mai ridicate în privința considerării nivelului corupției din România ca fiind „foarte mare și mare” în timp ce subiecții care dețin funcția de **patron** sau **manager** și cei care sunt **funcționari** în administrație consideră într-o proporție mai redusă că în prezent nivelul corupției în România este „foarte mare și mare”.

3.2. EVALUAREA MANIFESTĂRII FENOMENULUI DE CORUPȚIE LA NIVEL LOCAL

Date fiind contextele și mediile diferite de viață și activitate în care trăiesc subiecții investigați, imaginea și percepția acestora îmbracă și o anumită „coloratură” locală, determinată de reacțiile publicului din localitate față de existența și instrumentarea unor acte de corupție în interiorul comunității locale (vezi diagrama nr. 6).

Spre deosebire de proporția estimărilor de către subiecți a amplitudinii fenomenului de corupție la nivelul întregii țări, ponderea evaluărilor cu privire la dimensiunile aceluiași fenomen la nivelul localității este sensibil mai redusă, doar ceva mai mult de jumătate dintre subiecți apreciază că acest fenomen are un nivel „foarte mare și mare” în localitate, în timp ce 33,2% consideră că acest nivel este „mic și foarte mic”, iar 8,1% opinează că nu există deloc corupție în localitatea în care domiciliază. Această „localizare” a fenomenului corupției poate fi pusă atât pe seama experienței personale a subiecților care s-au confruntat cu cazuri de corupție la nivelul comunității în care trăiesc, cât și pe seama modului în care ei se raportează la diversele probleme sociale cu care se confruntă comunitatea respectivă.

Principalele diferențe privind estimarea nivelului corupției la nivel local se referă la:

– Subiecții care au **vârsta până în 29 de ani** dețin ponderea cea mai ridicată în privința considerării nivelului corupției în localitatea în care domiciliază ca fiind

„foarte mare și mare”, în timp ce subiecții în **vârstă de peste 54 ani** estimează, într-o proporție mai redusă, că nivelul corupției în localitatea lor este „foarte mare și mare”;

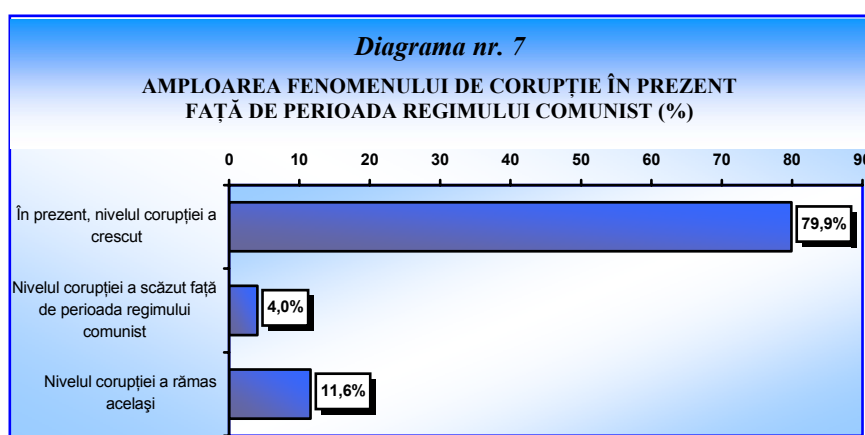
– Subiecții cu studii **medii** și **superioare** consideră, în proporții relativ ridicate, comparativ cu subiecții fără pregătire școlară sau cu pregătire școlară inferioară, ale căror aprecieri sunt mai reținute, că, în momentul de față, nivelul corupției în localitatea în care domiciliază este „foarte mare și mare”;

– Subiecții care dețin funcția de **patron** sau **manager**, cei cu **ocupații intelectuale** și cei care sunt **tehnicieni-maștri** consideră într-o proporție mult mai ridicată că în prezent nivelul corupției în localitatea lor este „foarte mare și mare”, în timp ce subiecții care sunt **muncitori** sau **agricultori** dețin ponderile cele mai ridicate în privința aprecierilor făcute față de nivelul corupției în localitatea în care domiciliază și pe care îl consideră ca fiind „mic și foarte mic”.

– Subiecții domiciliați în **urban** consideră, într-o proporție mult mai ridicată, comparativ cu cei din rural, că în prezent nivelul corupției în localitatea lor este „foarte mare și mare”.

3.3. APRECIERI PRIVIND NIVELUL CORUPȚIEI ÎN PREZENT, COMPARATIV CU PERIOADA REGIMULUI COMUNIST

Corupția nu este un fenomen sau un produs nou al realităților sociale, economice și politice apărute după anul 1989, motiv pentru care ancheta de opinie a urmărit și estimarea modului în care tipul și natura regimului politic influențează amploarea și intensitatea fenomenului de corupție. În acest scop, subiecții au fost solicitați să aprecieze evoluția și dimensiunile acestui fenomen în perioada regimului totalitar comunist, comparativ cu cele atinse de acesta în perioada regimului democratic de după 1989 (vezi diagrama nr. 7).

În timp ce numai o mică proporție dintre subiecți apreciază că nivelul corupției a scăzut comparativ cu cel din perioada regimului comunist (4,0%) sau că el ar fi rămas constant (11,6%), majoritatea covârșitoare a acestora (aproximativ 80%) consideră că, în prezent, frecvența și amploarea lui depășesc cu mult ritmurile înregistrate în timpul fostului regim politic. Aceste diferențe sensibile, în ceea ce privește ponderea opiniilor față de nivelul corupției în raport de regimul politic, par să indice tendința opiniei publice de a plasa și localiza problema corupției într-un context social-politic în continuă schimbare, în care, în condițiile trecerii la economia de piață concurențială, factorii de risc s-au multiplicat, iar corupția tinde să devină un fenomen specializat și profesionist. Chiar dacă și în timpul regimului totalitar au existat fapte de corupție, par să sugereze opiniile subiecților, acestea s-au petrecut în limite rezonabile, în cadrul unor rețele informale de „pile” și „șpagă”, pe când acum asemenea fapte presupun dezvoltarea unor rețele instituționale și clientelare, faptele de corupție nemaiputând fi controlate și stopate.

Ca diferențe mai semnificative de percepție menționăm:

Populația cu vârstă între 29–54 ani estimează, într-o proporție mult mai ridicată, că, în prezent, nivelul corupției a crescut în România față de perioada regimului comunist, în timp ce tinerii până în 29 de ani consideră într-o proporție mai redusă că nivelul corupției este mai ridicat în momentul de față, comparativ cu perioada regimului comunist;

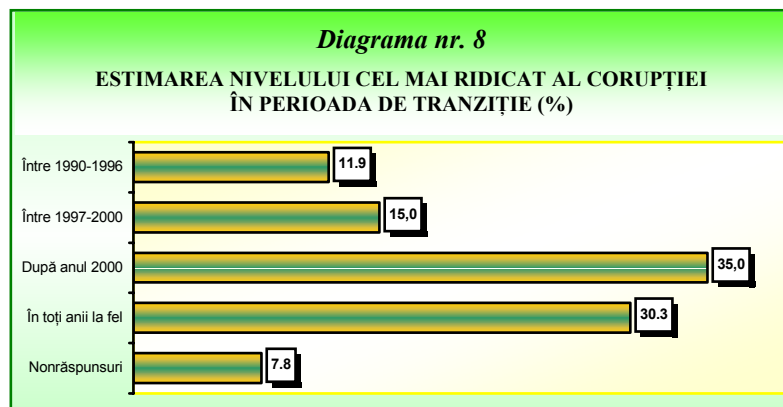
Subiecții **fără școală** consideră, într-o proporție mai redusă decât cei cu studii medii și superioare, că în prezent nivelul corupției este superior celui înregistrat în perioada regimului comunist.

Subiecții care dețin funcția de **patron** sau au **ocupații intelectuale**, precum și cei din **categoria tehnicienilor** dețin cele mai ridicate ponderi în privința estimării nivelului actual al corupției în România ca fiind sensibil mai mare decât cel înregistrat în timpul regimului comunist.

3.4. ESTIMĂRI COMPARATIVE PRIVIND NIVELUL CORUPȚIEI ÎNTRE 1990 ȘI 2004

Guvernările care s-au succedat la conducerea României între 1990–2004 au recunoscut faptul că fenomenul corupției reprezintă principalul inamic al democrației și statului de drept, care subminează economia de piață și periclitează stabilitatea și funcționalitatea instituțiilor fundamentale ale statului, motiv pentru care fiecare dintre ele a elaborat programe și strategii de guvernare menite să combată corupția prin măsuri legislative, economice și administrative.

Cunoscând opinia populației investigate privind amploarea și nivelul corupției în România, li s-a solicitat subiecților să-și exprime părerea în privința gradului de răspândire a acesteia în cele trei perioade (1990–1996, 1997–2000, 2000 până în prezent), coincidând cu guvernările politice care s-au succedat în fiecare perioadă și care s-au angajat ferm în combaterea corupției (vezi diagrama nr. 8)

Peste o treime dintre subiecți estimează că nivelul corupției a înregistrat cea mai mare creștere după anul 2000, în timp ce mai puțin de o treime consideră că acest fenomen a cunoscut aceeași amploare în toată perioada analizată. În același timp, procentul subiecților care consideră că nivelul corupției din România a fost cel mai scăzut în perioada 1990–1996 este nesemnificativ, populația părând să ignore sau să nu-și amintească de o serie de acte și afaceri de corupție petrecute în această perioadă („Caritas”, „Bancorex”, „Țigareta”, „Petromin”, „Dacia Felix”, „FNI” etc.) și care au făcut obiectul unor mediatizări și dezbateri aprinse.

Ca diferențe mai semnificative de percepție ale subiecților menționăm:

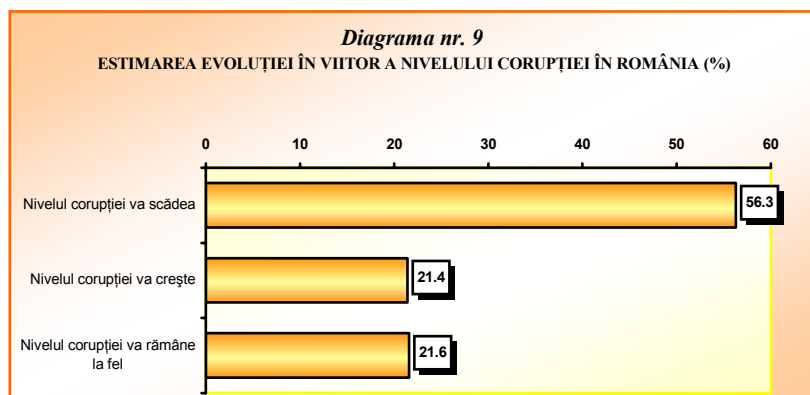
– Subiecții în vârstă de **până la 29 de ani** dețin ponderea cea mai ridicată în privința aprecierii nivelului cel mai ridicat al corupției ca fiind înregistrat după anul 2000, tot ei având și ponderea cea mai scăzută în estimarea nivelului corupției ca fiind același în toată perioada de tranziție;

– Subiecții fără nici o pregătire școlară consideră că nivelul corupției a fost cel mai scăzut în perioada 1990–1996, precum și în perioada 1997–2000, tot ei estimând, într-o proporție ridicată, că cel mai înalt nivel al corupției a fost înregistrat după anul 2000. În schimb, subiecții cu pregătire superioară consideră, într-o proporție foarte ridicată, că nivelul corupției a atins gradul cel mai înalt după anul 2005.

– Subiecții cu **ocupații intelectuale** și care dețin funcția de **patron** sau manager consideră, într-o proporție foarte ridicată, că cel mai înalt nivel al corupției a fost înregistrat după anul 2000, în timp ce subiecții care sunt **muncitori** sau **agricultori** estimează, într-o proporție ridicată, că în toată perioada de tranziție nivelul corupției a fost același.

4. OPINII ALE SUBIECȚILOR PRIVIND EVOLUTIA ÎN VIITOR A NIVELULUI CORUPȚIEI ÎN ROMÂNIA

În pofida unor aprecieri defavorabile privind amploarea și intensitatea corupției în prezent, comparativ cu perioada regimului comunist și, mai ales, cu nivelul crescut al corupției înregistrat după anul 2000, subiecții investigați consideră că există suficiente motive pentru ca, în următorii ani, nivelul fenomenului de corupție să înregistreze o tendință de descreștere (vezi diagrama nr. 9).

Pe baza configurației acestor opinii, subiecții investigați pot fi grupați în două categorii dihotomice: pe de o parte „optimiști”, care într-o proporție de 56,3% estimează că în următorii ani nivelul corupției în România va scădea, și pe de altă parte „pesimiști” sau fataliști, a căror pondere este de aproximativ 50% și care consideră că nivelul corupției în România în următorii ani fie că va rămâne același, fie că va crește.

În funcție de caracteristicile subiecților apar și o serie de diferențe de apreciere față de evoluția viitoare a corupției în România:

– Cei mai **optimiști** par să fie subiecții în vârstă de peste 54 ani, care, într-o proporție mult mai ridicată, consideră că în viitor nivelul corupției va înregistra o scădere semnificativă, în timp ce **tinerii** în vârstă de până la 29 de ani sunt mai **fataliști**, mulți dintre aceștia apreciind că în viitor nivelul corupției va crește comparativ cu perioada prezentă;

– Cei mai **optimiști** în privința șanselor de scădere a nivelului corupției în viitor sunt subiecții fără nici o pregătire școlară, precum și cei cu o pregătire școlară inferioară, în timp ce subiecții cu pregătire școlară medie și superioară sunt ceva mai reținuți în privința estimării „șanselor” de diminuare în viitor a corupției în România;

– Cei mai optimiști sunt subiecții care dețin funcția de **manager** sau **patron**, și care, într-o proporție foarte ridicată, consideră că în viitor nivelul corupției din România va scădea semnificativ, în timp ce subiecții care dețin funcții în administrația publică, precum și subiecții cu ocupații intelectuale sunt mult mai rezervați în privința estimării șanselor de diminuare în viitor a nivelului corupției.

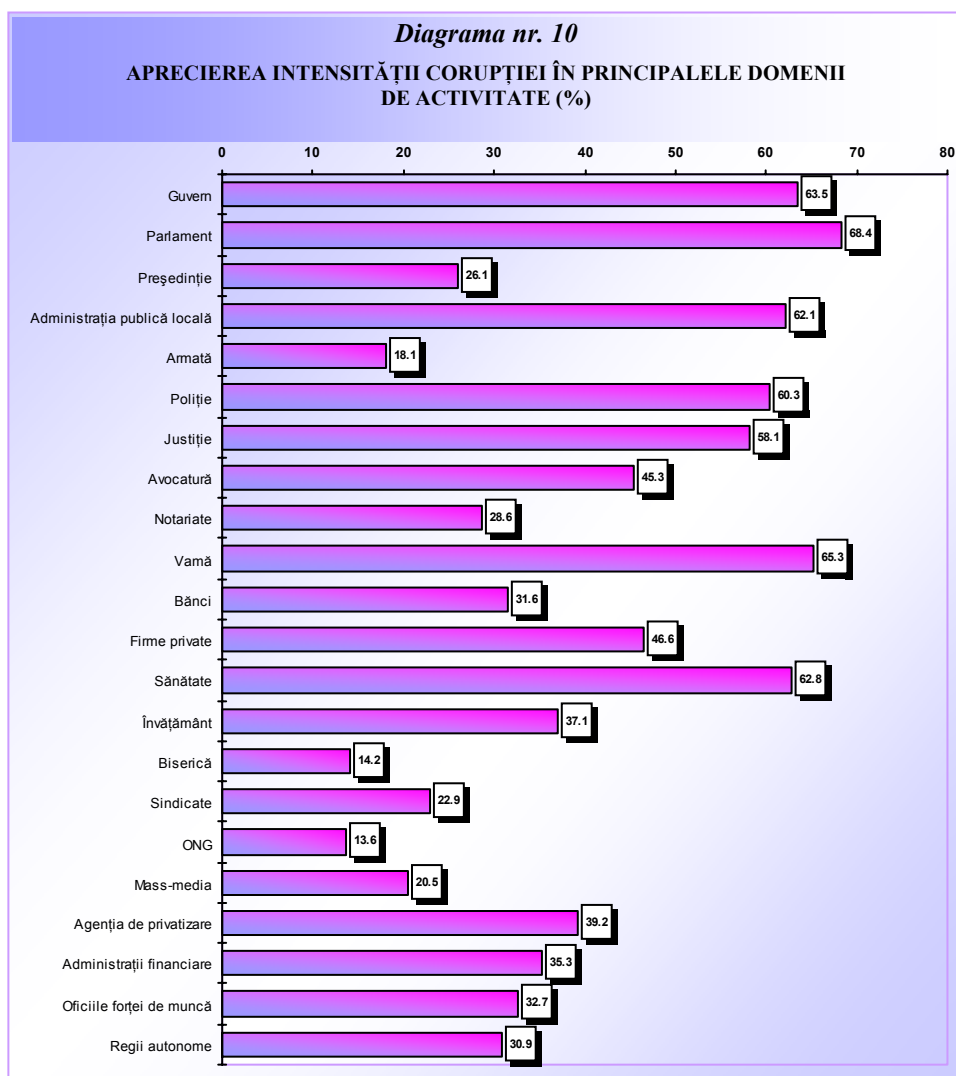
Subiecții din mediul **rural** se dovedesc a fi mai optimiști, comparativ cu cei din mediul urban, considerând că în viitor nivelul corupției va cunoaște o scădere semnificativă.

5. APRECIERI PRIVIND AMPLOAREA CORUPȚIEI ÎN PRINCIPALELE INSTITUȚII PUBLICE

Percepția socială privind fraudele de mari proporții, deturnările de fonduri publice, evaziunea fiscală, afacerile oneroase de tot felul în diverse sectoare de activitate și instituții sociale reprezintă un indicator important în evaluarea și estimarea amplitudinii și gravității fenomenului de corupție în România și care au „alimentat” sensibil acest fenomen. Această percepție este influențată sensibil atât de descoperirea

și instrumentarea unor cazuri reale, obiective, de corupție în sfera unor instituții publice, cât și semnalarea și mediatizarea altora, care, din nefericire, au rămas fie nedescoperite sau instrumentate, fie nesancționate de către „agenții” de control social.

Din acest punct de vedere, opiniile exprimate de către subiecți relevă extinderea corupției în marea majoritate a domeniilor de activitate, populația estimând că acest fenomen s-a cvasigeneralizat, în „foarte mare și mare măsură”, în primul rând în sfera principalelor instituții publice și ale puterii, cum ar fi: guvernul, parlamentul, administrația publică centrală și locală, poliție, justiție și vamă, consecință a perpetuării crizei lor de autoritate, instituții care ar fi trebuit să se afle în prim-planul luptei anticorupție (vezi diagrama nr. 10).

Semnificativ este faptul că perceperea intensității corupției de către public este direct proporțională cu nivelul ierarhic al principalelor instituții publice sau ale puterii, aproximativ două treimi dintre subiecți considerând că fenomenul corupției se manifestă „în foarte mare și mare măsură” la nivelul parlamentului, guvernului, administrației publice, poliției, justiției, vămii și sănătății.

Excepție fac armata, instituția prezidențială și biserica, care sunt percepute cel mai favorabil de către subiecți, aceștia apreciind că ele sunt cel mai puțin afectate de acte de corupție, comparativ cu celelalte instituții centrale. În cazul celorlalte domenii și instituții, cum ar fi cele de avocatură, notariate, finanțe-bănci, regii autonome, administrații financiare, oficii ale forțelor de muncă, aproximativ o treime dintre subiecți estimează că ele sunt afectate „în foarte mare și mare măsură” de acte de corupție. În schimb, sindicatele, organizațiile non-guvernamentale și mass-media se bucură de cea mai mare apreciere din partea subiecților, care consideră, într-o proporție relativ ridicată, că nu sunt afectate de corupție decât într-o „foarte mică și mică măsură”.

Subiecții intervievați par însă a percepe diferit intensitatea și amploarea faptelor de corupție în principalele instituții publice:

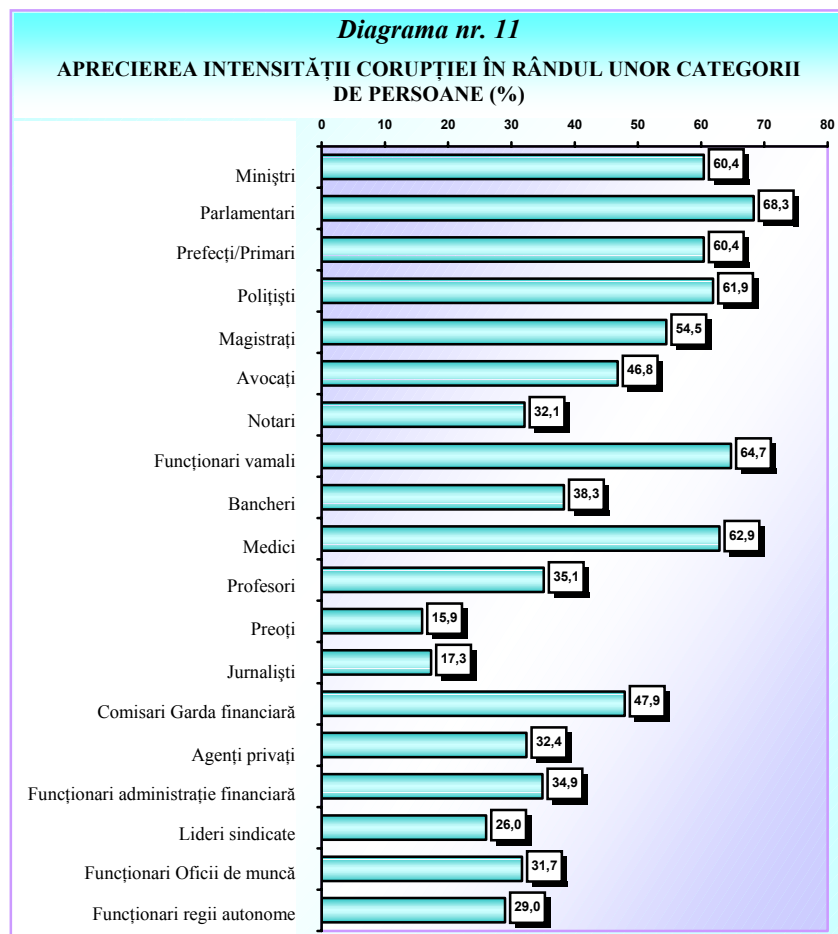
– **Subiecții** în vârstă de până la 29 de ani dețin cele mai ridicate ponderi în privința considerării **guvernului, parlamentului, administrației publice locale, poliției, justiției, vămii și sănătății** ca fiind instituțiile publice în care actele de corupție au cea mai mare amploare și intensitate, persoanele în vârstă de peste 54 de ani dețin ponderile cele mai scăzute în privința aprecierii acestor șapte instituții publice ca fiind afectate de fapte de corupție „în foarte mare și mare măsură”.

– Subiecții fără nici o pregătire școlară dețin cele mai mari ponderi în privința aprecierii **guvernului, parlamentului, administrației locale, poliției** și sectorului **sănătate** ca fiind cel mai mult afectate de fapte de corupție. În timp ce subiecții cu studii superioare dețin cele mai ridicate ponderi în privința aprecierii **justiției** și **vămii** ca fiind instituțiile publice în care intensitatea corupției este cea mai mare.

– Subiecții care au ocupații **intelectuale** dețin cele mai ridicate ponderi în privința aprecierii **guvernului, administrației publice locale** și **vămii** ca fiind instituțiile publice afectate „în foarte mare și mare măsură” de fapte de corupție, subiecții care dețin funcția de **patron** sau **manager** estimează că, la nivelul **poliției** și sectorului **sănătate**, faptele de corupție au intensitatea cea mai ridicată.

6. OPINII ALE SUBIECȚILOR PRIVIND GRADUL DE RĂSPÂNDIRE A CORUPȚIEI ÎN RÂNDUL UNOR PERSOANE PUBLICE

Configurația opiniilor subiecților privind intensitatea corupției în sfera instituțiilor publice este confirmată și de numărul mare de subiecți care apreciază că o serie de parlamentari, miniștri, prefecți, primari, polițiști, vameși, magistrați și medici sunt implicați „în foarte mare și mare măsură” în acte de corupție (vezi diagrama nr. 11).

La fel ca și în cazul perceperii intensității corupției în sfera instituțiilor publice și ale puterii, aproximativ două treimi dintre subiecți estimează că în acest fenomen sunt implicați „în foarte mare și mare măsură”, în primul rând, funcționarii vamali, parlamentarii, miniștrii, funcționarii din administrația publică, polițiștii, magistrații, și medicii.

În schimb, avocații și comisarii Gărzii Financiare ocupă o poziție mediană din punctul de vedere al intensității actelor de corupție comise, în timp ce preoții, agenții privați, jurnaliștii, liderii sindicali și funcționarii din regiile autonome se bucură de cea mai mare credibilitate din partea subiecților, care apreciază că actele de corupție sunt mai puțin intense și răspândite printre aceștia. Deși, în mod aparent, există diferențe sensibile între nivelul corupției percepute de public și nivelul corupției descoperite și judecate din principalele domenii sau instituții publice, nu înseamnă că nu există acte de corupție petrecute în mod real în aceste

„zone” ale instituțiilor publice, de care populația are cunoștință că s-au produs, dar au rămas nedescoperite de către factorii de control social.

Diferențele mai semnificative privind intensitatea corupției în rândul unor categorii de persoane se referă la:

– Persoanele aflate în vârstă de până la 29 de ani dețin cele mai ridicate ponderi, comparativ cu celelalte grupe de vârstă, în privința estimării unor fapte de corupție comise „în foarte mare și mare măsură” de către **miniștri, parlamentari, prefecți și primari, polițiști, magistrați, vameși și medici**. În schimb, persoanele în vârstă de peste 54 de ani sunt ceva mai rezervate în privința estimării faptelor de corupție comise de diversele persoane publice, ponderile lor fiind relativ mai scăzute, comparativ cu cele estimate de persoanele tinere și mature.

– Subiecții fără nici o pregătire școlară se dovedesc a fi cei mai intransigenți în privința condamnării unor fapte de corupție comise de **miniștri și parlamentari**, în timp ce subiecții cu studii superioare consideră că actele de corupție sunt comise „în foarte mare și mare măsură” de către **prefecți, primari, polițiști, magistrați și vameși**.

– Subiecții care dețin funcția de **tehnician-maistru** estimează „în foarte mare și mare măsură” că faptele de corupție sunt răspândite mai ales în rândul unor **miniștri, parlamentari, polițiști și medici**, în timp ce subiecții care au ocupații **intelectuale** consideră că asemenea fapte de corupție sunt răspândite „în foarte mare și mare măsură” în special în rândul unor **prefecți, primari, magistrați și funcționari vamali**.

PERCEPȚIA PRINCIPALELOR CAUZE ȘI EFECTE ALE FENOMENULUI DE CORUPȚIE

SORIN M. RĂDULESCU

1. PERCEPȚIA CAUZELOR SPECIFICE ALE CORUPȚIEI

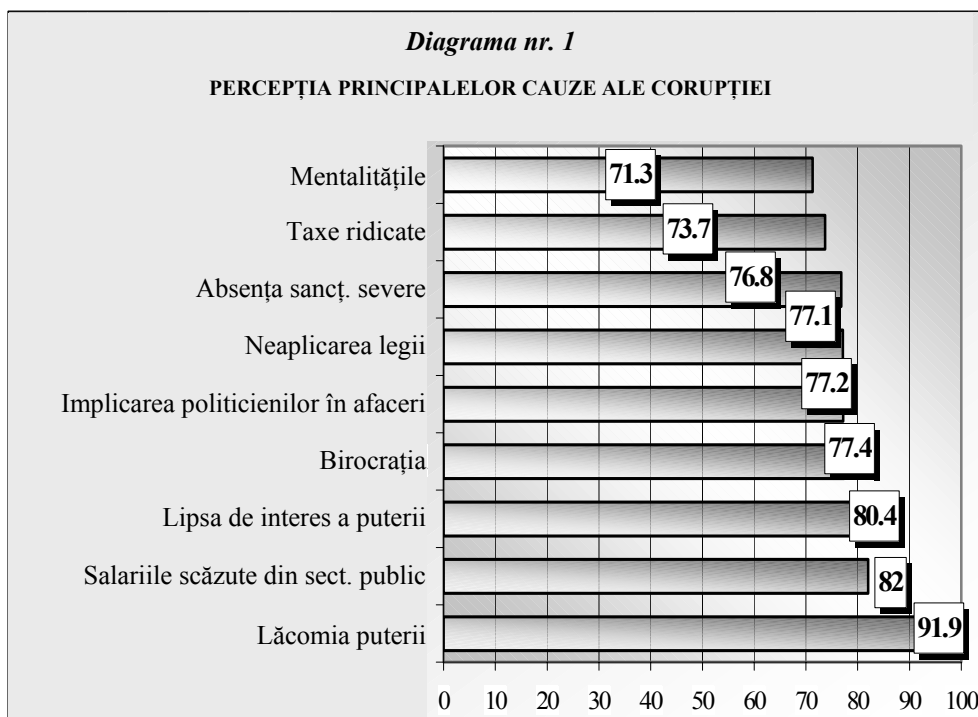
Măsurile de aplicare a strategiei naționale anticorupție din țara noastră au și *trebuie* să aibă la bază analize în profunzime ale percepțiilor interne și internaționale cu privire la amploarea și intensitatea fenomenului de corupție în România. Sondajele de opinie constituie un mijloc important de măsurare a percepțiilor populației asupra acestui fenomen, evidențiind diverse opinii sau atitudini ale acelor care s-au confruntat cu experiența corupției și care cunosc cel mai bine costurile și riscurile unui asemenea fenomen. Ca și în cazul altor probleme sociale, nu atât evaluările experților (ca *outsideri*), cât, mai ales, acelea ale actorilor sociali implicați (în calitate de *insideri*) pot aduce informații pertinente. Percepția cauzelor și efectelor corupției de către populație este, de exemplu, ilustrativă în acest sens¹.

Principalele **cauze specifice** ale corupției, percepute *în mare măsură și foarte mare măsură* de către subiecții investigați sunt următoarele: *lăcomia și dorința celor aflați la putere de a se îmbogăți rapid* (91,9% dintre subiecți au indicat această cauză ca fiind cea mai importantă), *nivelul scăzut al salariilor celor care lucrează în sectorul public* (82,0%) și *lipsa de interes a celor de la putere de a lupta împotriva acestui veritabil flagel social* (80,4%).

Dintre alte cauze percepute, considerate la fel de importante, dar care întrunesc ponderi mai mici, situate între circa 71–77%, pot fi menționate: *birocrația excesivă din instituțiile românești* (77,4%), *implicarea unor politicieni în lumea afacerilor* (77,2%), *lipsa de fermitate în aplicarea legii de către instituțiile care se ocupă de sancționarea actelor de corupție* (77,1%), *absența unor sancțiuni sau pedepse mai severe aplicate persoanelor vinovate de acte de corupție* (76,8%), *nivelul ridicat al taxelor și impozitelor* (73,7%) și *unele mentalități tipic românești* (de pildă, *atitudinea unor*

¹ În mod evident, asemenea percepții constituie măsurări sau evaluări subiective ale corupției, iar pentru a avea *validitate* ele trebuie corelate cu constatările rezultate din alte anchete sau studii efectuate de diverse agenții sau organizații interne și internaționale.

români, care cred că oferind bani sau cadouri pot obține un tratament special din partea funcționarilor publici) – (71,3%) – (vezi diagrama nr. 1).

Cauze precum sunt: *exemplul oferit de alții* (35,6%), *neimplicarea directă a cetățenilor în lupta contra corupției* (32,2%) și *nedeclararea veniturilor suplimentare* (30,6%) sunt relativ mai puțin importante în opinia celor investigați, peste o treime dintre subiecți apreciindu-le pe fiecare ca fiind importante numai în mică și foarte mică măsură.

În mod preliminar, am încercat să efectuăm o tipologie a subiecților investigați, distingând două categorii principale: așa-numiții *optimiști*, care consideră că există numeroase modalități prin care corupția poate fi diminuată, și așa-numiții *fataliști* (sau *pesimiști*), care apreciază că, indiferent de măsurile luate și de înăsprirea sancțiunilor, acest fenomen va continua să se manifeste cu intensitate maximă².

Optimiștii, de exemplu, sunt de părere că principalele cauze ale corupției în România sunt *absența unor pedepse mai severe* pentru cei corupți, *lipsa de implicare a cetățenilor* în combaterea fenomenului și *absența controalelor administrative sau financiare*. La rândul lor, pesimiștii susțin ideea că, în primul

² În ansamblul lotului investigat, așa-numiții „optimiști” reprezintă circa 30%, iar așa-numiții „fataliști” reprezintă o proporție de aproximativ 70%.

rând, *lipsa de interes a celor de la putere* de a lua măsuri contra corupției este o cauză esențială a amplificării acesteia.

1.1. CLASIFICAREA CAUZELOR GENERALE ALE CORUPȚIEI, PERCEPUTE DE SUBIEȚI ÎN FUNCȚIE DE DIVERSE VARIABILE SOCIO-DEMOGRAFICE

Regruparea *cauzelor specifice* evaluate de subiecți, în funcție de stabilirea unor categorii cu caracter mai *general*, a permis următoarea clasificare (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Cauze generale ale corupției percepute de subiecții investigați

CAUZE GENERALE ALE CORUPȚIEI	INTENSITATEA PERCEPȚIILOR POPULAȚIEI		
	În mare și foarte mare măsură	În mică și foarte mică măsură	Deloc
Cauze care depind de factorii politici, mai ales de putere*	75,3	21,6	3,1
Cauze instituționale (dependente de carențele instituționale)**	70,1	25,9	4,0
Cauze legislative***	55,5	30,7	13,8
Cauze dependente de politica fiscală****	44,3	39,9	15,8
Cauze care își au originea în mentalitățile și atitudinile oamenilor*****	51,1	36,3	12,5

(**Lăcomia și dorința celor de la putere de a se îmbogăți rapid; Lipsa de interes a celor de la putere de a lupta contra corupției*;***Birocrația excesivă; Lipsa controalelor administrative și financiare; Neaplicarea legilor de către instituțiile abilitate; Nivelul scăzut al salariilor celor care lucrează în sectorul public*;***Absența unor sancțiuni mai severe pentru cei vinovați; Incoerența legislației******Nivelul ridicat al taxelor și impozitelor; Nedeclararea la stat a veniturilor suplimentare*******Atitudinea unor români care cred că, oferind mită, pot obține un tratament special; Imoralitatea oamenilor; Neimplicarea directă a cetățenilor; Exemplul oferit de alții: Toleranța față de corupție*).

Peste 3/4 din subiecții investigați apreciază că factorii *politici*, în special aceia legați de *putere*, constituie cea mai importantă cauză a fenomenului de corupție, iar circa 70% consideră că factorii dependenți de *carențele instituționale* reprezintă cauza principală. Cele mai puțin importante cauze sunt, în opinia subiecților, acelea care vizează *politica fiscală*, precum și *mentalitățile și atitudinile oamenilor*.

Spre deosebire de bărbați, femeile tind să creadă, într-o măsură relativ mai mare, că principala cauză a corupției o constituie *mentalitățile și atitudinile oamenilor*.

Indiferent de vârsta, nivelul de instrucție, ocupația sau statutul ocupațional (persoane active/inactive), subiecții investigați apreciază, într-o măsură mai mare, că printre cele mai importante cauze ale corupției din România se numără, cu precădere, cele care depind de *factorii politici*, mai ales de *putere*.

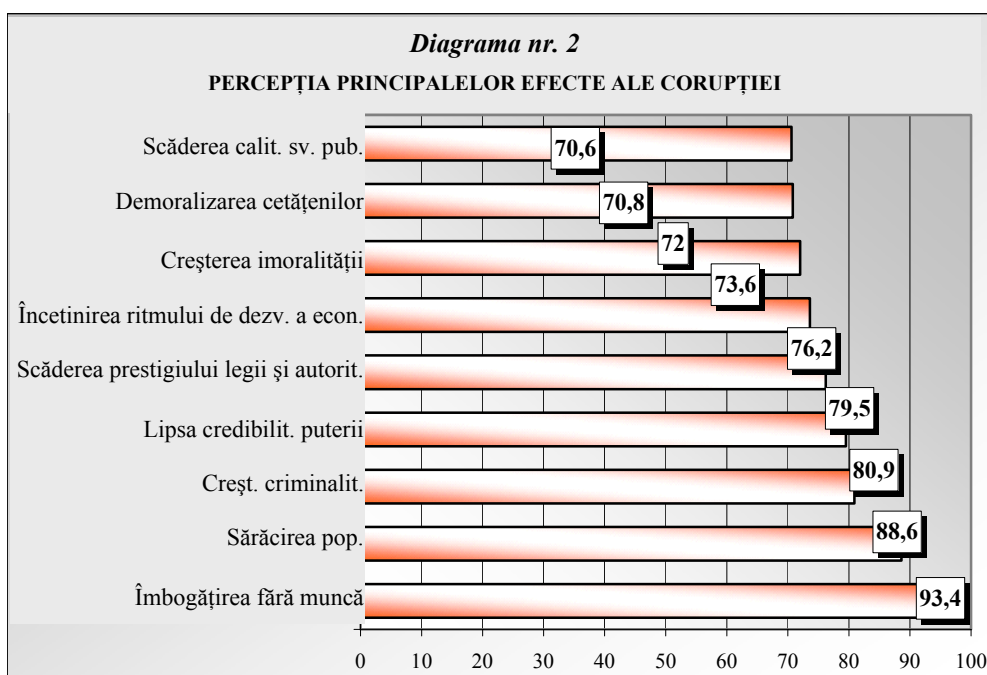
În raport de mediul de rezidență, cele mai puține diferențe de opinii între subiecții din mediul urban și cei din mediul rural apar în legătură cu cauzele de

natură *fiscală* și *legislativă*, iar cele mai mari diferențe apar în legătură cu cauzele dependente de factorii *politici*.

2. PERCEPȚIA EFECTELOR CORUPȚIEI

În ceea ce privește cele mai importante (*în mare și foarte mare măsură*) **efecte** ale corupției, apreciate de subiecții investigați, acestea sunt următoarele: *îmbogățirea fără muncă a unor persoane* (acest efect este menționat de 93,4% din lotul supus investigației), *sărăcirea populației* (88,6%), *creșterea criminalității în societatea românească* (80,9%) și *lipsa de credibilitate în rândul populației a celor aflați la putere* (79,5%).

Consecințe ale corupției la fel de reprezentative, dar întrunind opinii cu intensitate relativ mai scăzută, sunt: *scăderea prestigiului legii, implicit a autorităților care aplică legea* (76,2%), *încetinirea ritmului de dezvoltare a economiei românești* (73,6%), *creșterea imoralității* (72,0%) și *demoralizarea cetățenilor cinstiți* (70,8%), precum și *scăderea calității serviciilor publice* (vezi diagrama nr. 2).

Dintre efectele fenomenului de corupție, apreciate ca fiind mai puțin importante (existente *în mică și foarte mică măsură*), pot fi menționate: *amenințarea siguranței naționale* (30,2%), *demoralizarea cetățenilor cinstiți*

(22,6%), *diminuarea șanselor României de a fi primită în Uniunea Europeană* (20,2%), *creșterea economiei subterane* (16,6%) etc.

Referindu-se la efectele corupției, comparativ cu optimiștii, care sunt de părere că *amplificarea economiei subterane* și *creșterea criminalității* sunt consecințe principale, pesimiștii sau fataliștii cred că *polarizarea drastică a societății* și *lipsa de credibilitate a liderilor politici* sunt cele mai importante efecte.

2.1. CLASIFICAREA EFECTELOR GENERALE ALE CORUPȚIEI, PERCEPUTE DE SUBIECȚI ÎN FUNCȚIE DE VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Regrupate în raport de categorii cu caracter mai *general*, *efectele* corupției percepute de subiecți sunt consemnate în tabelul nr. 2 (vezi tabelul).

Polarizarea societății – apreciază marea majoritate a subiecților investigați – este principalul efect al fenomenului de corupție în societatea românească, celelalte efecte fiind percepute într-o măsură relativ mai mică de o proporție de subiecți situată, totuși, între circa 50–59%.

Tabelul nr. 2

Efecte generale ale corupției percepute de subiecții investigați

EFECTE GENERALE ALE CORUPȚIEI	INTENSITATEA PERCEPȚIILOR POPULAȚIEI		
	În mare și foarte mare măsură	În mică și foarte mică măsură	Deloc
Polarizarea societății*	85,3	11,5	3,2
Consecințe economice negative**	49,5	38,9	11,6
Efecte cu caracter moral și juridic***	57,0	37,8	5,1
Efecte cu caracter politic****	58,9	27,0	14,1

(*Îmbogățirea fără muncă a unor persoane; Sărăcirea populației; **Încetinirea ritmului de dezvoltare a economiei; Creșterea economiei subterane; Scăderea calității serviciilor publice; ***Creșterea imoralității; Demoralizarea cetățenilor cinstiți; Creșterea criminalității; Scăderea prestigiului legii, implicit a autorităților care o aplică; Amenințarea siguranței naționale; ****Lipsa de credibilitate a celor aflați la putere; Diminuarea șanselor României de a fi primită în U.E.).

Efectele cu caracter *politic* sunt percepute într-o măsură relativ mai mare de către bărbați, iar celelalte efecte ale corupției sunt percepute, relativ mai intens, de către femei.

Cei mai tineri, la fel ca și cei de vârstă mijlocie, par să perceapă, într-o pondere mai mare decât vârstnicii, efectele cu caracter *politic*, iar aceștia din urmă tind să considere efectele cu caracter *moral* și *juridic* ca fiind cele mai importante.

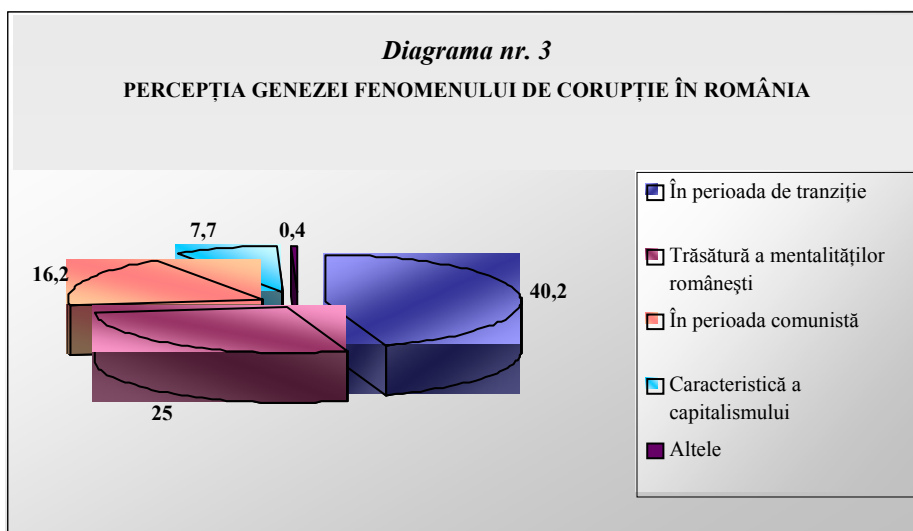
Spre deosebire de cei cu niveluri minime de instrucție, care apreciază că *polarizarea societății* este efectul principal al corupției, cei care au un nivel de instrucție mai ridicat apreciază că efectele cu caracter *politic* și cele cu caracter *moral-juridic* sunt, de asemenea, importante.

Indiferent de ocupația sau statutul ocupațional al celor investigați, *polarizarea societății* este percepută ca efectul principal al corupției existente în România.

În funcție de mediul de rezidență, subiecții din mediul urban apreciază, într-o proporție mai mare decât cei din mediul rural, că principalele efecte ale corupției din România sunt cele cu caracter politic, acelea cu caracter moral-juridic și cele de natură economică. Polarizarea societății constituie efectul care apropie cel mai mult opiniile celor două categorii de subiecți, iar consecințele economice negative constituie efectele care discriminează cel mai pregnant aceste opinii.

3. PERCEPȚIA GENEZEI FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA ȘI A INTENSITĂȚII EI ÎN DIFERITE PERIOADE ISTORICE

Peste 40,0% dintre cei investigați percep corupția ca un fenomen asociat inevitabil cu actuala perioadă de tranziție pe care o parcurge România; peste un sfert apreciază că acest fenomen constituie o caracteristică permanentă a mentalităților românești, iar circa 17% consideră că el reprezintă o trăsătură distinctivă a perioadei comuniste. Doar o pondere redusă, de aproximativ 8% din lot, este de părere că fenomenul de corupție este mai specific capitalismului ca sistem social-politic (vezi diagrama nr. 3).

Spre deosebire de optimiști, care consideră că un asemenea fenomen este o caracteristică a mentalităților românești, fataliștii (pesimiștii) cred că el este un veritabil „tribut”, un cost obligatoriu, care trebuie plătit perioadei de tranziție pe care o parcurge România.

3.1. APRECIERI PRIVIND GENEZA FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA, ÎN FUNCȚIE DE VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Comparativ cu femeile, mai ales acelea fără studii, care consideră, cu o intensitate relativ mai mare, că fenomenul de corupție a apărut în perioada *comunistă*, bărbații, cu prioritate cei cu studii minime, sunt de acord, în cea mai mare parte, că un asemenea fenomen își are geneza în actuala *perioadă de tranziție*.

Această ultimă apreciere este susținută, cu precădere, de vârstnici, comparativ cu cei mai tineri, mai ales cei cu studii superioare, care tind să considere, într-o măsură relativ mai mare, că fenomenul de corupție este o trăsătură permanentă a *mentalităților românești*.

În funcție de ocupație și statutul ocupațional, cea mai mare parte a subiecților investigați sunt de acord că fenomenul de corupție trebuie asociat cu *perioada actuală de tranziție*, apreciere care este susținută, cu precădere, de agricultori, tehnicieni sau maiștri. Funcționarii tind să susțină, mai degrabă, opinia că acest fenomen este o trăsătură permanentă a *mentalităților românești*, iar patronii (managerii) și cei cu ocupații intelectuale consideră că el a apărut în perioada *comunistă*.

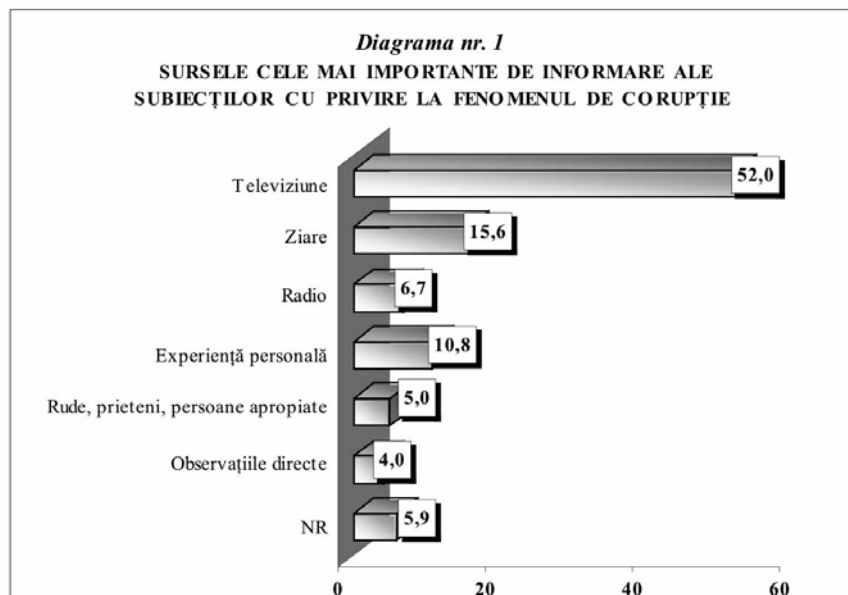
Comparativ cu cei din mediul urban, care susțin, într-o proporție relativ mai mare, opinia conform căreia acest fenomen este o trăsătură permanentă a *mentalităților românești*, cei din mediul rural sunt de acord, într-o mai mare măsură, că fenomenul de corupție este un produs distinct al perioadei de *tranziție*.

EXPERIENȚA PERSONALĂ A SUBIECȚILOR FAȚĂ DE ANUMITE FAPTE DE CORUPȚIE

CRISTINA DÂMBOEANU

1. SURSE PRINCIPALE DE INFORMARE ÎN LEGĂTURĂ CU FENOMENUL DE CORUPȚIE

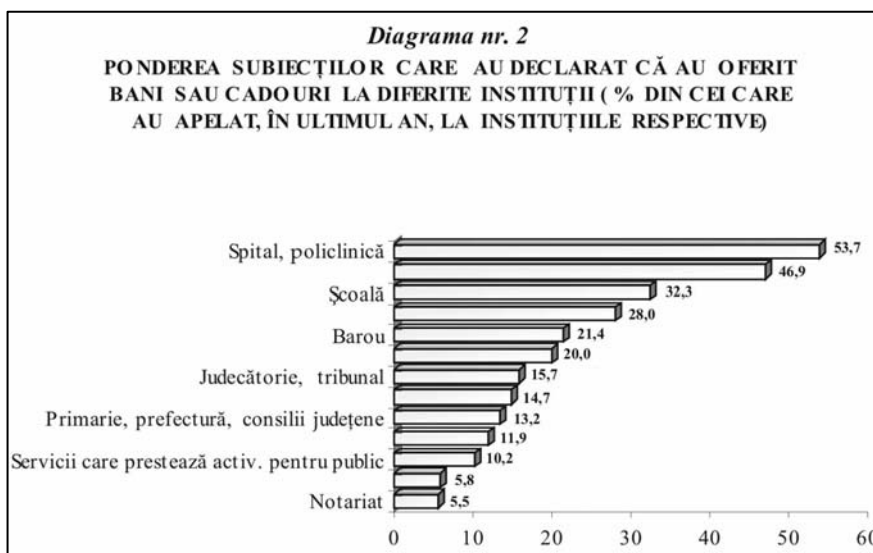
Mass-media reprezintă principala sursă de informare a subiecților în legătură cu actele de abuz și corupție (vezi diagrama nr. 1). Astfel, peste jumătate dintre cei investigați plasează televiziunea pe locul întâi în ierarhia celor mai importante surse de informare, în timp ce presa scrisă este situată pe poziția imediat următoare. Pe de altă parte, experiența personală este clasată pe primul loc de numai 10% dintre cei intervievați. Relatările rudelor sau ale prietenilor și observațiile directe ale respondenților constituie sursele principale de informare numai pentru o pondere foarte redusă de subiecți (5% respectiv 4%).

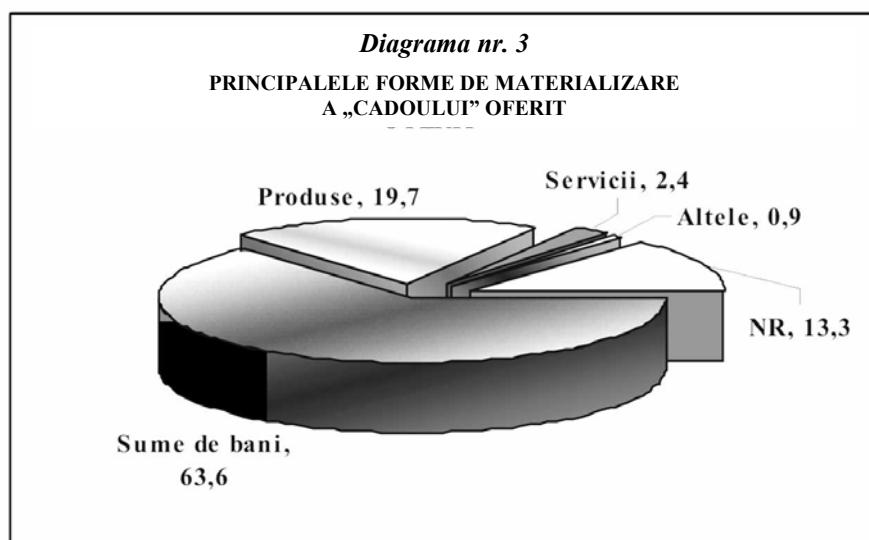
2. NIVELUL CORUPȚIEI EXPERIMENTATE DE SUBIEȚII LA DIFERITELE INSTITUȚII LA CARE ACEȘTIA AU APELAT ÎN ULTIMUL AN

Aproape 65% din populația investigată a apelat, în ultimul an, la diferite instituții, pentru a beneficia de anumite servicii ori pentru a-și soluționa anumite probleme. Din totalul acestora, aproximativ 40% au avut cel puțin o experiență privind fenomenul de corupție. Cei mai mulți dintre aceștia (64%) au acordat bani sau cadouri reprezentanților unei singure instituții, în timp ce circa 20% și 10% au oferit astfel de „atenții” reprezentanților a două, respectiv, trei instituții. Proportia subiecților care au experimentat fenomenul de corupție în patru sau mai multe instituții se plasează în jurul valorii de 7%.

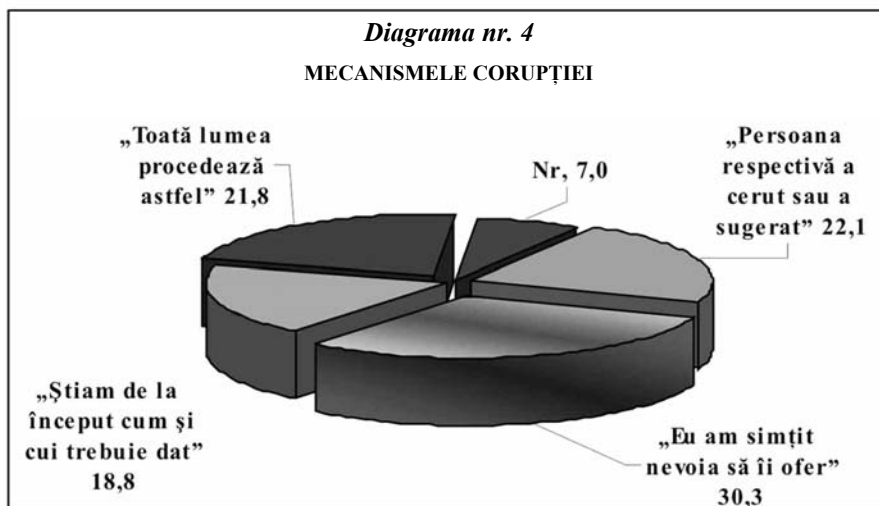
Sistemul medical și vama reprezintă, potrivit experienței celor intervievați, instituțiile cel mai puternic afectate de fenomenul corupției. 54%, respectiv 47% dintre cei care au contactat, în ultimul an, aceste instituții pentru a-și soluționa diverse probleme declară că au fost nevoiți să ofere *bani* sau *cadouri* (vezi diagrama nr. 2). La școală și armată, circa o treime dintre cei care au avut de rezolvat anumite probleme, în ultimele 12 luni, au efectuat plăți neoficiale, în timp ce, la poliție și baroul de avocați, ponderea celor care au acordat diferite „atenții”, sub formă de bani sau cadouri, s-a situat în jurul valorii de 20%. Alte instituții unde, în concordanță cu opiniile subiecților, darea de mită reprezintă o practică relativ frecventă, sunt: Judecătoria, Tribunalul (15%), Administrația Financiară (14,7%), Primăria, Prefectura, Consiliile locale (13%), locul de muncă (12%) și diversele servicii care oferă utilități publice (10%). În schimb, băncile și notariatele sunt, din punctul de vedere al experienței subiecților, instituțiile cu nivelul cel mai scăzut al corupției, doar circa 6%, respectiv 5% dintre respondenții care au apelat, în ultimul an, la aceste instituții menționând că s-au confruntat, în mod direct, cu fenomenul de corupție.

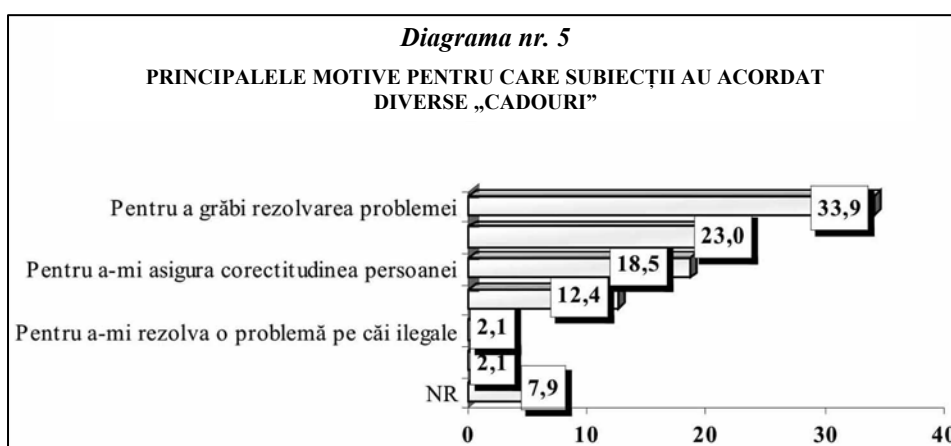
Pentru circa două treimi (64%) dintre subiecții care au fost nevoiți să acorde mită, „atenția” oferită s-a materializat în diverse *sume de bani*, în timp ce pentru aproximativ 20%, aceasta a constat, cu precădere, în *produse* (vezi diagrama nr. 3). Doar pentru un procent situat sub 3%, „cadoul” acordat a implicat anumite *servicii*. Valoarea „atenției” oferite variază de la 30 000 lei la 150 000 000 lei, suma medie acordată fiind de 4 000 000 lei. Pentru 60% dintre subiecți valoarea „cadoului” oferit s-a situat sub nivelul mediu, în timp ce pentru numai 10% dintre aceștia, valoarea mitei a fost mai substanțială, aceasta plasându-se peste medie. Îndeosebi persoanele cu studii superioare și cele cu statusul ocupațional activ au oferit bani sau cadouri, a căror valoare s-a situat deasupra mediei.

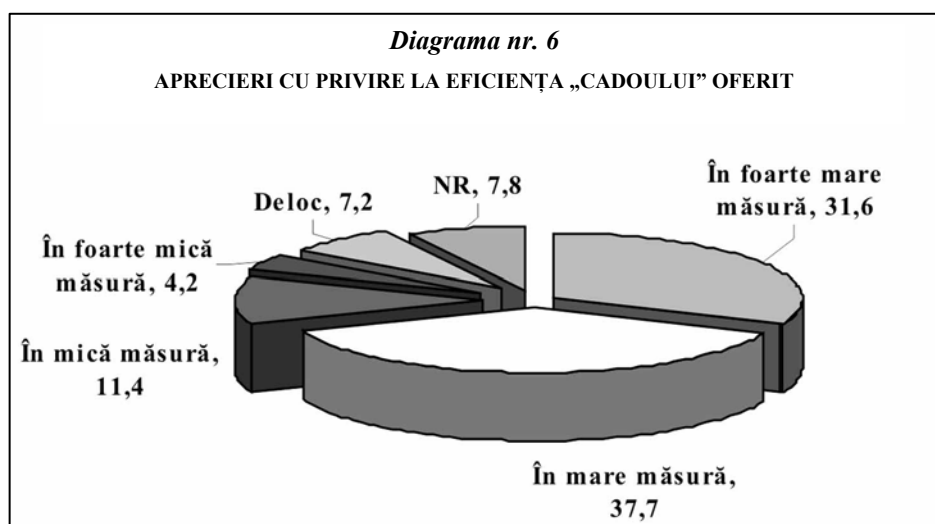
Cele mai multe din asemenea plăți neoficiale au avut un caracter voluntar, 30% dintre persoanele intervievate declarând că, deși acestea nu le-au fost solicitate, „au simțit nevoia să le ofere” (vezi diagrama nr. 4). Totuși, peste 20% menționează că aceste plăți le-au fost impuse, *fiindu-le sugerate sau chiar cerute* în mod direct. Pentru o pondere relativ similară de subiecți, acordarea unor „atenții” a avut la bază *tradiția*, faptul că „toată lumea procedează astfel” iar circa 19% declară că „știau de la început cum și cui trebuie dat(ă)” cadoul sau suma respectivă. În special persoanele cu un status ocupațional activ menționează că sumele de bani sau cadourile acordate le-au fost solicitate de către reprezentanții diferitelor instituții unde au avut de rezolvat anumite probleme. În schimb, persoanele inactive și vârstnicii afirmă, într-o pondere mai ridicată, faptul că ei „au simțit nevoia să ofere” respectivele „cadouri”.

Întrebați care a fost principalul motiv pentru care au oferit bani sau cadouri, cei mai mulți dintre subiecți (aproximativ 34% din totalul celor care au dat mită) au motivat dorința de „a grăbi rezolvarea problemei”, iar 23% au invocat faptul că „așa se obișnuiește” (vezi diagrama nr. 5). 18% au urmărit să își *asigure* „corectitudinea persoanei” de care depindea rezolvarea problemei lor și numai circa 12% au dorit să își „exprime recunoștința față de acea persoană”. Doar un procent redus, de 2%, recunoaște că a încercat „să-și soluționeze problemele pe alte căi decât cele legitime”. Într-o proporție relativ mai mare, subiecții de sex masculin și persoanele cu statusul ocupațional activ declară că au oferit mită pentru „a grăbi rezolvarea problemei”, în timp ce femeile, persoanele vârstnice și cele inactive din punctul de vedere al statusului ocupațional susțin că prin „atenția” acordată au urmărit mai degrabă să-și „exprime recunoștința față de acea persoană”.

În ceea ce privește eficiența practică a „cadoului” acordat, majoritatea subiecților (70%) apreciază că acesta i-a ajutat în *foarte mare* și *mare măsură* să-și rezolve favorabil problemele (vezi diagrama nr. 6). Totuși, peste 20% dintre aceștia susțin că banii sau cadourile oferite au contribuit numai în *mică* și *foarte mică măsură* sau chiar nu au contribuit *deloc* la soluționarea pozitivă a problemelor lor.

3. PROFILUL SOCIO-DEMOGRAFIC AL SUBIECȚILOR CARE S-AU CONFRUNTAT CU CORUPȚIA ÎN DIVERSE INSTITUȚII¹

În raport cu categoriile de vârstă, tinerii dețin ponderea cea mai ridicată în ceea ce privește experiența cu fenomenul corupției. Dintre aceștia, 35% susțin că au fost nevoiți să dea mită, spre deosebire de 29% dintre subiecții de vârstă mijlocie și de cei mai vârstnici, care, doar în proporție de 20%, afirmă că au oferit bani sau cadouri în instituțiile unde au avut de rezolvat anumite probleme.

Pe de altă parte, procentul subiecților cu studii medii și al celor cu studii superioare, care declară că au efectuat, în ultimele 12 luni, plăți neoficiale, este semnificativ mai mare, comparativ cu cel al respondenților cu un nivel de pregătire de maximum opt clase. Astfel, față de numai 16% dintre cei care au urmat școala primară sau gimnazială sau de 18% dintre cei fără școală, 41% dintre cei care au urmat facultatea și 33% dintre cei care au terminat liceul susțin că le-au fost

¹ În funcție de experiența pe care au avut-o în legătură cu fenomenul de corupție existent în instituții, subiecții au fost grupați în trei mari categorii: cei care nu au contactat, în ultimul an, nici o instituție (34,6% din eșantion), cei care au contactat anumite instituții dar care nu au dat mită (37,7% din eșantion) și cei care au contactat diferite instituții și au dat mită (27,7% din eșantion).

solicitate ori că au acordat de bunăvoie anumite sume de bani pentru a-și soluționa problemele.

Experiența corupției este, de asemenea, trăită diferit de persoanele active și de cele inactive, proporția celor care lucrează și care afirmă că au oferit bani sau cadouri, la instituțiile unde au avut de rezolvat anumite probleme sau unde au beneficiat de anumite servicii, fiind semnificativ mai ridicată față de cea a subiecților cu statusul ocupațional inactiv (33% comparativ cu 24%). Patronii sau managerii, cei cu ocupații intelectuale precum și funcționarii din administrație sunt categoriile ocupaționale cele mai vulnerabile în ceea ce privește probabilitatea de a oferi sau de a le fi pretinse anumite „atenții”. 53%, 40% și respectiv 39% dintre aceștia declară că au acordat diferite „cadouri” pentru a-și soluționa problemele. La polul opus se situează agricultorii, dintre care doar un procent de 18% susțin că au fost nevoiți să ofere mită pentru a li se rezolva problemele. De asemenea, persoanele cu venituri mai mari și cei care provin din mediul urban declară că li se cere mai frecvent mită, ori par mai „dispuși” să plătească pentru a-și rezolva problemele.

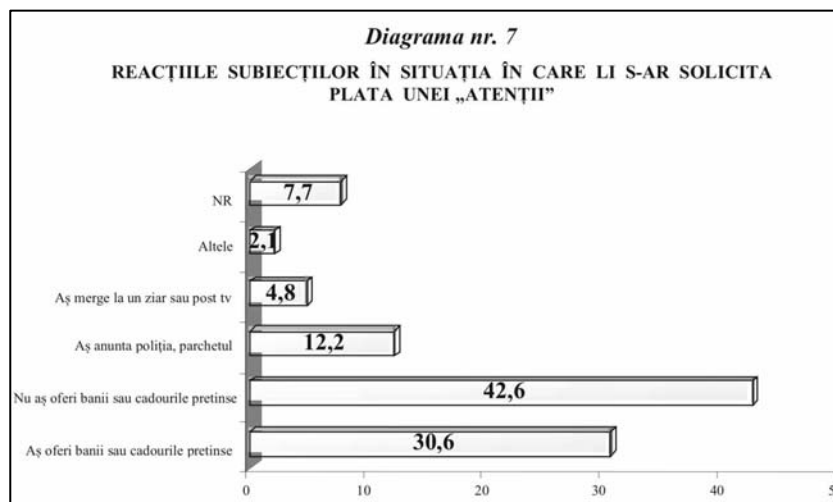
4. RELAȚIA DINTRE EXPERIENȚA ȘI PERCEPȚIA CORUPȚIEI

Rezultatele studiului indică existența unor diferențe sensibile între nivelul percepției răspândirii corupției în mediul instituțional și nivelul corupției experimentate, îndeosebi în ceea ce privește instituții precum Poliția, Justiția sau Administrația Publică Locală. Analiza statistică a datelor² demonstrează însă faptul că experiența personală influențează doar într-o mică măsură nivelul de percepție a răspândirii corupției. Acest rezultat, corelat cu aprecierile subiecților privind sursele de informare, sugerează ideea potrivit căreia opiniile și percepțiile acestora sunt, în mare parte, modelate de definițiile și reprezentările vehiculate în mass-media.

5. REACȚIILE SUBIECȚILOR ÎN SITUAȚIA ÎN CARE LI S-AR SOLICITA PLATA UNEI „ATENȚII”

Plasați în situația ipotetică în care o persoană le-ar solicita plata unei „atenții”, aproximativ 60% dintre cei intervievați susțin că *ar refuza să ofere banii sau cadourile pretinse, ar anunța parchetul sau poliția pentru a organiza un flagrant ori ar aduce respectivul caz în atenția mass-media*. Totuși, circa o treime afirmă că *ar oferi „atenția”* respectivă (vezi diagrama nr. 7).

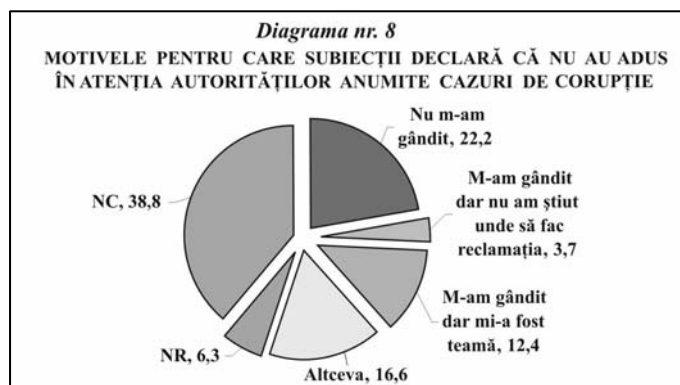
² Coeficientul de determinație R^2 este egal cu 0,045, ceea ce înseamnă că doar o foarte mică parte din variația variabilei dependente (indicele percepției răspândirii corupției) este explicată de variabila independentă, în cazul nostru, experiența directă a subiecților cu fenomenul de corupție. Indicele percepției corupției (calculat pentru întrebarea q11) grupează răspunsurile subiecților în trei categorii: cei care consideră că fenomenul de corupție nu este foarte răspândit, cei care apreciază că acesta este moderat răspândit și cei care susțin că este larg răspândit.

Subiecții care au experimentat deja fenomenul de corupție la nivelul diferitelor instituții sunt și cei mai dispuși să acorde bani sau cadouri în situația în care li s-ar cere acest lucru, în timp ce aceia care nu au contactat, în ultimul an, diverse instituții sau cei care le-au contactat, dar care nu au fost nevoiți să ofere mită declară mai degrabă că nu ar oferi respectiva „atenție”.

6. MOTIVELE PENTRU CARE SUBIECȚII DECLARĂ CĂ NU AU ADUS, PÂNĂ ÎN PREZENT, ÎN ATENȚIA AUTORITĂȚILOR NICI UN CAZ DE CORUPȚIE

Majoritatea respondenților (93,3%) menționează că *nu* au adus, până în prezent, în atenția autorităților, nici un caz de corupție, fie pentru că *nu a fost cazul* (38,8%), nefiind direct implicați în vreun act de corupție ori neavând cunoștința unor cazuri concrete, fie pentru că *nu s-au gândit* (22,2%) sau, dacă au făcut-o, ori *nu au știut cui să se adreseze* (3,7%), ori *le-a fost teamă* (12,4%) (vezi diagrama nr. 8).

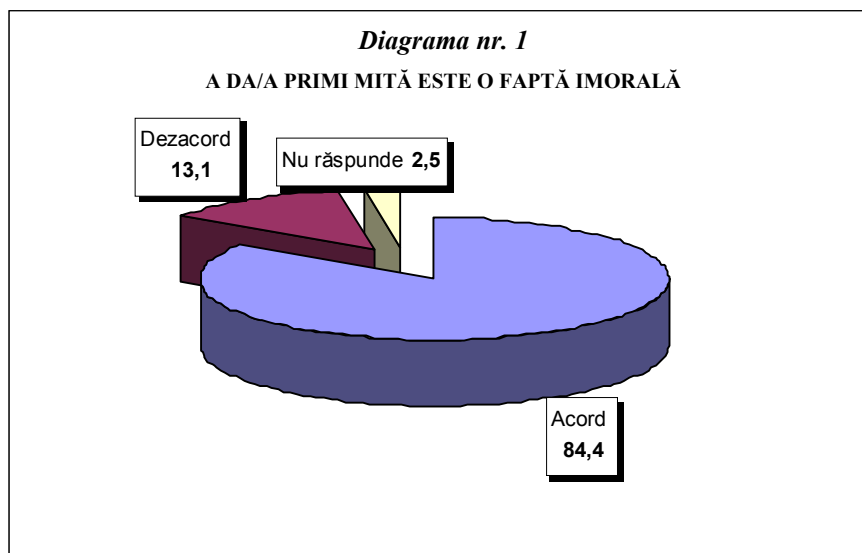

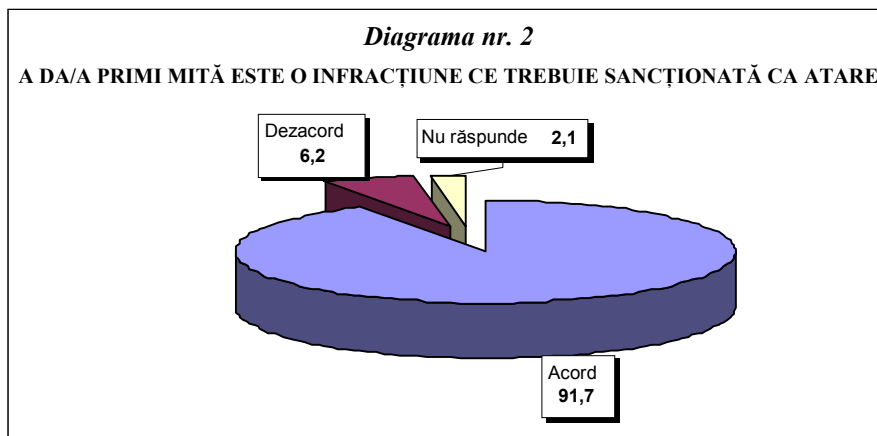
OPINII ȘI ATITUDINI ALE POPULAȚIEI FAȚĂ DE FAPTELE DE CORUPȚIE ȘI PERSOANELE IMPLICATE

ECATERINA BALICA

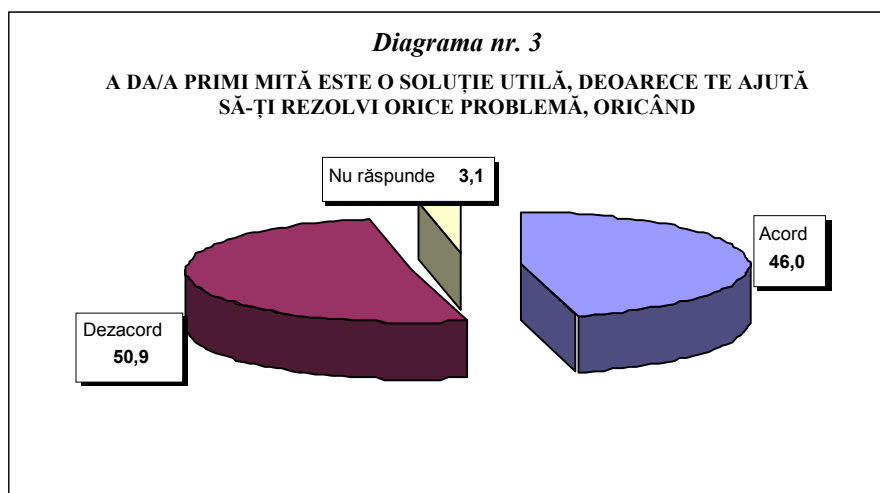
1. ATITUDINEA POPULAȚIEI FAȚĂ DE ACTELE DE CORUPȚIE ACTIVĂ ȘI PASIVĂ

Întrebările incluse în secțiunea privind atitudinile față de diversele acte de „mică” și „mare” corupție ne-au permis să surprindem modul în care populația reacționează față de două dintre faptele cunoscute ca fiind infracțiuni de corupție, și anume darea și luarea de mită. Răspunsurile obținute, ca urmare a utilizării unei scale de atitudini, prin intermediul căreia s-a încercat estimarea gradului în care subiecții sunt/sau nu de acord cu afirmațiile din întrebarea noastră, ne îndreptățește să afirmăm că marea majoritate a populației apreciază că darea și luarea de mită sunt atât acte imorale (84,4%), cât mai ales infracțiuni, care trebuie sancționate pe măsură (91,7%) (vezi diagrama nr. 1 și 2).

Pe de altă parte, remarcăm diferența foarte mică dintre proporțiile înregistrate în cazul exprimării dezacordului (50,9%) și al acordului (46,0%) subiecților, față de una din afirmațiile noastre privind utilitatea mitei în rezolvarea problemelor (vezi diagrama nr. 3).

Analiza datelor rezultate din ancheta noastră evidențiază existența unor influențe semnificative, în cazul variabilelor socio-demografice utilizate de noi în prelucrările statistice, asupra atitudinii populației față de actele de corupție.

Cele mai semnificative influențe asupra atitudinii populației pare să le exercite **statutul ocupațional**. Persoanele inactive consideră mita o faptă imorală/ilegală, într-o proporție semnificativ mai mare decât persoanele active. Pe de altă parte, tot persoanele inactive apreciază că actele de corupție sunt utile în rezolvarea unor probleme.

Aproape toți subiecții, indiferent de **ocupație**, consideră că, darea/luarea de mită reprezintă *fapte imorale/ilegale*. Excepție fac funcționarii din administrație care apreciază, într-o măsură mai mică comparativ cu alte categorii ocupaționale, că actele de corupție sunt imorale. De asemenea, o altă categorie de subiecți care se detașează de restul populației în privința atitudinii față de corupție o constituie patronii și managerii. Toți managerii și patronii afirmă că *darea/luarea de mită este o infracțiune*. În ceea ce privește utilitatea actelor de corupție în rezolvarea problemelor, întâlnim aceeași situație. Patronii și managerii reprezintă un grup de subiecți care, într-o proporție semnificativ mai mare decât alte categorii ocupaționale, consideră că *luarea/darea de mită este utilă în soluționarea problemelor*.

Atitudinea subiecților față de actele de corupție nu este semnificativ influențată de variabilele: **sex, vârstă, mediu de rezidență și nivel de instrucție**. Subiecții intervievați apreciază, în proporții asemănătoare, darea/luarea de mită ca fiind fapte imorale/ilegale.

Remarcăm însă atitudinea diferită a subiecților față de utilitatea actelor de corupție în rezolvarea unor probleme. În acest caz, tinerii cu vârsta până la 29 de ani consideră, într-o proporție semnificativ mai mare decât celelalte grupuri de vârstă, actele de corupție ca fiind utile. Putem spune că, pe măsură ce crește vârsta subiecților, scade numărul subiecților care afirmă că darea/luarea de mită este o soluție utilă. Pe de altă parte, subiecții cu un nivel de instrucție scăzut consideră, într-o proporție mai mare decât subiecții cu un nivel de instrucție superior, că *darea/luarea de mită este o soluție utilă* în rezolvarea unor probleme. Prin urmare, gradul de utilitate al mitei scade, pe măsură ce crește nivelul de instrucție al subiecților.

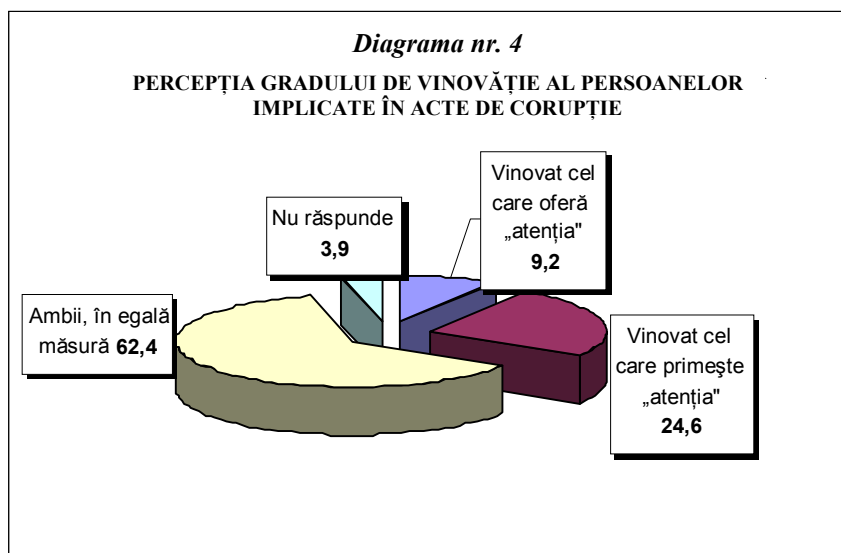
2. PERCEPȚIA POPULAȚIEI ASUPRA GRADULUI DE VINOVĂȚIE AL PERSOANELOR IMPLICATE ÎN ACTE DE CORUPȚIE PASIVĂ ȘI ACTIVĂ

Subiecții investigați au avut posibilitatea de a-și exprima opinia față de persoanele implicate în acte de corupție, apreciind îndeosebi gradul de vinovăție al acestora, întrebarea noastră permițându-le să opteze pentru una din variantele: **1. cel care oferă o „atenție” este mai vinovat; 2. cel care primește „atenții” este mai vinovat; 3. ambii sunt vinovați în egală măsură.**

Un sfert dintre subiecți apreciază că funcționarul public care primește o atenție pentru rezolvarea unei probleme (corupție pasivă) este mai vinovat decât persoana care oferă atenția respectivă, în timp ce doar 9,2% dintre subiecți sunt de părere că persoana care oferă bani sau cadouri (corupție activă) este mai vinovată decât cel care primește. În acest caz, percepția publică a gradului de vinovăție al persoanelor implicate în acte de corupție coincide cu perspectiva normativă asupra corupției, luarea de mită fiind mai sever sancționată decât darea de mită.

Remarcăm faptul că mai mult de jumătate dintre subiecți consideră că sunt vinovate în egală măsură atât persoanele implicate activ în acte de corupție, cât și

funcționarii publici care acceptă atenții în scopul soluționării favorabile a unor probleme (vezi diagrama nr. 4).

Gradul de vinovăție al persoanelor implicate în acte de corupție este perceput diferit de către populația investigată, diferența de percepție construindu-se însă numai în raport cu unele variabile socio-demografice incluse în ancheta noastră.

Percepția subiecților asupra gradului de vinovăție a persoanelor implicate în acte de corupție variază semnificativ, în raport cu **statutul ocupațional**. Persoanele inactive, spre deosebire de cele active, apreciază că sunt vinovate atât persoanele care oferă „atenții”, cât și cele care primesc. Patronii și managerii, spre deosebire de toate celelalte categorii ocupaționale, optează într-o proporție mai mică pentru răspunsul care-l consideră vinovat numai pe cel care corupe sau pe cel care este corupt. Majoritatea patronilor și managerilor consideră că ambele categorii de persoane sunt la fel de vinovate. De asemenea, intelectualii, maiștrii și tehnicienii se orientează în proporții mai mari către varianta care-i incriminează atât pe corupți, cât și pe corupători.

Opțiunile subiecților privind gradul de vinovăție a persoanelor implicate în acte de corupție diferă semnificativ în funcție de **vârstă** doar în cazul variantei de răspuns care incriminează ambele categorii de persoane, corupător și corupt, implicate în actele de corupție. În acest caz, subiecții cu vârsta cuprinsă în intervalul 30–54 de ani se detașează, prin opțiunea lor privind vinovăția tuturor celor implicați în acte de corupție, de celelalte grupe de vârstă. Pe de altă parte, deși diferențele nu sunt semnificative, observăm tendința tinerilor cu vârsta de până la 29 de ani de a considera vinovată persoana care primește bani/cadouri pentru rezolvarea unor probleme. De asemenea, dacă luăm în considerație modul în care

se distribuie opțiunile subiecților în cazul variantei de răspuns „vinovat este cel care oferă atenția”, constatăm că, pe măsură ce crește vârsta, scade procentul subiecților care afirmă că este vinovată persoana care corupe.

În ceea ce privește influența **nivelului de instrucție** asupra percepției gradului de vinovăție a persoanelor implicate în fapte de corupție, rezultatele înregistrate pun în evidență două tendințe semnificative. În primul rând, este vorba despre o diminuare a procentului de subiecți care apreciază că este *vinovat cel care primește*, scădere care se accentuează pe măsură ce crește nivelul de instrucție al populației investigate. Pe de altă parte, remarcăm o creștere semnificativă a procentului de subiecți care optează pentru varianta de răspuns care-i incriminează pe toți cei implicați în acte de corupție. Această creștere procentuală se manifestă mai acut, pe măsură ce crește nivelul de instrucție al subiecților.

Opțiunile subiecților privind gradul de vinovăție nu variază semnificativ în funcție de **mediul de rezidență** și variabila **sex**.

3. PERCEPȚIA PUBLICĂ A GRADULUI DE VINOVĂȚIE AL UNOR CATEGORII DE PERSOANE IMPLICATE ÎN ACTE DE CORUPȚIE

Dintre itemii incluși în întrebarea noastră referitoare la categoriile de persoane condamnabile sau nu pentru implicarea lor în diverse acte de corupție, cel privind folosirea funcției publice pentru realizarea unor averi înregistrează cea mai mare proporție de subiecți care apreciază că persoanele implicate în asemenea situații sunt condamnabile în mare măsură (89,8%).

Pe locul al doilea, în ierarhia persoanelor condamnabile în mare măsură de către opinia publică, se situează *patronul care*, prin oferirea de bani/cadouri, *încearcă să scape de plata taxelor și a impozitelor către stat* (80,6%), urmat de *persoana care avansează în funcție* (74,8%) *folosindu-și relațiile* (vezi diagrama nr. 5).

De asemenea, populația investigată percepe ca fiind condamnabile în mare măsură următoarele categorii de persoane: *părinții care din dorința de a obține note mari pentru copiii lor oferă bani/cadouri profesorilor* (69,3%), *persoanele care solicită ajutoare sociale nemeritate de la stat* (64,3%) și *medicii care primesc bani/cadouri de la bolnavi* (60,2%).

Populația apreciază ca fiind mai puțin condamnabile persoanele care oferă bani pentru urgentarea eliberării unor acte/autorizații (51,3% *în mare măsură* și 39,9% *în mică măsură*) sau *persoanele care oferă bani pentru a călători fără bilet* (43,1% *în mare măsură* și 43,7% *în mică măsură*).

Datele rezultate în urma prelucrărilor statistice relevă faptul că nu se înregistrează diferențe semnificative în raport de variabila **sex** și **mediu de rezidență**, atunci când este vorba de evaluarea gradului de vinovăție a unor categorii de persoane implicate în diverse acte de corupție.

Opțiunile subiecților se diferențiază semnificativ în funcție de **nivelul de instrucție**. Astfel, pe măsură ce crește nivelul de instrucție al populației investigate, scade procentul celor care consideră că sunt condamnabile următoarele categorii de persoane: *medicul care primește cadouri de la pacienți, părintele care oferă cadouri pentru a obține note mari pentru copii lor, patronul care oferă atenții pentru a evita plata taxelor și a impozitelor, persoana care își folosește relațiile pentru a avansa în funcție sau persoana care oferă bani pentru a călători fără bilet*.

Pe de altă parte, pe măsură ce crește nivelul de instrucție al subiecților, crește și procentul celor care consideră că sunt condamnabile în mare măsură persoanele care se folosesc de funcția publică pentru a face avere.

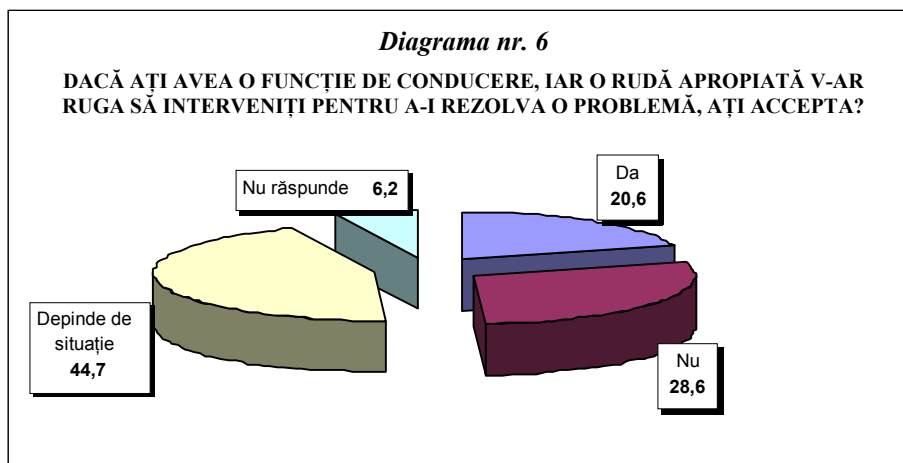
Din punctul de vedere al **statutului ocupațional**, putem spune că există diferențe semnificative între opțiunile persoanelor active și inactive, în privința măsurii în care pot fi apreciate ca fiind condamnabile categoriile de persoane incluse în întrebarea noastră. Subiecții cu un statut ocupațional inactiv tind să considere a fi condamnabile, într-o măsură mai mare, persoanele implicate în faptele de corupție specificate în întrebarea noastră.

Și în cazul prelucrărilor statistice realizate în funcție de variabila **ocupație** s-au înregistrat variații semnificative ale opțiunilor subiecților. Toți intelectualii și funcționarii consideră că sunt condamnabile, pentru faptele de corupție în care sunt implicate, îndeosebi *persoanele care se folosesc de funcția publică pentru a face avere*, precum și *patronul care evită să plătească taxele și impozitele oferind cadouri/bani*. Aceeași categorie de subiecți, cea a intelectualilor, înregistrează procente semnificativ mai mari în ceea ce privește măsura în care sunt condamnabile toate categoriile de persoane incluse în lista noastră. Patronii și managerii afirmă că sunt condamnabile *persoanele care oferă bani pentru a circula fără bilet*, dar și *medicul care primește bani/cadouri de la pacienții săi*.

Puțini sunt însă patronii și managerii care consideră că sunt condamnabile într-o măsură mare persoanele care-și folosesc funcția publică pentru a face avere sau care-și folosesc relațiile pentru a avansa, precum și patronii care oferă atenții pentru a evita plata taxelor.

4. APRECIERI ALE POPULAȚIEI PRIVIND POSIBILA SA IMPLICARE ÎN ACTE DE CORUPȚIE

Puși în situația de a-și imagina că dețin o funcție de conducere iar o rudă apropiată i-ar ruga să intervină pentru a-i rezolva o problemă, 1/5 dintre subiecți afirmă că ar accepta să intervină pentru soluționarea problemei, implicându-se astfel într-un act de corupție (vezi diagrama nr. 6).

O treime dintre subiecți ar refuza însă categoric să intervină în favoarea rudei, în timp ce aproape jumătate dintre ei (44,7%) ar analiza situația înainte de a accepta sau de a refuza să intervină în favoarea rudei, altfel spus înainte de a se implica în acte de corupție.

Distribuția răspunsurilor privind implicarea în acte de corupție, în funcție de variabila **ocupație**, este statistic semnificativă. Constatăm, de această dată, o polarizare a răspunsurilor care exprimă acceptarea implicării în actul de corupție prezentat la două extreme. Pe de o parte, intelectualii, patronii, managerii și funcționarii care vor să se implice într-o proporție mai mică în soluționarea problemei, iar de cealaltă parte, persoanele cu un statut ocupațional scăzut și mediu (maiștri, tehnicieni), care acceptă într-un procent mai mare să intervină în favoarea rudei. O altă tendință care se face remarcată în cazul distribuției opțiunilor în raport cu ocupația, este următoarea: pe măsură ce scade nivelul statutului ocupațional, scade și procentul subiecților care se implică în rezolvarea problemei, ținând însă cont de situația respectivei rude. De această dată, patronii, managerii și persoanele cu ocupații intelectuale sunt categoriile care se vor implica/sau nu în soluționarea problemei, ținând cont de situația concretă în care se află ruda.

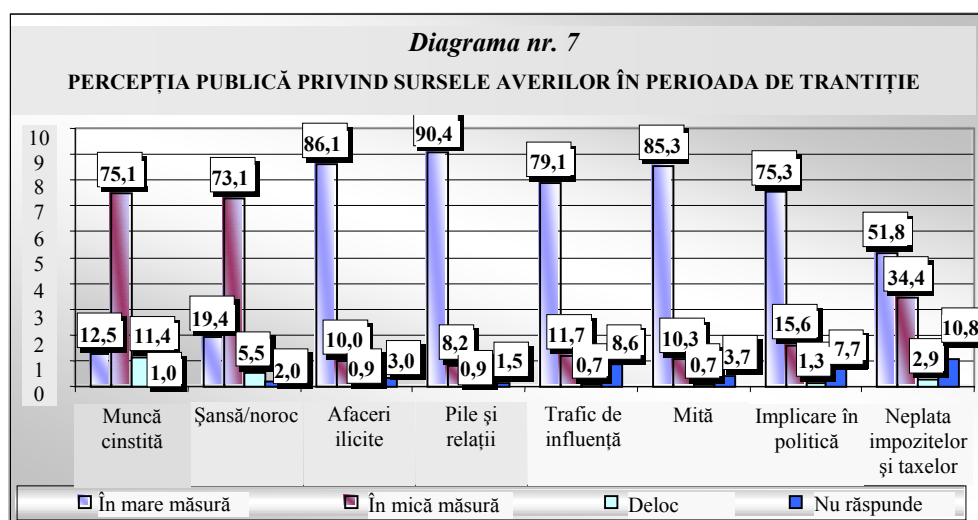
Vârsta reprezintă una din variabilele socio-demografice care determină modificări semnificative ale opțiunilor populației privind posibila implicare în acte de corupție. Dacă luăm în considerare răspunsurile negative referitoare la implicarea în actul de corupție prezentat în întrebarea noastră, observăm că, pe măsură ce crește vârsta subiecților, crește și procentul celor care afirmă că nu s-ar implica în acte de corupție. Prin urmare, procentul tinerilor până la 29 de ani care refuză să se implice în acte de corupție este mai mic, în comparație cu cel al persoanelor de peste 30 de ani. De asemenea, remarcăm faptul că, pe măsură ce crește vârsta subiecților, scade procentul celor care s-ar implica în rezolvarea problemei puse în discuție, în funcție de situație. În acest caz, subiecții cu vârsta peste 55 ani reprezintă categoria de persoane care nu-și exprimă opțiunea în funcție de situația în care se află ruda.

Implicarea populației investigate în actul de corupție prezentat variază semnificativ și în raport cu **nivelul de instrucție** al subiecților. Astfel, subiecții cu un nivel redus de instrucție acceptă într-o proporție mai mare să se implice în acte de corupție, în timp ce subiecții cu studii superioare acceptă într-un procent mult mai mic să acționeze în sensul rezolvării problemei rudei în condițiile producerii unui act de corupție. Pe de altă parte, pe măsură ce crește nivelul de instrucție al subiecților, crește și proporția celor care declară că vor acționa în funcție de situația respectivă. Persoanele cu liceu și cele cu studii superioare reprezintă categoriile de subiecți care vor accepta să se implice în acte de corupție numai în anumite situații.

Mediul de rezidență și **sexul** nu constituie variabile care influențează semnificativ opțiunile subiecților privind intervenția lor în favoarea rudei pentru a-i rezolva o problemă.

5. EVALUĂRI ALE POPULAȚIEI PRIVIND SURSELE DE ÎMBOGĂȚIRE DUPĂ 1989

Conform opiniei mării majorități a subiecților, averile de după 1989 s-au constituit, în mare măsură, prin pile și relații (90,4%), afaceri ilicite (86,1%) și mită (85,3%) (vezi diagrama nr. 7). **Error!**

Populația investigată optează, în proporții de asemenea semnificativ mari, pentru alte două variante de răspuns: traficul de influență (79,1%) și implicarea în

politică (75,3%), în timp ce aproape jumătate dintre subiecți consideră că averile unor persoane sunt rezultatul neplății taxelor și impozitelor către stat.

Șansa/norocul și munca cinstită sunt modalități de îmbogățire pentru care optează mult mai puțini subiecți, acești doi itemi ocupând ultimele locuri într-o posibilă ierarhie a surselor averilor în perioada de tranziție. Astfel, doar 1/5 dintre subiecți apreciază că șansa/norocul este în mare măsură sursă de prosperitate, în timp ce marea majoritate a populației (73,1%) este de părere că șansa/norocul a contribuit în mică măsură la acumularea de averi în această perioadă.

Munca cinstită ocupă chiar ultimul loc din cele 8 ale ierarhiei, doar 12,5% dintre subiecți cred că averile din perioada de tranziție sunt, în mare măsură, rezultatul muncii cinstite. De această dată, majoritatea opțiunilor subiecților se concentrează în jurul variantelor „în mică măsură” și „în foarte mică măsură”, care împreună cumulează 75,1%.

Vârsta constituie o variabilă, a cărei influență asupra răspunsurilor subiecților este semnificativă. Remarcăm modul în care se distribuie opțiunile populației în cazul a patru surse ale averilor: trafic de influență, pile și relații, mita și implicarea în politică. În aceste patru cazuri se manifestă o tendință de scădere a procentelor subiecților care optează pentru ele, pe măsură ce crește vârsta subiecților. Astfel, dacă pentru cei mai mulți dintre tinerii cu vârsta până la 29 ani, pilele și relațiile, traficul de influență și implicarea în politică reprezintă surse importante ale averilor, pentru subiecții cu vârsta peste 55 de ani importanța lor se diminuează.

Răspunsurile subiecților privind sursele de îmbogățire se distribuie în funcție de **nivelul de instrucție** după cum urmează:

a. Subiecții cu un nivel de instrucție scăzut tind să considere munca cinstită drept una dintre sursele importante ale averilor, într-o proporție de aproape trei ori mai mare decât cea a persoanelor cu studii superioare;

b. Afacerile ilicite sunt considerate sursă importantă a averilor de către absolvenții liceelor și ai facultăților.

c. Pilele și relațiile sunt apreciate la fel de toate categoriile de subiecți.

Subiecții care au absolvit liceul, dar și cei care au terminat gimnaziul acordă traficului de influență un loc mai puțin important între sursele de îmbogățire, în timp ce subiecții aflați la extremele sistemului educațional (fără școală și studii superioare și specializări postuniversitare) consideră că tocmai acesta reprezintă una din sursele averilor din perioada luată în discuție.

Persoanele **inactive** consideră, într-o proporție semnificativ mai mare, drept surse de îmbogățire în perioada de tranziție: afacerile ilicite, pilele și relațiile, traficul de influență, mita și implicarea în politică. **Managerii, patronii și subiecții cu ocupații intelectuale** sunt de părere că afacerile ilicite sunt, de cele mai multe ori, sursa averilor de după 1989. Celelalte categorii ocupaționale consideră că pilele și relațiile stau la baza averilor constituite în ultimii 14 ani.

Diferențele dintre opțiunile subiecților care provin din mediul **rural** sau **urban** nu sunt semnificative. De asemenea, variabila **sex** nu reprezintă nici în acest

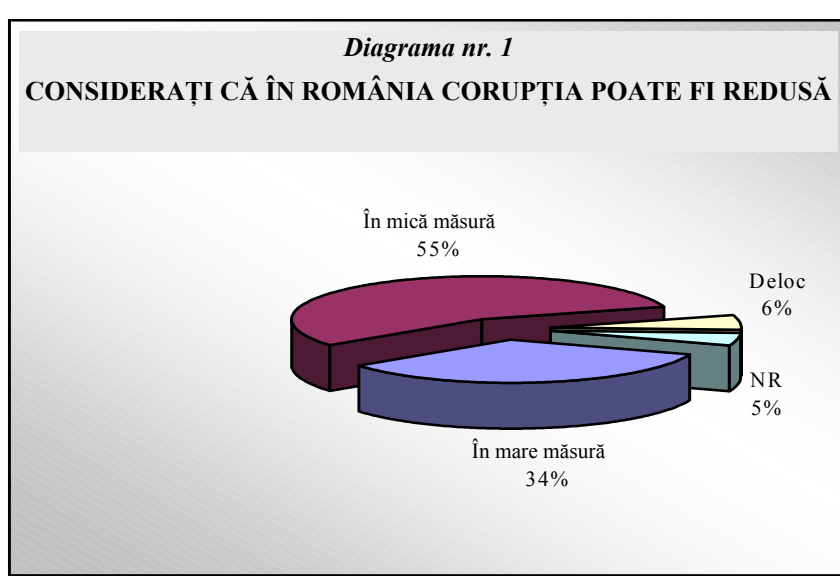
caz o variabilă care determină modificări semnificative asupra răspunsurilor subiecților privind sursele de îmbogățire de după 1989.

PERCEPȚIA EFICIENȚEI MĂSURILOR DE PREVENIRE ȘI CONTROL AL CORUPȚIEI

ROXANA BRATU

1. APRECIERI ALE POPULAȚIEI PRIVIND EVOLUȚIA FENOMENULUI CORUPȚIEI ÎN ROMÂNIA

Populația apreciază, în proporție de 34,3%, că în România corupția poate fi redusă *în foarte mare măsură* sau *în mare măsură*. Peste jumătate din populația investigată (55,5%) consideră că fenomenul poate fi redus *în mică măsură* sau *în foarte mică măsură*. O proporție de 5,5% dintre cei chestionați afirmă că fenomenul corupției nu poate fi redus. Variabila **sex** nu discriminează foarte bine opiniile bărbaților și femeilor privind evoluția fenomenului corupției. Observăm totuși că femeile sunt mai pesimiste, comparativ cu bărbații, considerând că fenomenul poate fi redus *în mică* și *foarte mică măsură* (vezi diagrama nr. 1).

Opiniile subiecților din cele trei **categorii de vârste** nu diferă semnificativ, singura mențiune care se impune este că tinerii sunt mai pesimiști în ceea ce privește evoluția corupției în România.

Subiecții cu **niveluri de instrucție** medii au tendința să aprecieze mult mai nefavorabil decât cei cu nivel superior și inferior evoluția fenomenului corupției în România, sunt deci mai pesimiști, considerând că aceasta nu poate fi redusă decât în mică măsură sau deloc. Optimiștii sunt, în cea mai mare măsură, persoanele cu studii superioare.

În funcție de **statutul ocupațional**, opiniile subiecților privind evoluția fenomenului corupției în România se distribuie astfel: persoanele inactive consideră într-o proporție semnificativ diferită că fenomenul corupției poate fi redus, în mare și foarte mare măsură.

Categoriile de persoane cele mai pesimiste în legătură cu evoluția fenomenului corupției în România sunt **muncitorii, funcționarii în administrație și zilierii**. Deși între optimiști și pesimiști nu sunt diferențe semnificative, se poate afirma că cei mai optimiști sunt lucrătorii în servicii sau comerț, tehnicienii/maiștrii și agricultorii.

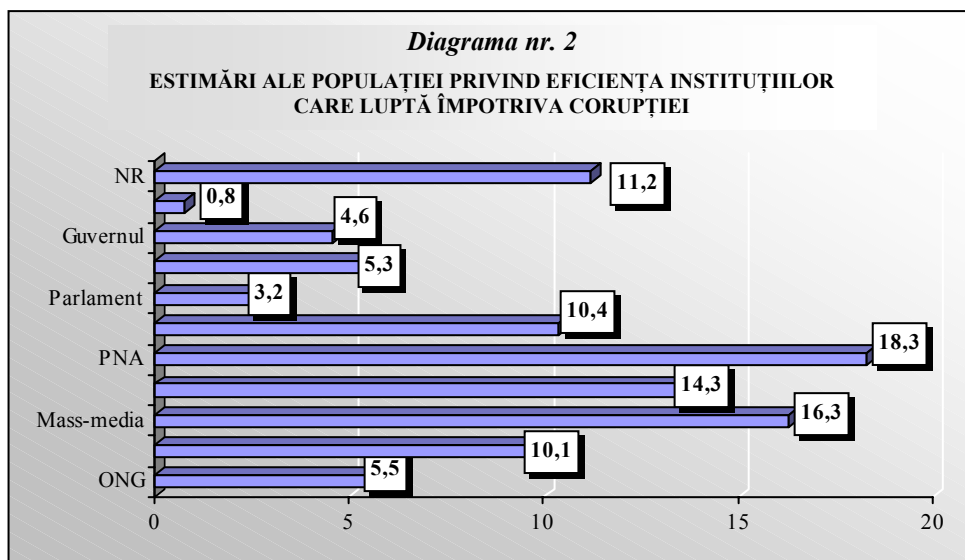
Mediul de rezidență al respondenților nu influențează în mod semnificativ aprecierile privind capacitatea României de a reduce corupția. Se poate afirma că cei din mediul rural sunt mai optimiști în această privință decât cei din mediul urban.

2. ESTIMĂRI ALE POPULAȚIEI PRIVIND EFICIENȚA INSTITUȚIILOR IMPLICATE ÎN PREVENIREA ȘI CONTROLUL CORUPȚIEI

Populația estimează că cele mai eficiente instituții implicate în prevenirea și controlul corupției sunt: *Parchetul Național Anticorupție* (18,3% consideră că este *cea mai eficientă* instituție), *mass-media* (16,3%), *justiția* (14,3%), *poliția* (10,4%) și *organizațiile internaționale* (Banca Mondială, de exemplu) (10,1%). Parlamentul este apreciat ca fiind cea mai ineficientă instituție de prevenire și control al corupției (3,2%) (vezi diagrama nr. 2).

Distribuția ierarhiei aprecierilor în funcție de **sex** este asemănătoare atât pentru bărbați cât și pentru femei, ambele categorii acordând un credit mai mare Parchetului Național Anticorupție, mass-mediei, justiției și poliției și creditând cel mai puțin Parlamentul. Dacă luăm însă în considerare opiniile divergente, observăm că justiția este apreciată mai mult de bărbați, în timp ce femeile consideră mai eficient Parchetul Național Anticorupție și mass-media.

Din împărțirea subiecților în trei categorii convenționale, subiecți până în 29 de ani, subiecți între 30 și 54 de ani și subiecți peste 55 de ani, coincidența aprecierilor cu privire la eficiența în prevenirea și controlul corupției principalelor instituții apare, în cazul tuturor, în legătură cu **mass-media, Parchetul Național Anticorupție și justiția**.

În ceea ce privește **nivelul de instrucție** al subiecților, se pot infera următoarele tendințe semnificative:

- pe măsură ce crește nivelul de instrucție, crește pragul de apreciere privind eficiența PNA a mass-mediei, a ONG și a organizațiilor internaționale;
- pe măsură ce crește nivelul de instrucție, scade pragul de apreciere privind eficiența poliției, a parlamentului, a președinției, a guvernului.

Distribuția persoanelor în funcție de **statutul ocupațional** relevă faptul că atât persoanele active cât și cele inactive consideră că cele mai eficiente instituții implicate în prevenirea și controlul corupției sunt: PNA, mass-media și justiția.

Toate **categoriile ocupaționale** consideră că cele mai eficiente instituții de prevenire și control al corupției sunt mass-media, PNA și justiția, diferențele fiind uneori semnificative. Cu excepția zilierilor, toate celelalte categorii profesionale consideră Parlamentul cea mai ineficientă instituție de control social al corupției.

Mediul de rezidență nu influențează în mod semnificativ distribuția opiniilor subiecților privind eficiența activității instituțiilor menționate în prevenirea și controlul corupției. Se poate afirma totuși că persoanele din mediu urban consideră că cele mai eficiente instituții sunt, în ordine, PNA, mass-media, organizațiile internaționale și justiția, în timp ce persoanele din mediul rural consideră că cele mai eficiente instituții de prevenire și control sunt PNA, justiția, mass-media și poliția. Ambele categorii creditează cel mai puțin Parlamentul, considerându-l cea mai ineficientă instituție.

Deși opiniile **bărbaților** și ale **femeilor** privind eficiența instituțiilor de control social în diminuarea faptelor de corupție în rândul diverselor categorii de

persoane sunt sensibil egale, se poate infera o ușoară tendință a bărbaților de a da mai mult credit acestor instituții.

Din împărțirea subiecților care au alcătuit eșantionul în trei **categorii distincte de vârstă**, rezultă coincidența opiniilor cu privire la diminuarea actelor de corupție din rândul diverselor categorii de populație menționate. Pe grupuri distincte de vârste:

- Persoanele între 18 și 29 de ani consideră că instituțiile de control social au reușit să reducă, în primul rând, corupția din rândurile polițiștilor.

- Persoanele cu vârste cuprinse între 30 și 54 de ani afirmă că instituțiile de la întrebarea precedentă au reușit să diminueze corupția din rândul cetățenilor în general.

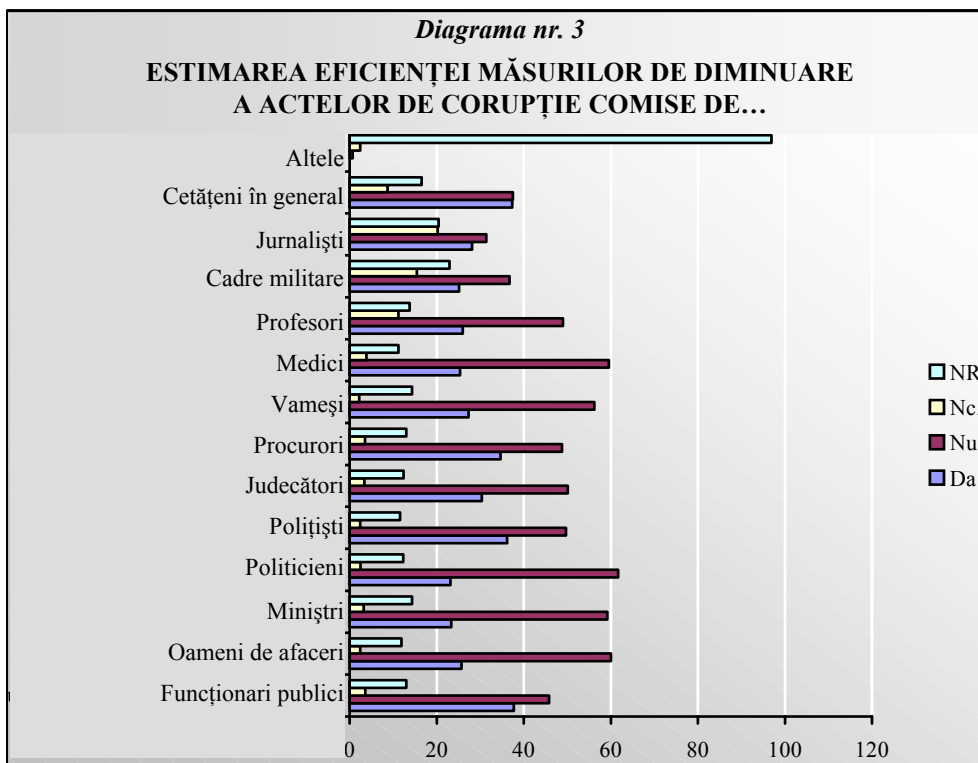
- Persoanele cu vârste peste 55 de ani consideră că s-a diminuat corupția din rândurile funcționarilor publici.

În funcție de variabila **nivel de instrucție**, constatăm că persoanele fără studii consideră că instituțiile enumerate mai sus au reușit cu preponderență să diminueze actele de corupție din rândul polițiștilor. Persoanele cu studii gimnaziale consideră că actele de corupție au fost diminuate mai ales în cadrul funcționarilor publici, ceea ce coincide cu părerea persoanelor cu un nivel de instrucție mai ridicat (liceu). Părerile celor cu studii superioare coincid cu cele ale persoanelor fără studii, deși intensitatea opiniei nu este aceeași. Se poate constata că, pe măsură ce crește nivelul instrucției, scade procentul celor care consideră că fenomenul corupției s-a diminuat în rândul unor categorii de persoane: miniștri, politicieni, polițiști, judecători, procurori, vameși și cetățeni, în general.

Persoanele **inactive** consideră că instituțiile de control social au redus corupția din rândurile politicienilor, oamenilor de afaceri și miniștrilor. Pe de altă parte, persoanele active consideră că aceleași instituții au redus corupția din rândurile jurnaliștilor, cadrelor militare și profesorilor.

Patronii/managerii, funcționarii în administrație, lucrătorii în servicii sau comerț, muncitorii și zilierii consideră că instituțiile de mai sus au reușit să reducă corupția în rândurile cetățenilor, funcționarilor publici și polițiștilor. Persoanele cu ocupații intelectuale consideră că aceleași instituții au redus corupția din rândurile cetățenilor, jurnaliștilor și polițiștilor, în timp ce persoanele care sunt tehnicieni sau maiștri consideră că s-a redus corupția din rândurile cetățenilor, procurorilor și funcționarilor publici. Diferențele nu sunt semnificative.

În funcție de **mediul de rezidență**, se constată că persoanele din mediul urban consideră că instituțiile enumerate la întrebarea precedentă au eșuat în reducerea corupției din rândurile politicienilor, oamenilor de afaceri și miniștrilor. Persoanele din mediul rural consideră că cel mai mare eșec al instituțiilor de control social este, în primul rând, reducerea corupției din rândul medicilor, al politicienilor și oamenilor de afaceri.

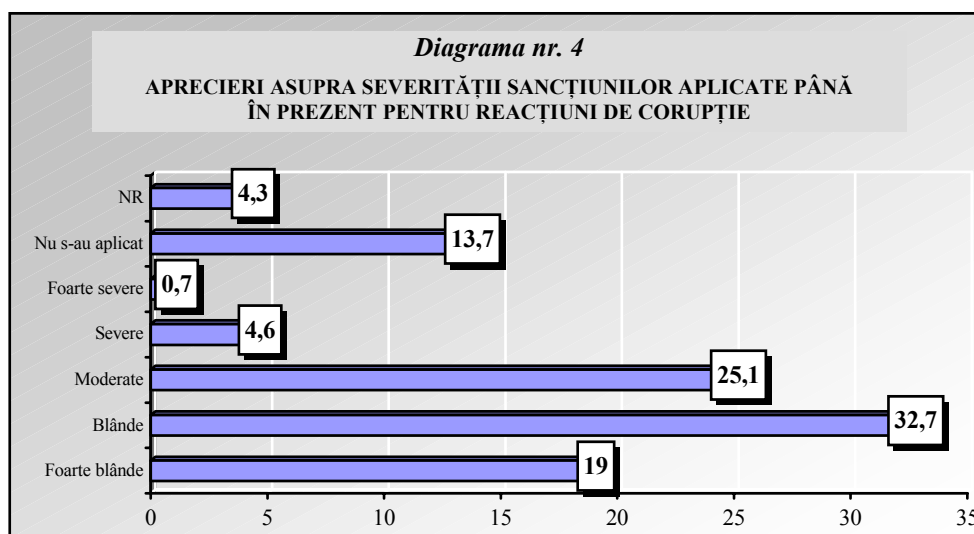

3. OPINIILE POPULAȚIEI PRIVIND SANȚIUNILE APLICATE PÂNĂ ACUM PERSOANELOR CARE AU COMIS FAPTE DE CORUPȚIE

În ceea ce privește modul de aplicare a sancțiunilor celor care au comis fapte de corupție, 51,7% din populație consideră că sancțiunile au fost *foarte blânde* și *blânde*, 25,1% *moderate*, 5,3% *severe* și *foarte severe* și 13,7% consideră că *nu s-au aplicat* (4,3% non-răspunsuri) (vezi diagrama nr. 4).

Deși există un consens atât în rândul **bărbaților** cât și în cel al **femeilor** cu privire la faptul că sancțiunile aplicate până acum persoanelor care au comis fapte de corupție au fost blânde, putem spune că bărbații consideră acest fapt într-o măsură mai mare decât femeile.

Grupele de **vârstă** care exprimă cel mai intens opinia, potrivit căreia sancțiunile aplicate până acum pentru fapte de corupție au fost blânde, sunt persoanele până în 29 de ani și persoanele peste 55 de ani. Respondenții cu vârste cuprinse între 30 și 54 de ani consideră în cea mai mare proporție că nu s-au aplicat sancțiunile pentru fapte de corupție.

Considerând **nivelul de instrucție**, grupul de subiecți care au studii medii exprimă cel mai intens opinia potrivit căreia sancțiunile aplicate până în prezent pentru infracțiuni de corupție au fost blânde și foarte blânde, diferențele fiind semnificative între categoriile stabilite.

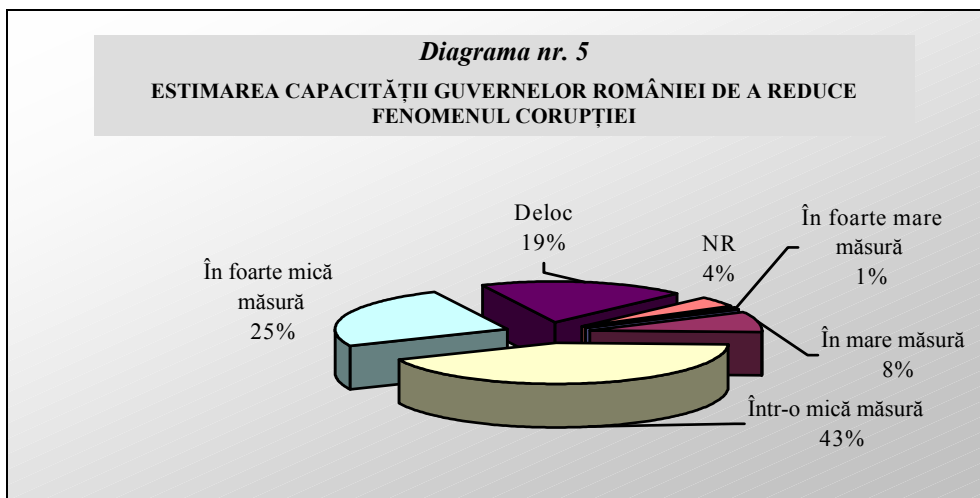
Distribuția opțiunilor subiecților privind gradul de severitate al sancțiunilor aplicate pentru infracțiuni de corupție, în funcție de **statutul ocupațional**, nu este semnificativ diferită. Totuși remarcăm faptul că persoanele inactive consideră într-o proporție mai mare decât cele active că sancțiunile au fost blânde și foarte blânde.

Din analiza distribuției populației în funcție de variabila **ocupație**, rezultă că opțiunile subiecților privind severitatea sancțiunilor nu este semnificativ diferită în funcție de aceasta. Totuși, tehnicienii, muncitorii și lucrătorii în comerț apreciază într-o proporție mai mare decât celelalte categorii că sancțiunile au fost blânde.

Mediul de rezidență nu influențează distribuția pe categorii a opiniilor celor investigați, atât persoanele din mediul urban, cât și cele din mediul rural considerând că sancțiunile aplicate celor care au săvârșit fapte de corupție au fost blânde.

4. APRECIERI ASUPRA CAPACITĂȚII GUVERNELOR ROMÂNIEI DE A REDUCE FENOMENUL CORUPȚIEI ȘI ASUPRA EFICIENȚEI MĂSURILOR ANTICORUPȚIE ADOPTATE

Opiniile populației privind capacitatea guvernelor României de a reduce corupția până în prezent sunt următoarele: 8,9% consideră că guvernele României au redus corupția *în foarte mare măsură* și *în mare măsură*, 68,2% *în mică măsură* și *în foarte mică măsură*, 19,5% *deloc*, iar 3,4% n-au răspuns (vezi diagrama nr. 5).

Atât **bărbații** cât și **femeile** consideră că guvernele României nu au redus corupția sau au redus-o foarte puțin.

Distribuția intervievaților pe trei grupe de **vârstă** arată că există un larg și deplin consens, în ceea ce privește capacitatea guvernelor de a reduce fenomenul corupției din România. Se poate observa totuși că persoanele până în 29 de ani consideră, într-o proporție mai mare, că nu s-au luat suficiente măsuri în acest sens.

Distribuția subiecților în funcție de **nivelul de instrucție** respectă distribuția generală, nefiind diferențe semnificative între diversele categorii. Astfel, toți subiecții opinează că guvernele au reușit să reducă fenomenul corupției doar în mică măsură. Pe măsură ce crește nivelul de instrucție, crește și proporția subiecților care consideră că guvernele nu au redus deloc corupția.

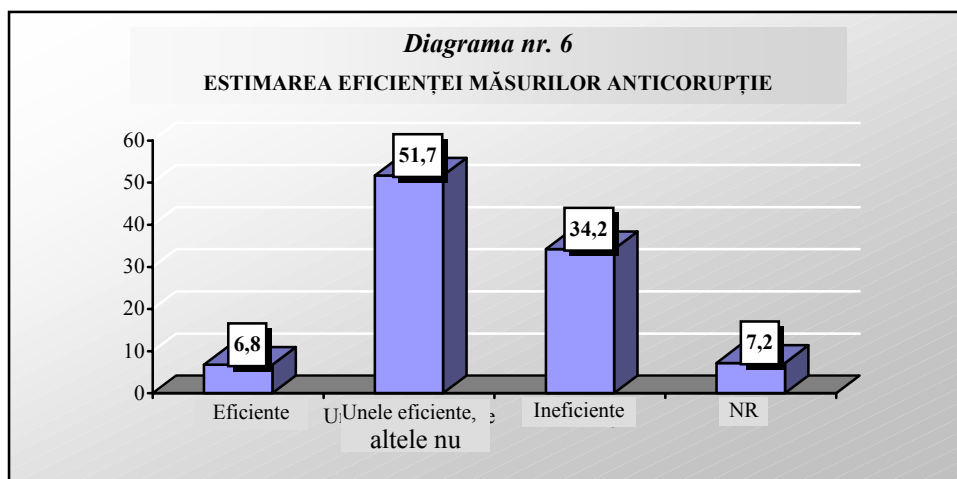
Nu există diferențe semnificative între populația **activă** și cea **inactivă** în ceea ce privește estimarea capacității guvernelor României de a reduce fenomenul corupției. Totuși, persoanele inactive consideră, într-o proporție mai mare decât cele active, că guvernele României au reușit să reducă fenomenul în mare și foarte mare măsură.

Deși nu apar diferențe semnificative, **funcționarii în administrație** consideră, într-o proporție mai mare decât celelalte categorii, că guvernele din România nu au redus deloc fenomenul corupției, persoanele cele mai optimiste din acest punct de vedere fiind muncitorii.

Distribuția persoanelor în funcție de **mediul de rezidență** arată că nu există diferențe semnificative între opiniile celor din mediul urban și ale celor din mediul rural, în sensul că toți apreciază că guvernele din România au reușit doar în mică măsură să reducă fenomenul corupției.

Apreciind eficiența măsurilor anticorupție luate până în prezent de Guverne, 51,7% dintre cei chestionați consideră că *unele măsuri au fost eficiente, altele nu,*

34,2% cred că măsurile au fost *ineficiente* și 6,8% consideră că au fost *eficiente* (7,2% sunt non-răspunsuri) (vezi diagrama nr. 6).

Atât **bărbații** cât și **femeile** consideră că, dintre măsurile luate, până în prezent, de guvernele României pentru prevenirea și controlul corupției, unele au fost eficiente, altele nu.

Deși există un larg consens, în ansamblul lotului investigat, persoanele cu **vârste** cuprinse între 30 și 54 de ani sunt cele mai înclinate să creadă că măsurile luate de guvernele României pentru reducerea fenomenului corupției au fost inefficiente. Persoanele mai tinere (până în 29 de ani) sunt cele mai moderate, afirmând că unele măsuri au fost eficiente, altele nu.

Toate categoriile de subiecți consideră că unele măsuri anticorupție luate de guverne au fost eficiente, iar altele nu, neexistând diferențe semnificative.

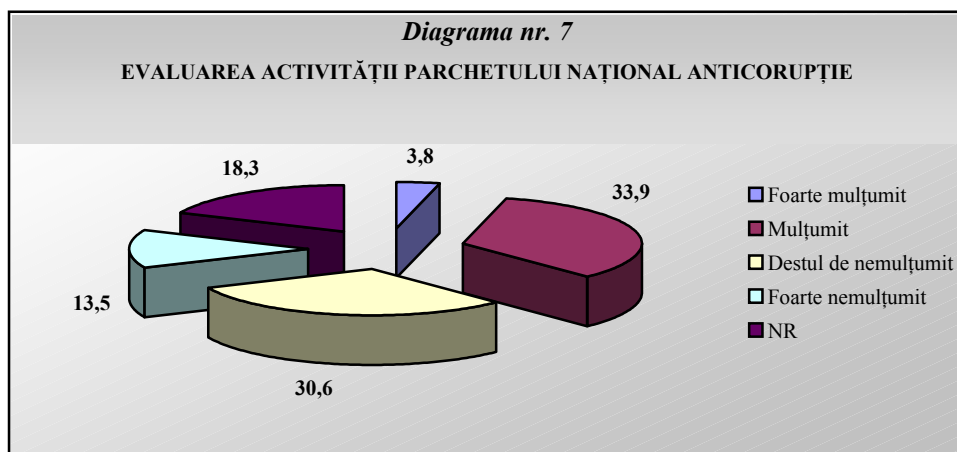
Populația **activă** consideră că măsurile luate de guverne pentru a reduce corupția au fost preponderent inefficiente, spre deosebire de populația inactivă, care consideră că unele măsuri au fost eficiente, altele nu, diferențele fiind semnificative.

Distribuția opiniilor populației în funcție de **ocupație** relevă faptul că zilierii și patronii exprimă opiniile cele mai intense cu privire la ineficiența măsurilor anticorupție.

Persoanele din **mediul rural** consideră, ca și cele din mediul urban, că unele măsuri luate de guverne pentru reducerea fenomenului corupției au fost eficiente, altele nu.

5. EVALUAREA ACTIVITĂȚII PARCHETULUI NAȚIONAL ANTICORUPȚIE

În ceea ce privește activitatea Parchetului Național Anticorupție, 37,7% din populație se declară *foarte mulțumită* și *mulțumită*, iar 44,1% este *destul de nemulțumită* și *foarte nemulțumită* (18,3% non-răspunsuri) (vezi diagrama nr. 7).

În aprecierea activității Parchetului Național Anticorupție, **bărbații** se declară mai mulțumiți decât **femeile**, diferența fiind semnificativă.

Din împărțirea subiecților pe **categorii de vârste**, rezultă că populația cu vârstă până în 54 de ani se declară nemulțumită, în timp ce populația mai în vârstă (peste 55 de ani) se declară foarte mulțumită și mulțumită.

Distribuția în funcție de **nivelul de instrucție** a relevat următoarele aspecte:

– Persoanele cu nivel de instrucție mai scăzut (fără școală sau cu studii gimnaziale) sunt mulțumite de activitatea desfășurată până în prezent de PNA, în timp ce persoanele cu nivel de instrucție mediu și superior sunt nemulțumite într-o proporție semnificativă.

– Numărul de non-răspunsuri este foarte ridicat – 36,4% la persoanele fără studii, acesta scăzând pe măsură ce crește nivelul de instrucție, fapt explicabil prin aceea că PNA-ul este o instituție nouă (a fost înființat în anul 2002).

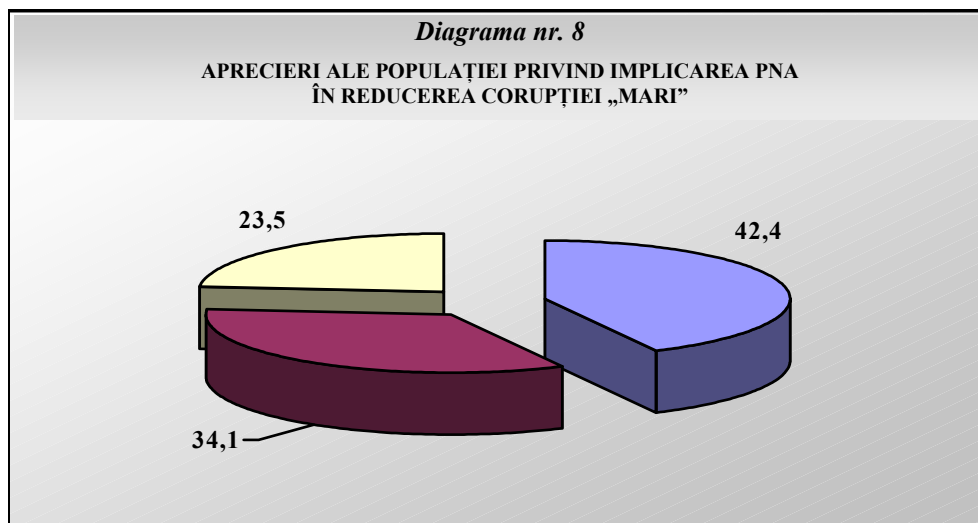
Deși nu există diferențe semnificative între populația **activă** și cea **inactivă** în ceea ce privește evaluarea activității PNA, remarcăm totuși că procentul persoanelor din populația inactivă care își manifestă nemulțumirea este mai ridicat.

Tehnicienii/maistrii consideră că măsurile luate până în prezent de PNA pentru a reduce fenomenul corupției au fost ineficiente, în timp ce restul populației consideră că unele au fost eficiente, altele nu.

Persoanele din mediul **rural** sunt mai mulțumite de activitatea desfășurată de PNA în prevenirea și controlul corupției. Diferențele sunt semnificative.

42,4% din populație consideră că PNA s-a ocupat până în prezent de cazuri ce pot fi incluse în marea corupție, 34,1% din populație se situează pe poziția opusă, iar 23,5% dintre persoane nu au răspuns (vezi diagrama nr. 8).

Deși toată populația consideră că Parchetul Național Anticorupție s-a ocupat de cazuri ce pot fi incluse în „marea corupție”, o proporție mai mare dintre **bărbați** a răspuns pozitiv la întrebare.

În funcție de distribuția indivizilor după indicatorul socio-demografic **vârstă**, se observă diferențe la nivelul populației de vârstă medie, în sensul că intensitatea opiniilor cu privire la faptul că PNA nu s-a ocupat de cazuri de mare corupție este mai puternică.

Subiecții cu un **nivel de instrucție** scăzut (fără studii) consideră într-o proporție semnificativ mai mică decât celelalte categorii că PNA a anchetat cazuri de mare corupție.

Distribuția aprecierilor în funcție de **statusul ocupațional** al subiecților este compatibilă cu distribuția generală, dar populația inactivă este tentată să-și exprime părerea cu privire la rezolvarea de către PNA a cazurilor de mare corupție.

Funcționarii în administrație, agricultorii și muncitorii consideră că PNA s-a implicat în reducerea corupției „mari”, în timp ce restul categoriilor de persoane sunt sceptice în această privință.

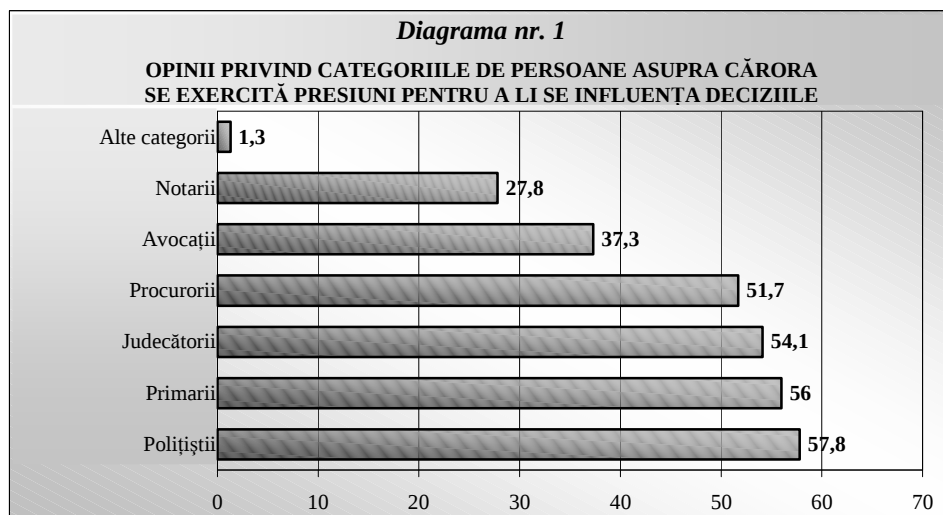
Atât persoanele din mediul **urban**, cât și cele din mediul **rural** consideră că PNA s-a ocupat de cazuri de mare corupție. Se remarcă totuși numărul mare de non-răspunsuri, în special al respondenților din mediul rural.

SOLUȚII PRINCIPALE DE COMBATERE ȘI PREVENIRE A FENOMENULUI DE CORUPȚIE

SORIN M. RĂDULESCU

1. OPINIILE POPULAȚIEI INVESTIGATE PRIVIND „PRESIUNILE” EXERCITATE ASUPRA UNOR AUTORITĂȚI PENTRU INFLUENȚAREA DECIZIILOR LUATE DE ACESTEA

Conform opiniei celor investigați, cele mai „vulnerabile” categorii de persoane asupra cărora se exercită, *în mare și foarte mare măsură*, cele mai mari presiuni pentru a le fi influențate deciziile sunt, în ordine, *polițiștii* (57,8% dintre cei investigați susțin această părere), *primarii* (56,0%), *judecătorii* (54,1%) și *procurorii* (51,7%). *Notarii și avocații* par, în opinia subiecților, autorități mai puțin vulnerabile la presiunile menționate. Dintre cei investigați, 45%, respectiv 38% consideră că asupra acestor două categorii se exercită presiuni numai *în mică și foarte mică măsură* (vezi diagrama nr. 1).

1.1. APRECIERI PRIVIND „PRESIUNILE” EXERCITATE ASUPRA UNOR AUTORITĂȚI, ÎN RAPORT CU VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Atât femeile, cât și bărbații consideră, în proporții relativ egale, că presiunile cele mai pronunțate se exercită asupra polițiștilor, primarilor și, într-o măsură aproximativ egală, asupra judecătorilor și procurorilor.

Aceeași distribuție a opiniilor tinde să caracterizeze și grupurile de vârstă, deși cei mai tineri par să susțină, într-o proporție relativ mai mare decât cei maturi sau mai vârstnici, că polițiștii, primarii și procurorii sunt categoriile asupra cărora se exercită cele mai intense presiuni.

În funcție de nivelul de instrucție, subiecții cu studii superioare consideră, într-o pondere mai mare decât celelalte grupuri de instrucție, că, în ordine, asupra polițiștilor, primarilor, judecătorilor și procurorilor se exercită cele mai mari presiuni, în timp ce aceia fără școală apreciază că, în primul rând, procurorii reprezintă categoria cea mai expusă presiunilor.

Indiferent de ocupația subiecților, aceștia plasează pe primele locuri în categoria persoanelor asupra cărora se exercită presiuni pentru a le fi influențate deciziile: polițiștii și primarii. În raport cu statutul ocupațional, atât persoanele active, cât și cele inactive, par să considere că presiuni se exercită asupra tuturor categoriilor menționate, fără diferențe importante.

Spre deosebire de cei din mediul rural, cei din mediul urban împărtășesc, într-o proporție sensibil mai mare, aprecierea conform căreia polițiștii, primarii și judecătorii sunt persoanele asupra cărora se exercită cele mai mari presiuni.

1.2. OPINII CU PRIVIRE LA CEI CARE EXERCITĂ PRESIUNI ASUPRA DIFERITELOR AUTORITĂȚI

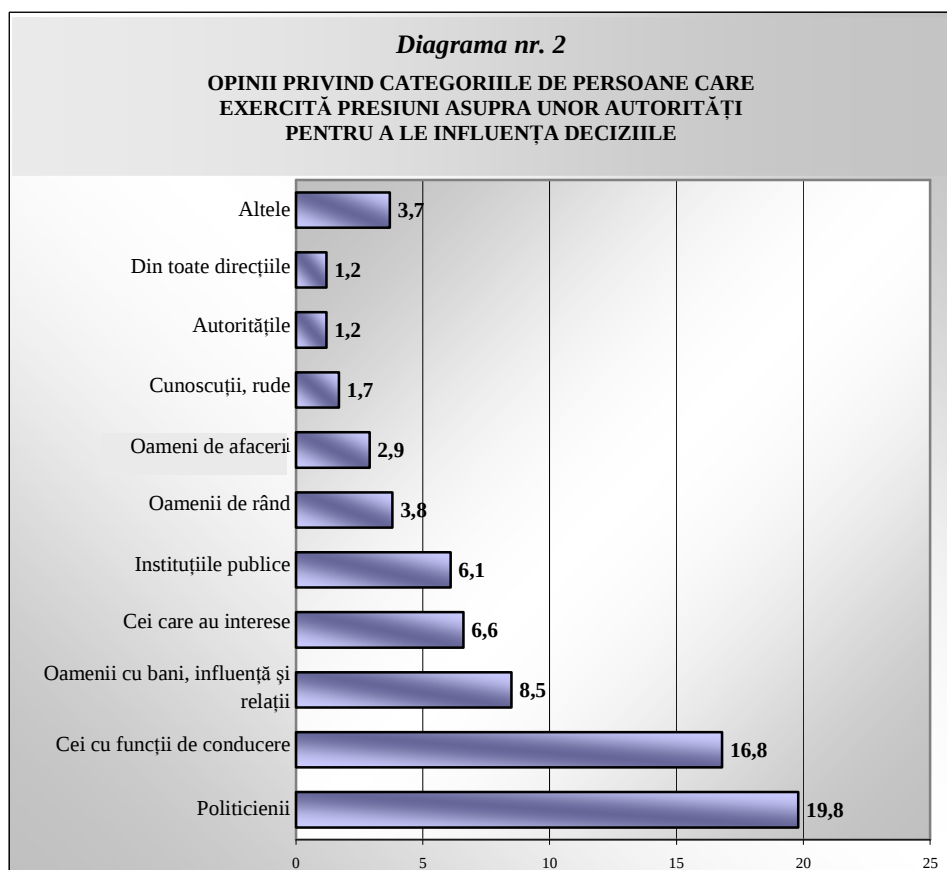
Politicienii (o pondere de circa 20% din lotul investigat susține această afirmație), *persoanele cu funcții de conducere* (aproximativ 17,0%), *oamenii care au bani, influență și relații* (8,5%), la fel ca și *cei care au anumite interese* (6,6%) exercită – declară cei investigați – cele mai intense presiuni. Restul de circa 20% se referă la diverse categorii de persoane care exercită asemenea presiuni. Este de menționat, în același timp, că aproape 28% din ansamblul lotului a refuzat sau nu a știut ce să răspundă la întrebarea (deschisă) privind pe cei care exercită presiuni asupra diferitelor autorități pentru a le influența deciziile* (vezi diagrama nr. 2).

2. PERCEPȚIA CETĂȚENILOR CU PRIVIRE LA PRINCIPALELE PROBLEME IMPLICATE ÎN REALIZAREA ACTULUI DE JUSTIȚIE

În opinia subiecților investigați, principalele probleme care apar în realizarea actului de justiție din România sunt următoarele: *coruperea unor magistrați* (aproximativ 76% din lot este de acord cu această apreciere), *existența unor legi*

* Dat fiind numărul mare de non-răspunsuri și marea diversitate a variantelor de răspuns, am renunțat la punerea în corelație a răspunsurilor subiecților cu principalele variabile socio-demografice.

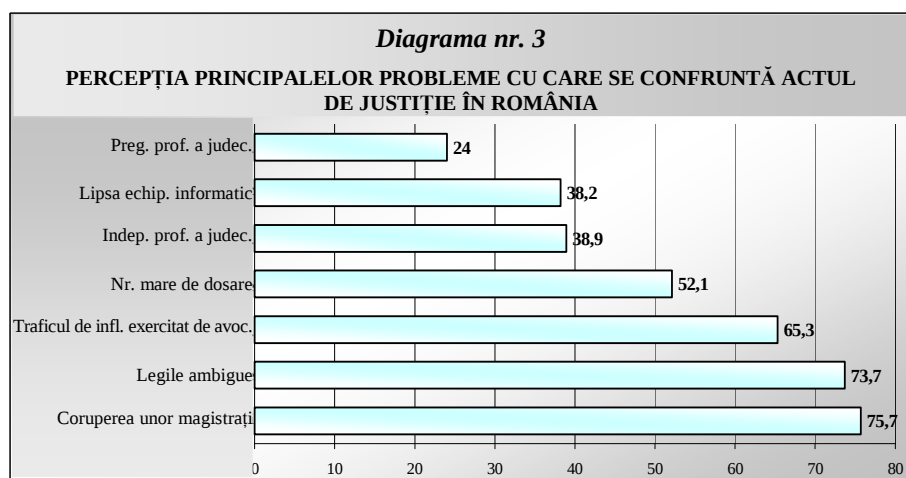
ambigue care dau naștere unor interpretări multiple (73,7%) și traficul de influență exercitat de unii avocați pe lângă magistrați (65,3%).

Dintre alte opinii, care întrunesc ponderi relativ mai mici, se pot menționa: *existența unui mare număr de dosare care trebuie soluționate de către judecători (52,1%) și absența (cvasi) completă a independenței profesionale a acestora (circa 39%).*

Cele mai puține opinii vizează *lipsa echipamentului informatic din instituțiile unde se realizează actul de justiție (38,2%) și pregătirea profesională a judecătorilor (24,0%)* (vezi diagrama nr. 3).

În timp ce optimiștii par să considere că *traficul de influență exercitat de avocați în rândul magistraților și lipsa de independență a acestora* constituie cele mai importante obstacole în calea actului de justiție, pesimiștii tind să aprecieze că aceste obstacole vizează, cu precădere, *coruperea magistraților și ambiguitatea unor legi*, fapt care permite interpretări multiple ale acestora.

2.1. APRECIERI CU PRIVIRE LA PRINCIPALELE PROBLEME IMPLICATE DE ACTUL DE JUSTIȚIE, ÎN FUNCȚIE DE CELE MAI IMPORTANTE VARIABILE SOCIO-DEMOGRAFICE

Spre deosebire de bărbați, care plasează pe primul loc, în ansamblul problemelor implicate de actul de justiție, *coruperea unor magistrați*, femeile situează pe primul loc *legile ambigue*, care dau naștere unor interpretări multiple.

Asemenea probleme sunt apreciate ca fiind importante de către toate categoriile de vârstă, cu precădere de către tineri, cei de vârstă mijlocie considerând că, mai ales, *numărul mare de dosare* și *lipsa echipamentului informatic* reprezintă problemele principale cu care se confruntă actul de justiție, în timp ce aceia de vârstă mijlocie apreciază, într-o pondere mai mare decât celelalte grupuri de vârstă, că *traficul de influență exercitat de unii avocați* pe lângă magistrați constituie problema cea mai importantă.

În raport cu nivelul de instrucție, nu există deosebiri sensibile între opinii. Aceia care au studii superioare susțin, în proporții mai mari decât alte categorii de școlarizare, opinia că principalele probleme implicate de actul de justiție din România sunt, în ordine, *coruperea unor magistrați*, *traficul de influență exercitat de unii avocați* pe lângă magistrați și *legile ambigue*. Cei complet lipsiți de studii împărtășesc o opinie absolut similară. Din rândul celor care au absolvit liceul sau diverse specializări postliceale, majoritatea apreciază că, în primul rând, *coruperea unor magistrați* și, în al doilea rând, *legile ambigue* reprezintă cele mai importante probleme pe care le ridică actul de justiție din România, opinie susținută, de altfel, și de cei care au absolvit școala primară și gimnazială.

Marea majoritate a subiecților, indiferent de ocupația pe care o au, sunt de acord în unanimitate că, în primul rând, *coruperea unor magistrați* și, în al doilea rând, *legile ambigue* reprezintă problemele principale cu care se confruntă actul de justiție în România.

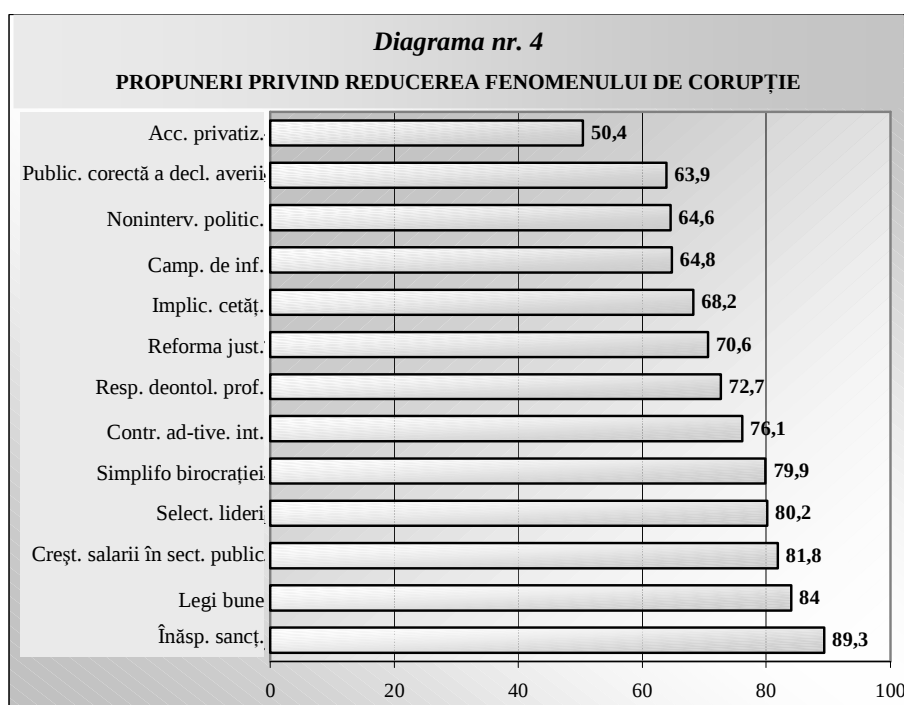
De asemenea, în funcție de statutul ocupațional, nu există diferențe sensibile între opinii, toți subiecții situând pe primele trei locuri problema *coruperii unor magistrați*, *legile ambigue* și *traficul de influență exercitat de unii avocați* pe lângă magistrați.

În raport cu mediul de rezidență, spre deosebire de cei din mediul urban, care susțin, în proporții mai mari, că, în primul rând, *coruperea unor magistrați* constituie principala problemă implicată de actul de justiție din România, cei din mediul rural apreciază, într-o pondere relativ mai mare, că o asemenea problemă o constituie, cu precădere, *legile ambigue* și, în al doilea rând, *numărul mare de dosare*.

3. PROPUNERI VIZÂND REDUCEREA AMPLORII ȘI A INTENSITĂȚII FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA

3.1. PROPUNERI PRIVIND PRINCIPALELE SOLUȚII SPECIFICE DE REDUCERE A FENOMENULUI DE CORUPȚIE

În opinia subiecților investigați, principalele soluții care vizează reducerea corupției din România sunt, *în mare și foarte mare măsură*, următoarele: *înăsprirea sancțiunilor pentru persoanele corupte* (89,3% din lot este de acord cu această soluție), *adoptarea unor legi anticorupție mai bune* (84,0%), *creșterea nivelului salariilor celor care lucrează în sectorul public* (81,8%), *selecția mai riguroasă a acelor care urmează să ocupe funcții de conducere* (80,2%) și *simplificarea birocrăției* în instituțiile de interes public din România (79,9%). Alte soluții vizează într-o măsură relativ mai mică *intensificarea controalelor administrative interne* din instituțiile menționate (76,1%), *respectarea de către funcționarii publici a deontologiei profesionale* (72,7%) și *realizarea reformei în domeniul justiției* (70,6%) (vezi diagrama nr. 4).

Dintre opiniile care vizează soluții în mai mică și foarte mică măsură pot fi menționate: *accelerarea procesului de privatizare* (28,7% din ponderea acelor care susțin asemenea soluții), *implicarea directă a cetățenilor în lupta contra corupției* (24,4%) și *publicarea mai corectă a declarațiilor de avere ale politicienilor* (24,2%).

Comparativ cu optimiștii, care par să pună accentul pe *înăsprirea sancțiunilor* și *selecția mai riguroasă a liderilor*, pesimiștii tind să considere că *sporirea salariilor celor care lucrează în sectorul public* și *simplificarea birocrăției* sunt măsuri prioritare de combatere a corupției.

3.2. CLASIFICAREA GENERALĂ A PROPUNERILOR SUBIECȚILOR PRIVIND REDUCEREA FENOMENULUI DE CORUPȚIE ÎN FUNCȚIE DE VARIABILELE SOCIO-DEMOGRAFICE

Regruparea tuturor propunerilor specifice menționate în categorii cu caracter mai general a evidențiat faptul că, peste 85% dintre subiecți consideră soluțiile cu caracter *instituțional* ca fiind cele mai importante măsuri de combatere a corupției din România (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 1

Soluții cu caracter general împotriva corupției, propuse de subiecți

SOLUȚII GENERALE ÎMPOTRIVA CORUPȚIEI	INTENSITATEA PERCEPȚIILOR POPULAȚIEI		
	În mare și foarte mare măsură	În mică și foarte mică măsură	Deloc
Soluții cu caracter instituțional *	85,3	11,5	3,2
Soluții cu caracter juridic **	49,5	38,9	11,6
Soluții care privesc participarea cetățenilor la combaterea corupției ***	57,0	37,8	5,1
Soluții cu caracter politic ****	58,9	27,0	14,1

* *Simplificarea birocrăției; Creșterea nivelului salariilor celor care lucrează în sectorul public; Intensificarea controalelor administrative interne; Selecția mai riguroasă a persoanelor care urmează să ocupe funcții de decizie; Respectarea de către funcționarii publici a deontologiei profesionale;*

** *Înăsprirea sancțiunilor pentru cei corupți; Adoptarea unor legi anticorupție mai bune; Reforma în justiție; Neintervenția politicului în sfera administrației publice;*

*** *Implicarea directă a cetățenilor în lupta împotriva corupției; Realizarea unor campanii de informare anticorupție;*

**** *Publicarea mai corectă a declarațiilor de avere ale politicienilor; Accelerarea procesului de privatizare în sectorul de stat.*

Spre deosebire de bărbați, care par să susțină, mai degrabă, soluțiile cu caracter *juridic*, femeile tind să le susțină, cu precădere, pe cele care implică *participarea cetățenilor* la combaterea corupției.

În raport cu vârsta subiecților, cei de vârstă mijlocie sunt de acord, în mai mare măsură decât celelalte grupuri de vârstă, cu toate soluțiile menționate și, mai ales, cu soluțiile cu caracter *instituțional* și *juridic*, opinie susținută, într-o pondere relativ egală, de vârstnici. La rândul lor, cei mai tineri sunt de acord cu cele două soluții menționate, dar într-o pondere mai scăzută decât celelalte categorii de vârstă.

Indiferent de nivelul de instrucție, cu excepția celor fără studii, care situează pe locul al doilea soluțiile privitoare la *participarea cetățenilor* la combaterea corupției,

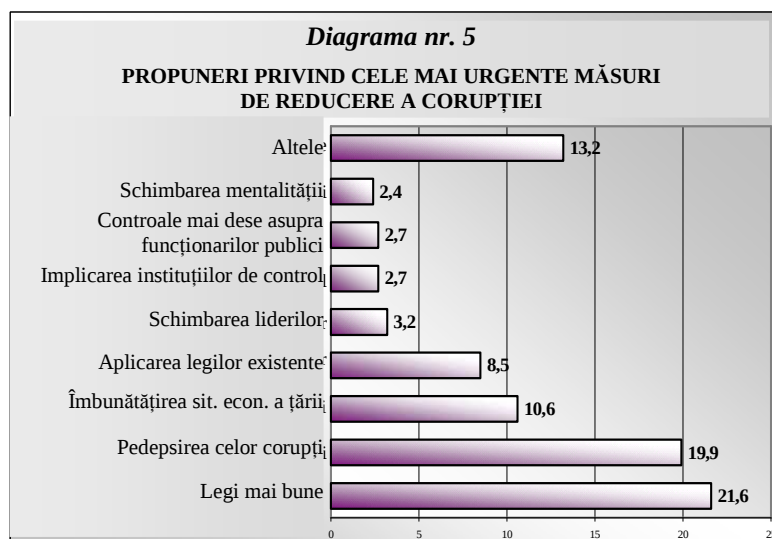
ceilalți subiecți plasează pe primele două locuri soluțiile cu caracter *instituțional* și cele cu caracter *juridic* și doar pe locul al treilea *participarea cetățenilor* la combaterea corupției. Soluțiile cu caracter *politic* sunt mai puțin agreate de subiecți. Este de menționat, pe de altă parte, că pentru soluțiile cu caracter *instituțional* și *juridic* optează o pondere mai mare din rândul subiecților cu studii superioare.

În funcție de ocupație și de statutul ocupațional, majoritatea subiecților sunt de acord că principala soluție de reducere a corupției vizează cadrul *instituțional*. O asemenea soluție este susținută, în proporții mai mari, de către cei cu ocupații intelectuale, de tehnicieni sau maiștri și de funcționari. Este de menționat și faptul că, spre deosebire de patroni sau manageri, muncitorii și agricultorii optează, în proporții mai mari, pentru soluțiile cu caracter juridic.

În raport cu *mediul de rezidență*, la fel ca și cei din mediul urban, cei din mediul rural sunt de acord, în ponderi sensibil egale, că principalele soluții de reducere a fenomenului de corupție sunt acelea cu caracter instituțional și cele cu caracter juridic.

3.3. PROPUNERI PRIVIND CELE MAI URGENTE SOLUȚII DE REDUCERE A FENOMENULUI DE CORUPȚIE

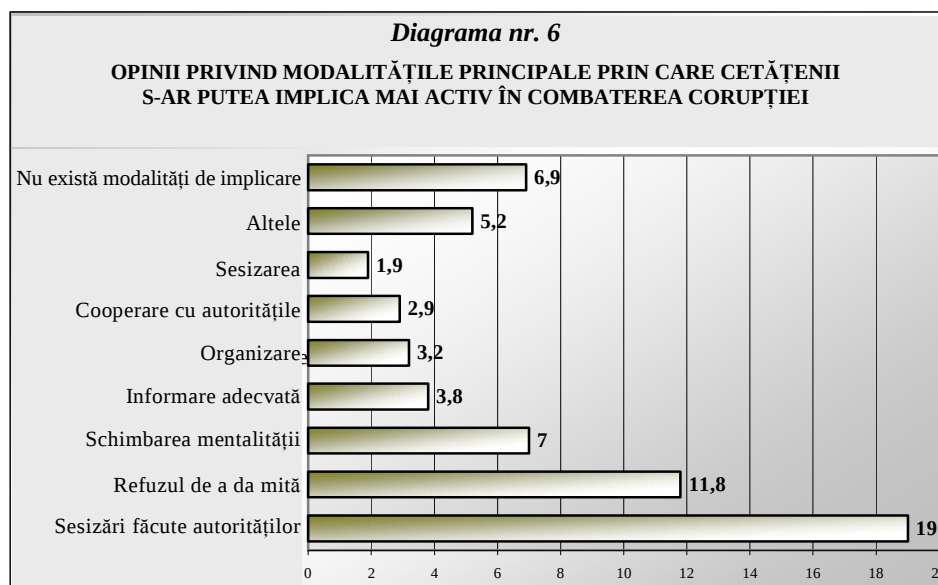
Cele mai **urgente** măsuri pentru reducerea corupției, propuse de cei investigați, vizează: *adoptarea unor legi mai bune* (21,6%), *pedepsirea mai severă a celor corupți* (19,9%), *îmbunătățirea situației economice a României* (10,6%) și *aplicarea mai corectă*, precum și *respectarea legilor deja existente* (8,5%). Restul propunerilor reunesec mai puține opinii. Este de menționat, de asemenea, faptul că peste 15% dintre subiecți au refuzat sau n-au știut să răspundă întrebării vizând soluțiile cele mai urgente de reducere a fenomenului de corupție din România¹ (vezi diagrama nr. 5).

¹ Dată fiind marea diversitate a propunerilor subiecților, am renunțat la punerea lor în corelație cu principalele variabile socio-demografice.

3.4. PROPUNERI PRIVIND MODALITĂȚILE PRINCIPALE DE IMPLICARE A CETĂȚENILOR ÎN COMBATAREA CORUPȚIEI

În ceea ce privește **modalitățile principale** prin care cetățenii s-ar putea implica mai activ în lupta împotriva corupției, subiecții investigați propun următoarele, ca fiind mai importante: *aducerea la cunoștința autorităților a unor acte de corupție* (19,0%), *refuzul de a oferi mită acelor care o cer* (11,8%), *schimbarea mentalităților și creșterea moralității* (7,0%). În timp ce 17% dintre subiecți propun alte modalități de implicare mai activă a cetățenilor în combaterea corupției, circa 7% dintre ei apreciază că nu există forme concrete și directe de implicare a cetățenilor în lupta împotriva corupției. Aproximativ 39% dintre subiecți au refuzat sau nu au știut să răspundă la întrebarea vizând o asemenea implicare² (vezi diagrama nr. 6).

Optimiștii cred, într-o măsură mai mare decât pesimiștii, că *sesizarea mai promptă a autorităților* și *refuzul de a mai oferi mită* sunt forme principale prin care cetățenii se pot implica în combaterea corupției, iar pesimiștii apreciază, mai mult decât optimiștii că *o mai bună organizare a cetățenilor* constituie modalitatea lor esențială de a lupta împotriva corupției.

² Dat fiind numărul mare de non-răspunsuri, am renunțat a pune în corelație modalitățile principale de implicare a cetățenilor în combaterea corupției cu principalele variabile socio-demografice.

4. FENOMENUL DE CORUPȚIE, FACTOR FRENATOR AL PROCESULUI DE TRANZIȚIE DIN ROMÂNIA

Dincolo de caracterul său ilegal, imoral și contraproductiv, fenomenul de corupție are o serie de efecte negative asupra procesului de dezvoltare. El constituie o frână pentru investițiile economice și pentru creșterea capitalului, amplificând sărăcia și inegalitatea socială.

În pofida eforturilor din partea factorilor de control social, nicăieri în lume corupția nu poate fi în întregime eliminată.

Mai importantă decât eliminarea corupției este însă ținerea ei sub control, în așa fel încât să devină intolerabilă din punct de vedere moral și sancționată cu mijloace legale. Așa cum sublinia un Raport al Băncii Mondiale, *corupția endemică nu poate fi controlată prin cruciade morale. Oamenii răspund la stimuli, nu la apeluri morale (...). Prin controlul exercitat asupra corupției, raportul estimat de un funcționar public între costul și beneficiul decurgând din respectarea legii ar putea fi mai mare decât raportul dintre costul și beneficiul adoptării unei conduite corupte. În mod distinct, costurile sperate ca urmare a angajării în acte de corupție – care sunt scăzute sau aproape de zero – într-o societate endemic coruptă – trebuie să crească dramatic. Oficialii publici trebuie să perceapă un risc substanțial, în sensul că dacă ar adopta o conduită coruptă își vor pierde slujbele, vor pierde bunurile dobândite ilegal și vor ajunge chiar la închisoare³.*

Caseta nr. 1

Guvernările care s-au succedat timp de 15 ani, în România, au contribuit la apariția și consolidarea unui veritabil sistem al corupției instituționalizate. Banii publici au fost, în mare măsură, direcționați către clientela politică, o clientelă care s-a împroprietărit de la stat cu terenuri, fabrici, uzine, care a primit acces nelimitat la resurse financiare și care și-a impus oamenii în funcții cheie (...). România a rămas mulți ani cu o pseudo-economie de piață și cu un pseudo-stat de drept, în care deciziile justiției sunt impuse de puterea politică. Cu toate că, sub presiunea diferitelor organizații internaționale, au fost elaborate unele reforme, majoritatea nu au trecut pragul implementării, aspect valabil în special în domeniul justiției și al luptei împotriva corupției. De pildă, reglementările privind obligativitatea publicării declarațiilor de avere nu au fost însoțite de o lege prin care să se înființeze organismul de verificare a acestor declarații. Curățirea justiției de elementele susceptibile de corupție reprezintă cea mai delicată problemă cu care se confruntă, în prezent, țara noastră și de a cărei soluționare depinde integrarea României în Uniunea Europeană.

(Sursa: Ioniță, Ion M., Testul Antișpagă, în „Adevărul”, 01.04.2005, p. 1).

Controlul asupra corupției presupune, deci, un efort social deosebit și un cadru instituțional larg, capabil să concerteze acțiunile diferitelor instituții de control social într-o direcție unitară.

În ultimii ani, în România, au fost create premisele principale ale unei strategii naționale anticorupție, având ca scop principal elaborarea unor

³ *Fostering Institutions to Contain Corruption*, în „Premnotes”, The World Bank, 1999, number 24, June, p. 1.

mecanisme, norme, documente și planuri de acțiune pentru combaterea și prevenirea fenomenului de corupție. Unele dintre acestea funcționează în mod adecvat, determinând o serie de rezultate pozitive, altele urmează, de abia în viitor, să-și dovedească viabilitatea (vezi caseta nr. 2).

Caseta nr. 2

STRATEGIA NAȚIONALĂ ANTICORUPȚIE 2001–2004 (SNA I) ȘI ACTUALIZĂRILE ULTERIOARE:

Strategia Națională Anticorupție reprezintă ansamblul normelor, documentelor și planurilor de acțiune anticorupție adoptate de Guvernul României și conține:

- 1. Programul Național de Prevenire a Corupției și Planul Național de Acțiune împotriva Corupției pentru perioada 2001–2004, adoptate prin HG 1065/2001;*
- 2. Măsurile de accelerare a aplicării Strategiei Naționale Anticorupție – domenii prioritare: Justiția, Administrația Publică, Mediul de afaceri și Transparența – adoptate în Ședința de Guvern din 12 decembrie 2002;*
- 3. Programul de aplicare a Legii nr. 161/2003, adoptat prin HG 504/2003;*
- 4. Planurile sectoriale de acțiune.*

2004 – ultimul an de aplicare a SNA I – reprezintă etapa finală a punerii în aplicare a întregului cadru instituțional și legislativ anticorupție, planificat în 2001, precum și anul elaborării și definitivării unei noi Strategii Naționale anticorupție multianuale 2005–2007 (SNA II), pe baza evaluărilor și experienței aplicării SNA I.

STRATEGIA NAȚIONALĂ ANTICORUPȚIE 2005–2007 (SNA II)

Misiunea SNA I a fost aceea de a crea cadrul legislativ și instituțional pentru politicile publice anticorupție.

SNA I stabilește mai multe direcții prioritare de acțiune: prevenirea și combaterea corupției, educația și reconstruirea mentalităților, reforma administrației publice și a sistemului judiciar, cooperarea internațională, interinstituțională, cooperarea cu societatea civilă și mediul de afaceri.

Misiunea SNA II va fi de a pune în practică cadrul legislativ prin intermediul cadrului instituțional, conform definițiilor SNA I. Astfel, în perioada 2005–2007 se vor vedea primele rezultate ale sistemului anticorupție, creat în cei 4 ani ai SNA I.

(Sursa: Stadiul implementării Strategiei Naționale Anticorupție 2001–2004, Ministerul Justiției, Direcția pentru Relația cu Ministerul Public, Prevenirea și Combaterea Corupției, 1 septembrie 2004).

Conform auditului efectuat, în perioada 1 februarie–15 martie, de către organizația nonguvernamentală americană Freedom House, care a efectuat o evaluare amănunțită a obiectivelor și măsurilor incluse în Strategia și Planul Național Anticorupție, *România a întreprins niște pași în lupta împotriva corupției, fără a înregistra rezultate practice notabile (...). Cu toate acestea, există și importante aspecte pozitive colaterale, doar că aceste rezultate nu sunt exact cele scontate inițial*⁴.

⁴ *Politicile anticorupție ale Guvernului României. Raport de Evaluare* (Coordonatorul cercetării: Jennifer Windsor; Editor Șef: Christopher Walker), Washington, D.C. Freedom House, Inc., 2005, p. 7–8.

Dintre aceste aspecte pozitive, raportul Freedom House menționează⁵:

- Consolidarea societății civile românești, îndeosebi prin cererile pentru informații de interes public, de exemplu, pentru declarații de avere ale funcționarilor publici;

- Cele două mari campanii anticorupție, una împotriva corupției la nivel politic (*Coaliția pentru un Parlament Curat*), cealaltă împotriva corupției „mici” (*Nu da șpagă*);

- Activitățile „spontane” de monitorizare a integrității publice de către presă și societatea civilă, care, în 2004, *par să fi generat mai multe dificultăți demnitarilor cu probleme, decât acțiunile oficiale și planificate contra corupției*⁶;

- Decizia de a suspenda imunitatea foștilor miniștri și de a se accepta o versiune îmbunătățită și mult mai cuprinzătoare a declarațiilor de avere.

În ceea ce privește punctele „slabe”, auditul menționat semnalează următoarele⁷:

- Lipsa practică de utilizare a „instrumentelor administrative” de combatere a corupției, prin punerea unui prea mare accent pe urmărirea penală a corupției într-un mediu juridic cu eficiență generală scăzută;

- Slaba coordonare dintre organismele de control și Parchet, calitatea deficitară a managementului informațiilor și slaba coordonare a implementării strategiei la nivel general;

- Lipsa de independență politică și profesională a procurorilor, în absența unei reforme profunde a Parchetului, care să evite imixtiunea politică într-un dosar prin intermediul controlului ierarhic.

Evidențierea detaliată a punctelor cele mai vulnerabile ale Strategiei și Planului Național Anticorupție de către auditul efectuat de Freedom House, prin intermediul unor consultanți români și străini, a determinat – așa cum se știe – o serie de reacții, în majoritate negative, din partea reprezentanților organismelor vizate de criticile aduse de organizația menționată (PNA, de exemplu). Auditului i s-a reproșat, în primul rând, atitudinea „partizană” – favorabilă noii puteri și, între altele, „lipsa sa de profesionalism”, la fel ca și „incapacitatea” sau „absența abilității” de a se pronunța asupra problemelor legate de corupția și mecanismele justiției din România.

În ceea ce ne privește, fără a adopta o poziție de apărare sau de respingere a aprecierilor integrale cuprinse în raportul evaluativ elaborat de Freedom House, ne exprimăm, totuși, anumite rezerve față de unele sublinieri efectuate de raportori (în speță, față de cele formulate de consultanții intervievați), cu referire directă la ancheta de opinie întreprinsă de Institutul de Criminologie în colaborare cu Institutul de Sociologie al Academiei. *Studiul general realizat cu ajutorul unui*

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

*institut de sociologie (?) al Academiei Române, în anul 2004 – subliniază autorii Raportului Freedom House – nu oferă o imagine sectorială și nici o analiză a relațiilor de cauzalitate. Aceste studii nu au putut constitui o bază pentru reajustarea unor politici publice, pentru că au fost generale și extrem de vagi. Cauzele corupției, listate la final, nu au fost descoperite în urma activității de cercetare, ci au fost enumerate de funcționari din cadrul ministerelor, arătând ca o colecție de cauze și ocazii*⁸.

O asemenea apreciere nu este numai complet nedreaptă, dar are, în mod evident, un caracter absolut *neprofesionist*. Studiul la care se face referire este, de fapt, unul de...percepție, adică unul care și-a propus (exclusiv) evidențierea percepțiilor (opiniilor și atitudinilor) populației cu privire la corupția din România și nu a „realităților” existente în acest domeniu.

Este evident, în acest sens, că percepția, inevitabil subiectivă, a cauzelor corupției de către populația investigată nu poate viza o „analiză (pozitivistă – subl. ns.) a relațiilor de cauzalitate” – așa cum clamează autorii raportului menționat.

Așa cum se poate observa și din celelalte studii privitoare la corupție, prezente în numărul de față, nu ne-am propus să... „descoperim” și nici să... „listăm” cauzele „obiective” ale corupției din România, ci numai să evidențiem exclusiv acele cauze pe care populația le apreciază „în mod subiectiv” (le „percepe”) ca generând acte de corupție. Între „relațiile de cauzalitate” și „percepția cauzelor” există o deosebire esențială, pe care – bănuim – numai datorită grabei cu care au întocmit raportul menționat, consultanții respectivi au... „ignorat-o”, aducându-ne, astfel, o critică nemeritată.

În cadrul lucrărilor Seminarului Tehnic Internațional cu tema *Strategies against Corruption* (Sinaia, 27–28 septembrie 2004), Bertrand de Speville (Marea Britanie) – expert al Consiliului Europei –, sublinia că studiile de percepție constituie unul dintre cele mai importante instrumente pentru implementarea strategiilor anticorupție, deoarece *ceea ce gândesc oamenii vis-à-vis de corupție contribuie la cuantificarea eforturilor în domeniul prevenirii și combaterii acestui fenomen*. Asemenea studii, care trebuie efectuate anual – evidenția raportorul menționat – constituie o formă de măsurare „indirectă” a corupției, în condițiile în care nu există mijloace care să poată evalua „veritabila” intensitate a fenomenului.

Idei similare au fost susținute și de un alt expert de prestigiu al Consiliului Europei, Jean-Pierre Bueb (Franța), care a menționat ideea semnificativă că, dat fiind faptul că fenomenul de corupție nu este direct măsurabil, statisticile existente nu au nici o validitate. De aceea, nu pot exista măsurări „obiective”, „reale”, ci numai măsurări „indirecte” ale corupției prin intermediul sondajelor de opinie (studiilor de percepție a populației).

Deosebirea dintre viziunea „europeană” – prezentă în sublinierile celor doi experți ai Consiliului Europei – și concepția „americană” – existentă în „criticile”

⁸ *Ibidem*, p. 20–21.

cuprinse în Raportul prezentat de Freedom House, ni se pare evidentă, cel puțin din punct de vedere metodologic, și aceasta, oricum, în dezavantajul celei americane, care – din motive ce ni se par greu de înțeles – confundă „cauzalitatea” obiectivă (relațiile de determinare) cu „percepția (subiectivă) a cauzelor”.

Exceptând aceste observații, orice strategie anticorupție trebuie să-și propună (cel puțin) trei obiective principale: **a.** identificarea factorilor de risc (inclusiv a persoanelor care se află în situații de risc) și **b.** capacitatea de a uni, într-un efort unitar, în domeniul prevenției, toate mecanismele și instituțiile implicate; **c.** educația cetățenilor și schimbarea mentalităților, printr-o mobilizare mai eficientă a societății civile.

În România, au fost create premisele principale de a pune în practică aceste obiective, urmând ca instituțiile abilitate ale statului, împreună cu societatea civilă și cu segmente largi de populație să înceapă o veritabilă și eficientă luptă împotriva flagelului corupției.

Prezenta lucrare nu reprezintă decât o **evaluare**, desigur incompletă, a stadiului actual de cunoaștere și percepție a fenomenului de corupție din societatea românească, dar și o modalitate de stimulare a unor reflecții teoretice și aplicative pentru toți cei interesați în combaterea acestui fenomen. Autorii sunt convinși că extinderea și diversificarea, în viitor, a unor studii și cercetări interdisciplinare privind tendințele de evoluție a acestui fenomen vor putea oferi noi soluții și propuneri pentru factorii de decizie din România, astfel încât să conducă la o schimbare radicală a imaginii țării noastre, încă percepută, în prea mare măsură, ca fiind coruptă, dar fără a avea și indivizi corupți, într-o țară în care corupția, chiar dacă nu va fi eradicată, va putea fi controlată, combătută și diminuată în mod sensibil. Iar acest fapt va trebui să implice, cu prioritate, eforturile concertate ale cetățenilor și instituțiilor.

ROMÂNIA ÎN CIRCUITUL MONDIAL AL CRIMEI

ADRIANA-ANCA CUȘMIR

1. INTERNAȚIONALIZAREA ȘI GLOBALIZAREA CRIMINALITĂȚII

Criminalitatea reprezintă una dintre problemele cele mai grave cu care se confruntă societățile contemporane, statisticile oficiale consemnând atât o creștere a numărului de acte infracționale comise anual și o extensie a ratei criminalității, cât și apariția unor noi forme de criminalitate (terorism, criminalitate informatică sau criminalitate ecologică).

În același timp, o dată cu globalizarea economică, asistăm în epoca contemporană la o adevărată globalizare a criminalității. Dispariția granițelor dintre state, schimburile economice frecvente dintre diversele regiuni ale globului le-au dat posibilitatea grupărilor criminale să-și extindă activitatea. Au apărut astfel numeroase grupări criminale organizate, filiere internaționale ce își desfășoară activitatea pe teritoriul mai multor state, acumulând venituri ilegale uriașe și, implicit, o puternică influență în sfera economică, socială și politică, afectând grav prin aceasta economia și punând în pericol stabilitatea și securitatea mondială. Activități precum traficul ilicit de droguri sau de persoane au o evidentă dimensiune transnațională, angrenând un mare număr de state. De asemenea, grupările teroriste își desfășoară activitatea pe teritoriul mai multor națiuni și afectează, prin consecințele lor, un număr mare de state.

Sumele obținute din aceste afaceri ilegale ating cifre fabuloase, ceea ce conferă organizațiilor implicate în gestionarea lor o putere imensă. Astfel, profitul anual obținut în urma traficului de droguri se situează între 300 și 500 de miliarde de dolari¹. De asemenea, profitul organizațiilor ce se ocupă de traficul ilegal de imigranți se ridică la 7 miliarde de dolari, profitul industriei mondiale a prostituției este de 4 miliarde de dolari, profitul traficantilor de animale protejate se situează între 6 și 10 miliarde de dolari, traficul cu materiale periculoase și resurse naturale protejate aduce profituri anuale de 22–31 miliarde de dolari, iar pierderile cauzate de pirateria maritimă ating cifra anuală de 450 miliarde dolari². Toate aceste venituri

¹ Pirrone, A. și Vaccaro, S., *I crimini della globalizzazione*, Trieste, Asterios Editore, 2002, p. 118.

² De Maillard, J., *Il mercato fa la sua legge. Criminalità e globalizzazione*, Milano, Giangiacomo Feltrinelli Editore, 2002, p. 9.

ilegale trebuie totodată spălate, transformate în venituri legale pe teritoriul unor state ce au un sistem financiar-bancar permisiv, ceea ce afectează puternic economia mondială. Astfel, numai în 1994, Ministerul de Interne al Rusiei estimează că aproximativ 15 milioane de dolari au părăsit țara prin spălarea banilor³.

Această globalizare a crimei a adus cu sine probleme diverse față de cele cu care se confruntau în trecut societățile în lupta lor împotriva criminalității. În ultimul timp a devenit astfel evident faptul că descoperirea și investigarea acestui fenomen și a dimensiunilor și implicațiilor sale reale nu mai poate fi realizată prin activități și programe disparate, dezvoltate de instituțiile abilitate ale unui singur stat, ci este necesară activitatea comună a tuturor statelor implicate, un efort și o colaborare susținută din partea acestora, fondurile și dimensiunile instituțiilor implicate în lupta împotriva criminalității crescând de la an la an. Se apreciază astfel că sumele destinate operației de prevenire și control al crimei reprezintă 2–3% din bugetele țărilor dezvoltate și 9–14% din bugetele țărilor subdezvoltate⁴.

Dimensiunea transnațională pe care a căpătat-o crima organizată și necesitatea statelor de a colabora pentru a putea combate acest fenomen a fost subliniată încă de la prima Conferință a miniștrilor de interne din statele membre ale Inițiativei Central Europene (CEI) asupra crimei organizate, desfășurată la Trieste în perioada 9–10 octombrie 1998.

România a pătruns în acest circuit mondial al crimei după decembrie 1989. În perioada comunistă mijloacele de control ale instituțiilor statului erau foarte puternice, iar libertatea de circulație a bunurilor, serviciilor și persoanelor era foarte redusă, aproape inexistentă, și foarte strict controlată de stat, astfel că mulți autori consideră că în perioada amintită nu se poate vorbi de o dimensiune transnațională a criminalității, fenomenul criminal fiind limitat la spațiul național. Totuși, chiar și în acea perioadă, au existat acte criminale cu ramificații internaționale. În ultimii ani ai regimului communist, tot mai multe persoane au ales să treacă ilegal frontiera de stat cu Iugoslavia, sperând să ajungă în statele din Europa Occidentală, ceea ce a dus la crearea unor rețele organizate ce se ocupau cu traficul de migranți. De asemenea, contrabanda a fost un fenomen prezent în perioada comunistă, accentuându-se în ultimii ani, o dată cu eșecul economiei comuniste și cu înrăutățirea continuă a standardelor de viață.

2. TIPURI ȘI FORME DE CRIMINALITATE ORGANIZATĂ APĂRUTE ÎN ROMÂNIA

O dată cu căderea comunismului în România s-au produs importante schimbări socio-economice, cum ar fi dezvoltarea schimburilor economice internaționale, libera circulație a bunurilor și serviciilor, și într-o mai mică măsură a persoanelor și care au adus cu ele apariția unor forme de crimă organizată și dezvoltarea dimensiunii

³ Amza, T., *Criminologie. Tratat de teorie și politică criminologică*, București, Editura Lumina Lex, 2002, p. 861.

⁴ Banciu, D. și Rădulescu, S., *Corupția și crima organizată în România*, București, Editura Continent XXI, 1994, p. 23.

transfrontaliere a criminalității. Traficul internațional de persoane, traficul de imigranți, de arme, de autovehicule sau de droguri sunt doar o parte dintre formele crimei transfrontaliere care au luat amploare în ultima vreme.

2.1. TRAFICUL DE PERSOANE

Reprezintă una din formele clasice ale criminalității transfrontaliere, tinzând să devină în ultimul timp un fenomen cu ramificații în toată lumea. Traficul de persoane a fost limitat în trecut de granițele rigide existente între state, dar, o dată cu noile schimbări socio-politice, acest fenomen a luat amploare. Astfel, conform datelor O.N.U. și O.I.M., anual sunt traficate în lume 4 000 000 de persoane, iar aproximativ 500 000 sunt introduse în fiecare an în Europa Occidentală. Principalele zone de proveniență a persoanelor traficate în cadrul Uniunii Europene sunt Europa Centrală și de Est, Orientul Îndepărtat, Africa de Vest și America Latină. Dintre statele din Europa Centrală și de Est principalele țări de proveniență a victimelor sunt Moldova, România, Ucraina, Bulgaria, Polonia, Rusia, Statele Baltice și Albania⁵.

Traficul de ființe umane este un fenomen deosebit de grav și degradant, datorită faptului că presupune încălcarea unor drepturi fundamentale ale ființelor umane, drepturi universal recunoscute de tratatele și convențiile internaționale, persoanele traficate fiind reduse, prin abuzuri, amenințări și violențe extreme, la o stare de dependență totală față de traficanți.

Unul dintre factorii determinanți ai traficului internațional de persoane e reprezentat de adâncirea diferențelor socio-economice dintre diferite regiuni ale globului. În unele regiuni ale globului asistăm la o creștere continuă a standardului de viață, la bunăstare și stabilitate. Pe de altă parte, există astăzi în lume societăți în care o mare parte a populației trăiește într-o sărăcie extremă și în care singura posibilitatea de a ieși din această situație este considerată imigrarea (chiar și ilegală) într-o țară mai bogată.

La toate acestea se adaugă nivelul scăzut de educație și de informare a acestor persoane, ceea ce le determină să creadă falsele promisiuni ale traficanților, devenind astfel victime potențiale.

Traficul internațional de persoane a fost favorizat de schimbările geo-politice, care au determinat desființarea totală a granițelor dintre unele state și existența unor condiții mult mai puțin restrictive în ceea ce privește circulația serviciilor, bunurilor și persoanelor între acestea și celelalte state. Astfel, Europolul subliniază că numărul persoanelor traficate din România și Bulgaria a cunoscut o creștere imensă, o dată cu eliminarea obligativității vizelor pentru cetățenii acestor state în spațiul Schengen⁶.

Persoanele care prezintă cel mai mare risc de a fi traficate sunt femeile și copiii, datorită particularităților lor psiho-sociale. Astfel, femeile au o poziție socială marginală, sunt defavorizate economic, fiind afectate într-o mai mare

⁵ Europol, *Trafficking of Human Beings: A Europol Perspective*, 2004, p. 1.

⁶ *Ibidem*, p. 3.

măsură decât bărbații de sărăcie, ceea ce le determină să plece în căutarea unui loc de muncă în țările dezvoltate.

În cele mai multe cazuri traficanții profită de dorința victimei de a emigra într-o țară mai bogată, oferindu-se să-i faciliteze accesul pe teritoriul acesteia și numai într-un număr limitat victimele sunt răpite.

Conform datelor Inspectoratului General al Poliției Române (I.G.P.), cele mai răspândite mijloace de recrutare a persoanelor la care recurg traficanții sunt⁷:

- promisiuni false de asigurare a unor locuri de muncă bine plătite în străinătate (dansatoare, stripteusă, babysitter, damă de companie, ospătar, barman, alte munci necalificate etc.), promisiune ce poate fi făcută prin intermediul unor cunoscuți ai victimei sau prin intermediul anunțurilor din ziare;
- asigurarea unei asistențe medicale persoanelor cu handicap fizic.

O categorie aparte de victime, după cum relevă operația MIRAGE 2004, este cea a victimelor care cunosc faptul că se deplasează în vederea prostituției, dar care sunt apoi supuse abuzurilor și violențelor și transformate în slave moderne ale traficanților. În recrutarea acestei categorii de victime, traficanții se folosesc de prostituate devenite complici, care prezintă celor interesate exemplul personal ca pe o poveste de succes.

Operația MIRAGE, desfășurată de Centrul SECI în 2003 și 2004, operațiune ce a avut ca scop cercetarea fenomenului de trafic de persoane în sud-estul Europei, a arătat principalele rute de trafic de persoane din regiune:

1. Ucraina – Moldova – **România** – Serbia și Muntenegru;
2. Ucraina – Moldova – **România** – Bulgaria – Turcia – Grecia;
3. Ucraina – Moldova – **România** – Ungaria – statele din vestul Europei;
4. Serbia și Muntenegru – Bosnia și Herțegovina – Croația – Slovenia;
5. Croația – Slovenia – statele din vestul Europei⁸.

După cum se observă, în acest circuit al traficului de persoane, România are o triplă poziție: este atât țară de proveniență a victimelor și țară de tranzit, cât și țară de destinație pentru persoane din Republica Moldova și Ucraina. Principalele state de destinație ale persoanelor traficate din România sunt statele din vestul Europei, Grecia, Turcia, unele statele din Asia (în special Japonia), dar și Kosovo, unde, datorită situației politice, există o mare cerere de prostituate pentru soldații staționați aici.

În cele mai multe cazuri, victimelor le sunt obținute documente de călătorie, însă, dacă acest lucru nu este posibil, se recurge și la utilizarea de documente false sau la trecerea prin locuri nepermise a granițelor dintre state. O dată ajunse la locul de destinație, victimelor le sunt reținute documentele (împiedicându-le astfel să se întoarcă acasă), sunt supuse abuzului fizic și psihic și permanent amenințate. La toate aceste constrângeri se mai adaugă și situația particulară în care se află: de cele mai multe ori se află în ilegalitate pe teritoriul unui alt stat, nu dispun de resurse

⁷ http://www.politiaromana.ro/combaterrea_traficului_de_persoan.htm

⁸ <http://www.secicenter.org/html/index.htm>

materiale, nu cunosc limba etc., astfel că nu se pot adresa instituțiilor abilitate din acel stat pentru a scăpa din această situație.

O altă categorie de persoane ce prezintă un mare risc de a fi traficate sunt copiii. Ca și în cazul femeilor, aceștia sunt traficați în special în scopuri sexuale (în vederea practicării prostituției și pornografiei), în vederea muncii la negru, practicării cerșetoriei, dar și pentru adopții ilegale sau chiar trafic de organe. După cum se subliniază în studiul documentar *Crima organizată. Forme de manifestare și soluții legislative*, elaborat de Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru studii și cercetări, traficul ilegal de copii în vederea adopției în străinătate a constituit una dintre cele mai profitabile afaceri pentru unii cetățeni străini, fiind cercetați până în prezent membrii unor rețele transnaționale din Grecia, Italia, Anglia, Germania și Israel⁹.

În unele cazuri, pe lângă formele amintite de recrutare a persoanelor, traficanții beneficiază de ajutorul părinților sau al rudelor apropiate, care efectiv își vând copilul, în unele cazuri încă nenăscut, pentru sume ce variază între 7 000 și 15 000 Euro [cf. Save the Children Italia]¹⁰ sau de persoanele în grija cărora se află, în cazul în care acesta este instituționalizat.

Conform Direcției Generale de Combatere a Crimei Organizate și Antidrog din cadrul I.G.P., în 2001 au fost repatriați în România un număr de 192 de copii care se aflau neînsoțiți în străinătate, în 2002 numărul acestora a crescut la 205, dintre aceștia 25,3% declarând că au fost traficați, pentru ca în 2003 să fie repatriați 1 034 copii de pe teritoriul a 25 de state europene, în principal Italia (296 copii), Franța (96 copii), Belgia (77 copii), Germania (76 copii), Spania (75) și Austria (68).

2.2. TRAFICUL ILEGAL DE MIGRANȚI

Este adesea confundat cu un alt fenomen ce presupune transportarea ilegală a persoanelor din țările sărace către țările dezvoltate, și anume **traficul ilegal de migranți**, fenomen cunoscut și sub numele de migrație ilegală.

Protocolul împotriva traficului ilegal de migranți pe cale terestră, a aerului și pe mare, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, definește traficul ilegal de migranți ca fiind „faptul de a asigura în scopul de a obține, direct sau indirect, un folos financiar ori un alt folos material, intrarea ilegală într-un stat a unei persoane care nu este nici cetățean, nici rezident permanent al acelui stat” (art. 3 lit. a), expresia „intrare ilegală” desemnând trecerea frontierelor atunci când condițiile necesare intrării legale în statul primitor nu sunt satisfăcute (art. 3 lit. b).

Deși atât traficul de persoane cât și migrația ilegală presupun facilitarea pătrunderii ilegale într-un stat a unor grupuri de persoane, scopul în care se

⁹ Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru studii și cercetări, *Crima organizată. Forme de manifestare și soluții legislative*, 1998, p. 29.

¹⁰ <http://www.savethechildren.it/2003/comunicati.asp?id=167>

realizează acest lucru și relația stabilită între traficanți și persoanele transportate fac diferența între cele două fenomene. În ambele cazuri, scopul final al traficantilor este reprezentat de obținerea unor profituri materiale însă acest lucru se realizează în cazul traficului ilegal de migranți exclusiv prin transportarea acestora, ei furnizându-le migranților acest serviciu contra unei sume de bani, iar în cazul traficului de persoane acest lucru se realizează prin exploatarea ființei umane, prin menținerea acestora într-o stare de dependență totală față de traficanți și prin lipsirea ei de orice drepturi, transportul acestora fiind doar un pas intermediar în acest proces. Traficul ilegal de migranți este caracterizat deci de o relație de echilibru, de egalitate între persoana care furnizează un serviciu și cea care beneficiază de acest serviciu, în timp ce traficul ilegal de persoane este caracterizat de o relație de victimă – infractor, de o relație de sclavaj între cei doi actori.

Migrația ilegală a reprezentat unul dintre puținele fenomene criminale cu dimensiuni internaționale prezente în timpul comunismului, fără însă ca acest fenomen să atingă amploarea și dimensiunile pe care le prezintă astăzi.

Deși înainte de 1989 granițele erau strict păzite, iar libertatea de circulație a persoanelor era extrem de redusă, practic nulă, înrăutățirea continuă a calității vieții în ultimii ani ai regimului comunist a determinat un număr din ce în ce mai mare de români să încerce trecerea ilegală a frontierei vestice a României, fie în Ungaria, fie în Iugoslavia, în speranța că mai apoi vor ajunge într-una din țările capitaliste. Astfel, dacă în 1982 numărul infractorilor de frontieră (infractor de frontieră fiind denumită persoana care a săvârșit acțiunea sau și-a pus în aplicare intenția de trecere ilegală peste frontieră, prin alte puncte decât cele stabilite sau chiar prin punctele de trecere legale, dar fără documente în regulă) era de 183, în 1987 acesta a crescut la 7 345, pentru ca în 1989 să atingă valoarea de 17 544¹¹.

Existau în principal trei mari modalități de trecere a graniței:

- prin forțarea frontierei de către migranți organizați în grupuri de până la 15 persoane;

- prin coruperea unor cetățeni din zonă sau a grănicerilor;

- prin folosirea călăuzelor care, contra unor sume substanțiale de bani, îi transportau până la graniță și le facilitau trecerea frontierei prin locuri stabilite¹².

Deși fenomenul călăuzelor nu a fost studiat în perioada amintită, există totuși informații care atestă existența acestora nu doar pe teritoriul românesc, dar și pe teritoriul sârbesc, de unde migranții sunt preluați și transportați chiar mai departe, fie la Trieste (Italia), fie în alte locații¹³.

După cum se observă, România a constituit chiar și în perioada comunistă țară de proveniență a migranților, fără însă a fi și țară de tranzit sau de destinație pentru migranții din alte state.

¹¹ Neagoe, S., Tender, I., Văduva, Gh., *Istoria grănicerilor și a începutului poliției de frontieră*, București, Editura Scaiul, 2003, p. 422.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 414–415.

Ca și traficul internațional de persoane, traficul ilegal de migranți este legat de diferențele economice tot mai pronunțate, existente între diverse state ale globului. Regiunile dezvoltate constituie o atracție din ce în ce mai mare pentru locuitorii regiunilor sărace, astfel încât astăzi asistăm la ample mișcări ale populației.

Fluxurile de populație cunosc astăzi o diversitate nemaiîntâlnită până în prezent, datorată în principal schimbărilor geo-politice la care asistăm. Se poate vorbi în momentul de față de migrația populației din America Latină către America de Nord (S.U.A. și Canada) sau Europa Occidentală, de migrația populației din Africa către aceleași zone, de o migrație a populației din Asia către S.U.A., Canada, Europa Occidentală sau Oceania sau de migrația populației din estul Europei către U.E., fenomen în care România a devenit din ce în ce mai implicată.

Analiza fenomenului a evidențiat principalele **rute de imigrație ilegală** ce traversează teritoriul României¹⁴:

1. China – Rusia – Ucraina – Moldova – **România** – Iugoslavia – Italia;
2. India – Gruzia – Tadjikistan – Uzbekistan – Georgia – Ucraina – **România** – Ungaria – Slovacia – Cehia – Germania – Olanda;
3. Siria – Moldova – **România** – Ungaria – Austria – Germania;
4. Turcia – Ucraina – **România** – Ungaria – Austria;
5. Turcia – Gruzia – Ucraina – Moldova – **România** – Ungaria – Iugoslavia – Italia;
6. Turcia – Bulgaria – **România** – Ungaria – Austria – Germania – Olanda.

Ridicarea obligativității vizelor cetățenilor români a dus la scăderea numărului celor care încearcă trecerea ilegală a frontierei. Totuși, există o categorie de persoane, pentru care încălcarea regimului juridic al frontierei de stat rămâne singura posibilitate de a ajunge în Occident (cei returnați din spațiul Schengen și cei care au săvârșit fapte penale).

Există diverse metode de pătrundere în statele Europei Occidentale, principalele fiind intrarea clandestină și intrarea prin intermediul documentelor inadecvate sau intrarea prin înșelare cu ajutorul documentelor falsificate, prin folosirea documentelor aparținând altor persoane sau prin intermediul căsătoriilor false.

Principalele documente folosite pentru pătrunderea în U.E. sunt:

a. pașapoartele; diferitele tipuri de pașapoarte false detectate includ pe cele care sunt în întregime false, pe cele care au fost alterate (de exemplu, prin înlocuirea fotografiei) și pe cele care aparțin unor persoane cu caracteristici similare;

b. vizele pot fi falsificate sau obținute prin fraudă, călătorul declarând, de exemplu, că este student sau turist;

c. permisele de rezistență sau de muncă sunt de asemenea susceptibile de a fi falsificate.

În primele 9 luni ale anului 2004, polițiștii de frontieră au depistat 397 cetățeni români care s-au legitimat în punctele de trecere a frontierei, pe sensul de ieșire din țară, cu pașapoarte false sau falsificate, fenomenul înregistrând o creștere față de perioada similară a anului 2003 de 31%.

¹⁴ <http://www.politiaromana.ro/index1.htm>

Dintre acestea, 190 persoane au prezentat la control pașapoarte aparținând altor persoane, din declarații rezultând ori că au fost „găsite pe stradă”, ori că au fost sustrate de la rude sau prieteni apropiați. În realitate, aceste documente au fost furnizate de persoane sau grupuri organizate pentru prețuri ce variază între 300 și 1 500 de Euro. De cele mai multe ori identitatea reală a falsificatorilor nu este cunoscută de „clienții” acestora, ceea ce face extrem de dificilă identificarea și reținerea acestora.

O altă modalitate de dobândire a unui document (pașaport) fals este achiziționarea acestuia chiar de la posesor, care din lipsă de bani decide vinderea actului pentru sume ce variază între 50 și 600 de euro.

Conform Poliției de Frontieră (Buletin informativ din 10 septembrie 2004), majoritatea cetățenilor care apelează la aceste metode au ca scop ajungerea în străinătate pentru a munci la negru, atât în țările în care pot călători fără viză (însă au dreptul de folosință a pașapoartelor suspendat sau nu au banii necesari pentru obținerea unui document de călătorie ori pentru trecerea frontierei), cât și în statele unde este necesară viza de intrare – Anglia, Irlanda (și atunci călătoresc legal până în statul vecin țării de destinație, ulterior trecând fraudulos granița, ajutați de diverse persoane).

Sumele de bani care trebuie plătite călăuzelor variază între 100 și 1 500 EURO, în funcție de modalitatea de trecere a graniței aleasă (ascunși în TIR-uri, feriboturi, trenuri, trecuți ilegal peste frontiera verde cu bărcile sau „adăpostiți” de vegetația din zonă etc.).

În ultimul timp s-a încercat și (conform datelor Inspectoratului General al Poliției de Frontieră) s-a și reușit o securizare a frontierelor, în special frontiera româno-ungară (frontieră externă a Uniunii Europene), astfel încât România nu mai este o rută de tranzit sigură în drumul spre Occident, numărul cetățenilor străini care trec/încearcă să treacă ilegal frontiera românească fiind de la an la an mai mic. Majoritatea preferă deplasarea pe sol, datorită costurilor mai scăzute. Totuși, nu sunt excluse cazurile în care tranzitarea teritoriului național se face pe cale aeriană.

Conform Poliției de Frontieră (Buletin informativ, 29 octombrie 2004), principalele metode folosite în primele 9 luni ale anului 2004 de migranți ilegali din alte țări, care intră (legal sau nu) în România, urmând apoi să iasă ilegal, sunt:

a. legitimarea cu pașapoarte aparținând statelor care nu au nevoie de viză, falsificate prin înlocuirea/rescanarea fotografiei (ucraineni sau moldoveni cu pașapoarte poloneze, slovene ori românești, turci cu pașapoarte bulgărești sau daneze, somalezi cu pașapoarte finlandeze etc.);

b. obținerea unui pașaport valabil aparținând unui cetățean occidental și folosirea lui în frontieră (substituire de persoană);

c. obținerea unor vize de intrare Schengen false sau falsificate ori a unor pașapoarte naționale ce conțin astfel de vize.

Un pașaport falsificat costă între 100 și 2 000 Euro însă au existat cazuri când persoanele care au apelat la această metodă au plătit rețelelor de traficanti sume până de până la 40 000 USD/persoană pentru a ajunge la destinația finală.

2.3. TRAFICUL ILICIT DE DROGURI

Traficul ilicit de droguri este un alt fenomen cu ramificații internaționale foarte dezvoltate. Rutele de tranzit ale drogurilor străbat astăzi întreaga planetă, drogurile fiind transportate pe distanțe de sute de kilometri, din țările producătoare către marile regiuni de consum.

Piața drogurilor se caracterizează astăzi prin existența unor grupuri criminale multinaționale, ce se ocupă de producerea, transportul și distribuirea acestora. De asemenea, asistăm la o diversificare a sferei de activitate a acestora, ele nelimitându-și activitatea la producerea și distribuirea unui singur tip de droguri, ci spre o multitudine de droguri.

România are un rol important în traficul de droguri, situându-se pe ruta balcanică de traficare a drogurilor dinspre Orientul Mijlociu către Europa vestică, pe itinerariul:

Turcia – Bulgaria – **România** – Ungaria – Austria – Germania – Olanda.

În ultimul timp, România deține un rol important în tranzitarea drogurilor din America Latină către Europa Occidentală, drogurile fiind introduse în țară prin aeroportul Otopeni, urmând apoi să părăsească țara fie prin intermediul aceluiași punct de trecere a frontierei, fie prin frontiera vestică.

România a devenit totodată țară de consum al drogurilor, numărul persoanelor consumatoare și dependente de droguri crescând de la an la an. Într-o mică măsură, România este și țară de prelucrare a drogurilor, în anul 2002 fiind descoperite 3 laboratoare de prelucrare ilegală a drogurilor în județele Vâlcea, Dâmbovița și Ilfov, ocazie cu care s-au confiscat 0,944 kg substanță activă și 1 789 kg substanțe chimice esențiale și precursori, iar în 2003 s-a descoperit un laborator clandestin de prelucrare a drogurilor.

Capturile de droguri realizate de Poliția română au o evoluție oscilantă, nepermițând trasarea unor concluzii clare privind evoluția acestui fenomen. Astfel, cantitatea de droguri confiscată de Poliția română a fost de 35,82 kg în 1991; 30,52 kg în 1992; 11 380,83 kg în 1993; 1 928,65 kg în 1994; 111,84 kg în 1995; 5 668,92 kg în 1996; 1 541,89 kg în 1997¹⁵, 407,06 kg în 2000; 25 219,84 kg în 2001; 46 763,46 kg în 2002; 408,36 kg în 2003.

Drogurile pătrund în general în România prin zona de sud a frontierei și frontiera din zona Dobrogei (prin marile porturi de la Marea Neagră), dar și prin aeroportul Otopeni, și părăsesc țara din punctele de trecere a frontierei vestice.

La cantitățile de droguri descoperite pe teritoriul țării de Poliția română, se adaugă cele descoperite de Poliția de frontieră. Astfel, în 2002 au fost descoperite la granițele țării 657,186 kg stupefiante (dintre care 185,065 kg heroină) și 74 kg precursori, pentru ca în 2003 să se descopere 1 937 kg stupefiante și 75,027 kg precursori, astfel că este evidentă poziția importantă pe care o deține România pe ruta de transportare a drogurilor.

¹⁵ Cf. C.S.A.T. în, Miclea, D., *Hățișurile crimei organizate*, București, Editura Libra, 2001, p. 31.

În condițiile în care traficul de persoane și mărfuri înregistrează valori din ce în ce mai ridicate la granițele țării, au crescut și posibilitățile de ascundere (camuflare) a drogurilor. Modalitățile de transportare a drogurilor presupun ascunderea acestora în bagajele personale ale unor curieri (în trenuri, avioane sau autocare) recompensați cu sume corespunzătoare sau ascunderea printre mărfuri în cadrul TIR-urilor sau vapoarelor, în unele cazuri șoferii declarând că nu cunoșteau adevăratul conținut al transportului.

2.4. TRAFICUL INTERNAȚIONAL DE AUTOVEHICULE

Dacă în ceea ce privește traficul internațional de persoane și migranți sensul este dinspre țările mai puțin dezvoltate către statele dezvoltate, **traficul internațional de autovehicule** este un fenomen ce prezintă un sens invers, rețelele existente fiind specializate în furtul autovehiculelor din țările occidentale și vânzarea acestora în România.

Statisticile globale arată o evoluție ascendentă a furturilor de autovehicule din Europa Occidentală până în anul 1993, datorată în principal desființării treptate a granițelor dintre statele membre U.E. și libertății din ce în ce mai mari de circulație, iar apoi „deschiderii” granițelor fostelor state comuniste și dezvoltării unei piețe puternice de desfacere în această regiune.

Creșterea numărului furturilor a determinat o reacție amplă din partea autorităților europene, ceea ce a dus la scăderea numărului de infracțiuni. Astfel, poliția și-a mărit eforturile pentru prevenirea și combaterea acestui fenomen, au fost adoptate o serie de legi, astfel că producătorii de autovehicule au fost obligați să îmbunătățească sistemul de securitate. Scăderea volumului infracționalității este legată însă și de un alt factor: saturarea pieței [cf. Europol]. Totuși, conform aceleiași surse, deși asistăm la o scădere a volumului infracționalității, se constată o creștere a implicării crimei organizate în această activitate infracțională, considerată a fi una dintre cele mai profitabile.

În România, în condițiile în care economia încă se mai confruntă cu numeroase probleme, prețul ridicat al autovehiculelor noi a dus la dezvoltarea unei cereri ridicate și, implicit, a unei piețe de desfacere pentru autovehicule din Occident la mâna a doua, astfel că România a devenit o atracție din ce în ce mai mare pentru grupurile criminale ce se ocupă cu traficul de autovehicule.

Un rol important în această dinamică l-a avut (cel puțin până în ultimii ani) și calitatea produselor autohtone, care de multe ori a fost considerată clar inferioară produselor vestice, chiar și la mâna a doua, astfel încât mulți români s-au orientat spre achiziționarea unor astfel de produse.

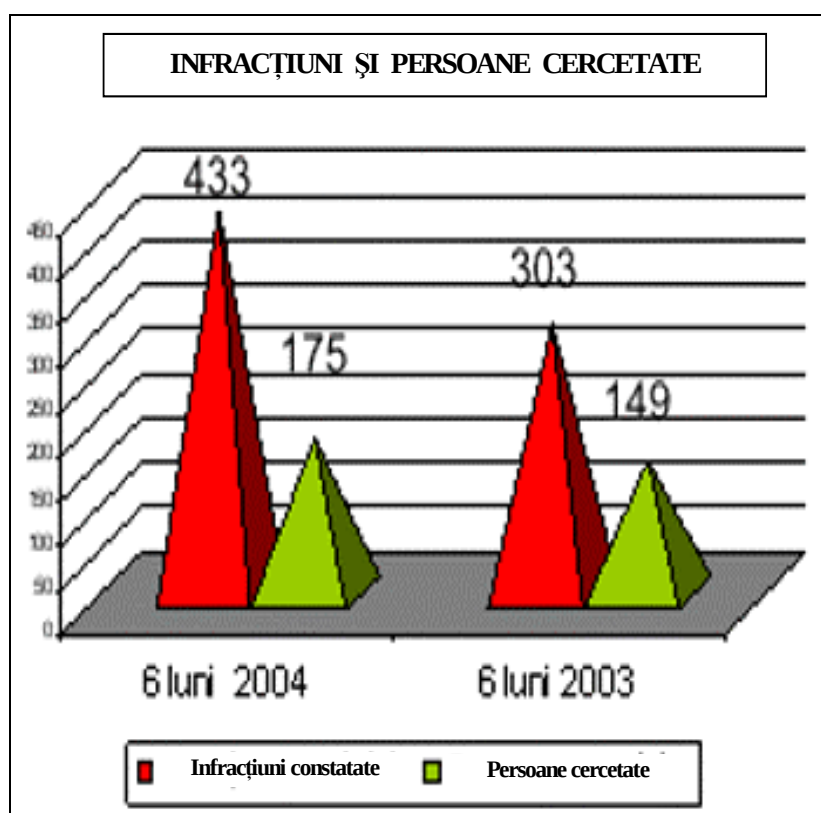
Conform datelor Poliției române, pe teritoriul României funcționează mai multe filiere¹⁶:

¹⁶ <http://www.politiaromana.ro/index1.htm>

- filiera italiană, care operează în zona de sud-vest a țării;
- filiera germană și maghiară, care operează în zona Oradea, Cluj-Napoca și Alba Iulia;
- filiera ruso-ucraineano-moldoveană, ce funcționează în zona de est și nord, România fiind și țară de tranzit pentru autovehiculele furate.

De asemenea, există și o rută de trafic naval de introducere a autovehiculelor furate în țară: S.U.A. – Canada – Italia – România.

Conform datelor furnizate de D.G.C.C.O.A., această activitate este în creștere în 2004 față de 2003, în primele 6 luni ale anului 2004 fiind anihilate 12 grupuri și arestate 9 persoane (vezi diagrama).

Sursă: Direcția Generală de Combatere a Crimei Organizate și Antidrog

2.5. TRAFICUL INTERNAȚIONAL CU OPERE DE ARTĂ

Reprezintă un alt fenomen ce a luat amploare în ultimii ani. Ca și alte fenomene cu ramificații internaționale, și furtul de opere de artă a fost favorizat de schimbările geo-politice intervenite o dată cu căderea comunismului, posibilitățile

de scoatere a operelor de artă din fostele țări comuniste fiind mult mai mari o dată cu libertatea de circulație a bunurilor, serviciilor și persoanelor.

La aceste schimbări se adaugă și sistemele de securitate deficitare, de care dispun muzeele și locuințele particulare în care sunt păstrate operele de artă, acesta fiind un fenomen general, valabil în toate țările, dar mult accentuat în țările în tranziție, în care o bună perioadă de timp nici măcar nu a existat un cadru legislativ coerent care să protejeze aceste bunuri.

Vidul legislativ în această materie a caracterizat și România post-comunistă. Dacă, înainte de decembrie 1989, patrimoniul cultural național era protejat prin Legea 63/1974, în 1990 această lege a fost abrogată, o dată cu aceasta traficul ilegal cu opere de artă din România cunoscând o creștere semnificativă.

În condițiile în care o mare parte dintre aceste bunuri nu mai sunt niciodată recuperate, consecințele acestui fenomen sunt deosebit de însemnate. Operele de artă reprezintă prin ele însele o valoare culturală inestimabilă, iar pierderea lor este practic irecuperabilă, fiind evident că o reproducere nu poate avea o valoare comparabilă cu a originalului.

O mică parte dintre furturile de obiecte de patrimoniu sunt realizate de către amatori pasionați de artă, care realizează aceste furturi în interes personal, obiectele urmând a fi păstrate în posesia proprie. Cea mai mare parte dintre furturi sunt realizate însă de grupuri criminale specializate în această activitate. La nivelul acestor rețele, există o diviziune a rolurilor, unii membri fiind specializați în furtul propriu-zis al obiectelor, alții în transportul acestora (în cadrul aceleiași țări, dar de cele mai multe ori în alte state, astfel că o mare parte dintre operele furate din Europa ajung în colecții private din America de Nord sau de Sud), există apoi cei care realizează vânzarea operelor către cumpărători care nu cunosc proveniența acestora.

Acest pattern nu este însă respectat întotdeauna, în unele cazuri furturile fiind realizate la „comandă”, la cererea persoanelor interesate de achiziționarea unor anumite opere, pe care nu le pot dobândi în mod legal (fie datorită faptului că aparțin unor muzee și nu pot fi puse în vânzare, fie datorită faptului că aparțin unor proprietari privați care nu doresc înstrăinarea acestora).

Deși în ultimul timp s-a încercat o sporire a securității și o mai bună colaborare internațională pentru limitarea furturilor și recuperarea obiectelor furate, fenomenul nu a putut fi stopat.

În ceea ce privește situația în țara noastră, deși nu se cunoaște exact numărul de obiecte de artă furate până în prezent, neexistând o evidență precisă a tuturor operelor de artă existente, se apreciază totuși că acest fenomen este destul de răspândit, organizații criminale din exterior, în special italiene, specializându-se în traficul cu opere de artă provenind din România¹⁷.

¹⁷ Departamentul pentru informare parlamentară, Centrul pentru studii și cercetări, *Crima organizată. Forme de manifestare și soluții legislative*, 1998, p. 25–26.

Poliția de frontieră a descoperit, în anul 2002, 1 809 obiecte furate din Patrimoniul Cultural Național (cifră ce plasează România în topul țărilor din care se sustrag opere de artă), pentru ca în 2003 să fie descoperite la granițele României 184 obiecte din Patrimoniul Cultural Național. Principalele destinații ale operelor de artă din România sunt colecțiile private din America de Nord și Sud, din Europa Occidentală și Japonia. Ca și în cazul altor fenomene, vorbim doar de cifra infracțiunilor descoperite, volumul real de furturi nefiind cunoscut.

2.6. FALSUL DE MONEDĂ

Un alt fenomen infracțional întâlnit în ultimul timp în România vizează **falsul de monedă**, fenomen cu repercusiuni negative asupra economiei naționale. Pe lângă prejudiciul public sau privat pe care îl presupune (cei care primesc o sumă de bani falși în schimbul unui bun sau serviciu suferind fără îndoială o pierdere economică), acest fenomen poate slăbi încrederea în moneda națională, discreditând astfel sistemul financiar al statului [cf. Serviciul de combatere a falsurilor de monedă, cecuri de călătorie și cărți de plată].

Falsificarea de monedă este legată de progresele tehnice înregistrate în ultimul timp, de dezvoltarea tehnologiei informatice, ceea ce a condus la o mai mare ușurință și acuratețe în realizarea falsurilor.

O dată cu globalizarea, circuitul acestor falsuri s-a extins de la nivel național la nivel internațional, afectând economiile unui șir întreg de state și devenind o sursă importantă de venituri, ceea ce a atras după sine implicarea crimei organizate în această activitate. S-a constatat că în multe state grupurile criminale puternice nu sunt implicate direct în falsificarea bancnotelor, ci controlează alte grupuri criminale ce se ocupă cu această activitate [cf. Europol].

Mare parte din falsurile de monedă existente pe teritoriul țării noastre sunt realizate în afara granițelor, fiind ulterior introduse în România. Astfel, Poliția de frontieră a descoperit în 2002 următoarea sumă de valută falsă: 2 200 \$, 5 300 Euro, 1 200 M.G., 240 alte variante, pentru ca în 2003 să fie descoperiți 5 900 Euro în bancnotă falsă și 2 955 dolari. Inclusiv moneda națională este falsificată în străinătate, fiind apoi introdusă în țară. Cazurile cercetate de Poliția română au relevat existența unor rețele italiene ce se ocupau cu falsificarea de monedă națională, care era contrafăcută în Italia (Roma, Verona) și ulterior plasată în România¹⁸ [cf. Pitulescu, I., p. 274].

Falsuri ale monedei naționale sunt realizate și pe teritoriul românesc și au fost folosite îndeosebi pentru achitarea contravalorii unor mărfuri, atât în oboare, piețe agroalimentare, cât și în unitățile comerciale publice și private, în special benzinării

¹⁸ Pitulescu, I., *Al treilea război mondial. Crima organizată*, București, Editura Național, 1997, p. 274.

[cf. Serviciul de combatere a falsurilor de monedă, cecuri de călătorie și cărți de plată].

Conform datelor Poliției române, în 2002 a fost retrasă din circuitul monetar monedă falsă constând în: 361 210 960 lei, 199 867 USD, 1 515 511 Euro și monede convertite în Euro, 8 058 DM și 300 lire sterline.

Comparativ cu anul 2003, în primele 6 luni ale anului 2004 se constată totuși o scădere a infracțiunilor de fals de monedă, cărți de credit și cecuri de călătorie, fiind anihilate 25 de grupuri și arestate 25 de persoane. Dacă numărul infracțiunilor constatate a fost de 333 în primele 6 luni din 2003, în perioada similară a anului 2004 numărul acestora a scăzut la 250, în primele 6 luni din 2003 fiind cercetate 201 persoane, iar în 2004 doar 170.

2.7. SPĂLAREA BANILOR

Profiturile obținute de grupurile criminale din diverse activități criminale (trafic de droguri, trafic de persoane, trafic cu opere de artă sau cu armament) trebuie legitimize, transformate din venituri ilicite în venituri legale, fenomen ce poartă numele de **spălarea banilor**.

Acest fenomen este des întâlnit în România, conform Oficiului Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor în 2003 fiind spălați în România aproximativ 600 milioane Euro.

Deși există astăzi numeroase modalități de spălare a banilor, toate presupun parcurgerea a trei etape obligatorii [cf. Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor]:

- plasarea este etapa în care banii obținuți din activități ilicite sunt împărțiți în sume mai mici de 10 000 Euro (echivalentul în lei) și apoi sunt plasați în bănci societăți de investiții, asigurări etc.;

- sedimentarea sau stratificarea presupune separarea profiturilor ilegale de sursa lor prin crearea de tranzacții financiare complexe, pentru a ascunde adevărata sursă a fondurilor. În această fază se realizează tranzacții financiare sau comerciale fictive (total sau parțial) prin înființarea de societăți paravan. În baza unor documentații de import-export fictive, banii se transferă din locul inițial de plasare (bancă), ca plată pentru servicii sau operațiuni fictive, în altă bancă;

- integrarea, presupune legitimarea fondurilor provenite din infracțiuni. Aceste fonduri sunt reintroduse în circuitul legal fără a fi suspecte.

Spălarea banilor este un fenomen cu repercusiuni negative asupra sistemului financiar-bancar al statelor. Prin acest fenomen, banii obținuți în urma unor activități infracționale sunt investiți în activități economice legale, fapt care afectează negativ economia și conferă o mare putere grupărilor criminale.

Alături de toate aceste forme clasice ale criminalității, în societatea contemporană emerg și alte tipuri noi de activități infracționale transfrontaliere, ce prezintă o amenințare globală, precum terorismul sau criminalitatea informatică.

3. CONCLUZII

După cum se observă, nici România nu a fost ocolită de acest fenomen deosebit de grav care este crima organizată. În ultimul timp, asistăm la o extindere și diversificare a actelor criminale, care prezintă ramificații transnaționale, precum și la creșterea numărului de grupări criminale ce activează pe teritoriul românesc. Deși apărute după decembrie 1989, activități criminale precum traficul de persoane, migrația ilegală, traficul ilicit de droguri sau spălarea banilor, frecvente în România, sunt fenomene care afectează profund societatea și care necesită o atenție sporită din partea actorilor sociali.

În România au fost făcuți primii pași pentru combaterea acestor fenomene (a fost armonizată legislația românească cu cea europeană, au fost înființate organisme specializate în prevenirea și combaterea acestor fenomene, s-a extins colaborarea cu instituții europene) însă, în ciuda acestor inițiative, statisticile prezentate relevă o tot mai mare incidență a acestui fenomen în societatea românească.

În condițiile aderării la U.E. (lucru ce presupune desființarea granițelor dintre România și Ungaria sau Bulgaria și deci o libertate mai mare de circulație pentru persoane și mărfuri), organismele însărcinate cu controlul criminalității se vor confrunta cu noi provocări. Este astfel necesară elaborarea unor politici cât mai coerente pentru limitarea și stoparea acestor fenomene.

BIBLIOGRAFIE

1. *** Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, adoptată la New York la 15 noiembrie 2000.
2. *** Buletin informativ al Poliției de Frontieră din 10 septembrie 2004.
3. *** Buletin informativ al Poliției de Frontieră din 28 octombrie 2004.
4. www.europol.eu.int/publications/SeriousCrimeOverview/2004/OverviewTHB2004.df.
5. www.europol.eu.int/publications/SeriousCrimeOverview/2004/OverviewMotorVehicleCrime2004.pdf

SIMBOLISTICA SPAȚIO-TEMPORALĂ ÎN MEDIUL PENITENCIAR ROMÂNESC

BRUNO ȘTEFAN

SIMBOLURILE CARCERALE

Pentru orice individ – deținut, angajat sau simplu vizitator – drumul pe care îl parcurge din stradă (din lumea liberă) către celulă este unul încărcat de semnificații, în care toate elementele din jur îl ajută să înțeleagă faptul că a intrat într-o altfel de lume. Din exterior, pușcăriile se prezintă oamenilor ca locuri ale interdicției, în care ochiul nevizatului nu are cum să pătrundă, căci intrarea se face pe baza unor aprobări și decizii luate de undeva „de sus”. Porțile uriașe și zidurile înalte, groase, apărate de sârmă ghimpată și păzite de polițiști înarmați semnifică oricui separarea clară de lumea exterioară. Ele îngrădesc un spațiu care se ordonează după alte reguli, bazate pe disciplină strictă, conjugată cu o serie de sancțiuni specifice. Zidurile legitimează deci ruptura între două lumi, justifică existența unui nou univers, a cărui înțelegere se realizează treptat prin descifrarea simbolurilor.

În sens etimologic, termenul de simbol vine din limba greacă (*symbolon*) și se traduce prin „semn de recunoaștere” (*sym-ballo* era un obiect, o monedă tăiată în două, ale cărei părți, dacă erau apropiate și se potriveau, serveau drept probă a relațiilor de prietenie, ospitalitate sau alianță). O dată cu creștinismul, simbolul are înțelesul de „semn de recunoaștere inițiativ, secret”, prin simbol desemnându-se acel ceva care permite unei comunități să se adune în jurul unui semn, al unei credințe, sau valori resimțite ca o alianță sacră. *Simbolul desemnează „ceva (orice) care social reprezintă, evocă, semnifică altceva decât este”*¹. Pentru unii specialiști² simbolul semnifică multe lucruri; el este *multivocal*. Iar legătura dintre simbol și referent nu este arbitrară, fiind întemeiată pe o asociere de atribute. De exemplu, steagul afișat la intrarea în penitenciar nu reprezintă doar o cârpă colorată în trei culori atârnată pe un băț, ci atașamentul la valorile naționale, faptul că instituția servește patria. Mai mult, steagul arată că instituția este una națională,

¹ Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993, p. 546.

² Victor Turner, *The Forest of Symbols*, 1967, în *Dicționar de sociologie* editat de Gordon Marshall, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 520.

etatizată, supusă unui regim militar. El semnifică și faptul că în jurul lui lumea se organizează metodic, disciplinat, excluzând anarhia și arbitrariul. El „vorbește”, de asemenea și despre structurarea riguroasă a unei lumi cu ierarhii precise și despre victoria legii asupra unor oameni care au încercat să se sustragă ei și să o încalce.

Simbolurile sunt excitanți exteriori destinați să transmită ordine ale societății sau grupurilor, care prescriu cutare sau cutare comportament membrilor săi... Simbolurile sociale sunt expresii care se substituie unei semnificații și îndeplinesc rolul de intermediar între această semnificație și subiecții colectivi sau individuali chemați să o înțeleagă. Simbolurile sociale sunt semne care nu exprimă decât parțial conținuturile semnificative și care servesc ca mediatori între conținuturi și agenți colectivi și individuali care le formulează și cărora li se adresează... Orice simbol social are doi poli: de o parte el este un semn incomplet, o expresie inadecvată; de altă parte el este un instrument de participare. Acești doi poli pot fi inegali, dar nici unul nu poate dispărea fără să fie distrus caracterul propriu al oricărui simbol³.

Închisorile sunt deci construite simbolic, încărcate cu sensuri multiple (divergente uneori pentru anumite categorii de cetățeni). Aceste rețele de semnificații se dezvoltă lumii treptat. Cunoașterea sensurilor lor se face gradual, pe măsura inițierii în tainele stabilimentelor carcerale.

Pentru Carl Gustav Jung⁴, simbolul este energia unui arhetip, este constelația conținuturilor conștiente ale psihismului prin care se produce procesul de compensare, adică de conștientizare într-o formă camuflată a altor conținuturi rămase suspendate în subconștient datorită cenzurii. Această conștientizare se produce în trei feluri: **1.** când sensul nu este pătruns în întregime și simbolul își păstrează vitalitatea și atracția; **2.** când este decriptat exhaustiv și devine alegorie; **3.** când este totalmente neînțeles și se transformă în halucinații, psihoză, nevroză. Simbolul are propensiunea de a forma „lanțuri” mereu proaspete în ceea ce privește momentele importante ale detenției, având trei funcții: reprezentare, mediere și unificare. Principalele coordonate ale gândirii simbolice sunt: **1.** indistincția dintre subiect și obiect; **2.** identificarea părții cu întregul; **3.** reducerea multiplului la unicitate; **4.** identificarea esenței cu aparența; **5.** instituirea izomorfismului total dintre relațiile spațio-temporare; **6.** anularea granițelor dintre nivelele existenței (materie-spirit, animat-inanimat); **7.** asimilarea originii cu cauzalitatea; **8.** hilozoismul (antropomorfizarea cosmosului); **9.** frenezia asociativă sau interpretarea oricărei asemănări ca identitate și a contingenței drept cauzalitate; **10.** parcelarea lumii în două zone distincte: sacră și profană, pură și impură, bună și rea, cadre și deținuți.

Pentru George Călinescu, *un simbol nu este o noțiune prin care se înțelege o altă, cum ar fi aurora prin care se înțeleg zorile. Un simbol este o expresie prin care se exprimă în același timp ordinea în microsistem și în societate. A fi inițiat înseamnă a fi instruit că cele două ordine sunt mereu conjugate*⁵.

³ Georges Gurvitch, *Traité de sociologie*, vol. I, Paris, PUF, 1967, p. 11.

⁴ Carl Gustav Jung, *În lumea arhetipurilor*, București, Editura Jurnalul Literar, 1994, p. 14–27.

⁵ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, București, Editura Minerva, 1992, p. 120.

Simbolurile nu sunt singulare, deși referenții pot fi astfel. Simbolurile se grupează în „coruri” care spun la unison aceleași lucruri. Cam aceleași semnificații ca și steagul mai au și tăblița de la intrare cu datele de identificare ale instituției (Ministerul de Justiție, Direcția Generală a Penitenciarelor, Penitenciarul de maximă siguranță X), sau uniformele personalului și arestaților. Mai mulți semnificanți ajută deci la confirmarea identității instituționale. Ei îndeplinesc rolul de agenți de conservare a acestei lumi.

Există în același timp și „coruri” opuse, care devoalează alte realități. Prin închisori întâlnim frecvent deținuți mutilați în urma multiplelor tentative de sinucidere, care-și poartă cu mândrie semnele venelor tăiate. Fiecare grup își construiește ansambluri de semnificații, care vorbesc fie de refuzul identificării cu rolurile atribuite, fie de degradarea de statut, fie de succesul reeducării, etc. „Corurile de simboluri” interacționează atât între ele cât și cu penitenciarul la a cărui confirmare contribuie. Universul simbolic astfel constituit ca sursă a legitimării reprezintă un ansamblu de idei care integrează diferite domenii de semnificații și cuprind într-o totalitate simbolică ordinea penitenciară. Procesele simbolice sunt procese de semnificare și se referă la alte realități decât la cele strict individuale.

Toate sectoarele ordinii instituționale sunt integrate într-un domeniu de referință cuprinzător, care constituie un univers, în sensul literal al cuvântului, deoarece orice experiență umană poate fi acum privită ca având loc în cadrul lui... Universul simbolic este conceput ca o matrice a tuturor înțeleșurilor social obiectivate și subiectiv reale; întreaga societate și întreaga biografie a individului sunt văzute ca având loc în acest univers. Ceea ce este cu deosebire important este că situațiile marginale din viața individului (marginale în sensul că nu sunt incluse în realitatea existenței zilnice în societate) sunt, de asemenea, incluse în universul simbolic. Astfel de situații apar în visuri și fantezii, ca zone de semnificații desprinse de viața cotidiană și sunt dotate cu o realitate a lor proprie. În cadrul universului simbolic aceste zone desprinse de realitate sunt integrate într-un tot cu sens care le explică, poate chiar le justifică... Capacitatea sa de depozitare a înțeleșurilor depășește cu mult domeniul vieții sociale, astfel încât individul însuși se poate localiza pe sine în acest univers, împreună cu experiențele sale cele mai solitare⁶.

Simbolurile penitenciare sunt prin urmare integrate într-un univers coerent de semnificații, care furnizează ordine pentru perceperea subiectivă a experiențelor individuale. Nimic nu rămâne pe dinafară. Nu există enclave neinteligibile. Toate situațiile marginale sunt integrate într-o ierarhie simbolică, făcându-le astfel inteligibile și mai puțin înfricoșătoare sau dătătoare de speranțe deșarte. Altfel spus, universul simbolic pune fiecare lucru la locul lui, legitimându-l și ordonându-l într-o logică și o ierarhie instituțională.

Această integrare simbolică este crucială pentru funcționarea instituției. Ea operează zilnic roluri, priorități și modalități de acțiune, plasându-le în contextul

⁶ Peter L. Berger și Thomas Luckmann, *Construirea socială a realității*, București, Editura Univers, 1999, p. 114–115.

celui mai general cadru de referință imaginabil. În acest fel, orice acțiune intră în rutina banalizării penitenciare⁷.

Înscrierea activităților în „natura lucrurilor”, în firesc și banal se face „corect” la toate nivelurile organizaționale. Orice individ înțelege că toate lucrurile din interiorul unui penitenciar au sens și sunt integrate într-un univers ale cărui coordonate sunt inteligibile și coerente, au o utilitate simbolică definită, stabilă și recunoscută social, fiind bine ancorate în interacțiunea socială zilnică.

Universul simbolic ordonează și istoria. El plasează toate evenimentele într-o unitate bine încheată care include trecutul, prezentul și viitorul. În ceea ce privește trecutul, el stabilește o „memorie” care este împărtășită de toți indivizii socializați. În privința viitorului, el stabilește un cadru comun de referință în care se vor proiecta acțiunile individuale.

Într-o instituție închisă, universul simbolic se structurează cu mai multă putere decât într-o instituție deschisă, deoarece contactul cu alte universuri este redus sau chiar inexistent. Lumea „din afară” are o putere prea șubredă de penetrare a universului simbolic „dinăuntru”. În plus, nu e interesată de acest lucru. Pentru oamenii „liberi”, mediul carceral trezește fiori; ei nu vor să-l cunoască, evitând orice contact cu acesta. Într-un fel, ei percep pușcăriile ca niște gropi de deversare a deșeurilor umane, pe care societatea și le creează pentru a scăpa de murdăria lor. Iar murdăria nu interesează, atâta vreme cât e ținută la distanță, cât ea nu atinge pe nimeni. Indiferența societății „libere” față de pușcării ajută la întărirea unei culturi specifice. Deși firav și rudimentar alcătuit – prin comparație cu complexitatea culturii „libere” – universul simbolic penitenciar prezintă o rezistență formidabilă. Confruntarea dintre universurile simbolice alternative implică problema puterii: care dezvoltă mecanisme de legitimare mai convingătoare, adică mituri, un limbaj adecvat, arte specifice.

Confruntarea dintre două lumi duce deseori la *degradarea* unor simboluri. Schimbările organizaționale care se produc fac să se piardă semnificația unor simboluri. Demilitarizarea produsă recent a dus la o degradare a statutului de militar. Cariera militară nu mai reprezintă un scop în sine pentru angajații din sistem, iar simbolurile reușitei militare, încorporate în grade, uniforme, citări pe ordinea de zi etc., au dispărut, fiind înlocuite cu cele ale funcționarilor civili. Au apărut în locul lor ierarhii ale inspectorilor. Orice degradare a unor simboluri produce frustrări. Militarii de carieră – care reprezentau clasa dominantă a instituției – s-au văzut întrecuți în funcție și în responsabilități de civili, care au

⁷ Termenul l-am întâlnit prima dată în Cr. Seyler, *La banalisation pénitentiaire ou le voué d'une réforme impossible*, în „Deviance et Société”, 1980, vol. 4, nr. 2, p. 131. Originea expresiei nu este indicată, dar se menționează utilizarea lui în rapoartele Adunării generale a Consiliului superior al Administrației Penitenciarelor franceze, banalizarea desemnând condițiile generale ale vieții de detenție. Ulterior, termenul a căpătat alte semnificații, în special pregătirea deținutului pentru lumea din afară, depenalizarea și decarcerarea arestatului în preajma liberării (la Jean-Hervé Syr, *Punir et réhabiliter*, Paris, Editura Economica, 1990). Prefer însă semnificația inițială, cea de activitate ajunsă în stadiul rutinei, al obișnuitului. Astfel, turnătoria dintre deținuți este un exemplu al banalizării penitenciare. Ca și loviturile aplicate de către mascați, furturile din pachete sau personalizarea bunurilor publice.

urcat treptele ierarhiei fără a suporta privațiunile instrucției militare în școlile de specialitate. În același timp ei și-au văzut blocate oportunitățile de avansare profesională, prin interzicerea accesului la funcția de comandant, rezervată de acum magistraților (conform modelului german impus de autoritățile din ministerul de resort). În plus, s-a destructurat o lume organizată ierarhic, pe separări de caste, vizibilă, de pildă, în modul în care era împărțită popota în trei săli de mese: una pentru director și adjuncții săi, alta pentru ofițeri și o a treia pentru subofițeri, această împărțire fiind însoțită de o repartitie discreționară a hranei, a favorurilor și a beneficiilor.

În planurile inferioare ale realității carcerale, simbolurile se structurează într-un mod infantil. *Procesul de infantilizare* a simbolurilor se petrece, după Mircea Eliade, în două feluri: *sau un simbolism savant sfârșește în cele din urmă prin a sluji straturile inferioare, degradându-se astfel sensul lui primar, sau simbolul e înțeles în chip pueril, adică excesiv de concret și desprins de sistemul căruia îi aparține*⁸. Pentru prima modalitate, să exemplificăm cu bătaia deținuților, autorizată în trecut, justificată teoretic și aplicată chiar de autoritățile superioare ale instituției. Interzisă de lege, ea a fost transferată autorităților inferioare (mascaților) într-un mod tacit și posibilă numai în zonele greu accesibile ochiului, ONG sau judecătorilor: pe câmp, pe culoarele necontrolate de camerele de luat vederi, în unghiurile moarte ale celulelor (în WC-uri, sub paturi sau sub păături) etc. Pentru cel de-al doilea tip de infantilizare a simbolului, să exemplificăm cazul bibliotecii, al cărei rol de furnizare a informațiilor destinate educării spiritului a trecut pe un plan secund, în favoarea rolului de trambulină pentru un statut social mai înalt. Atât deținuții, cât și cadrele utilizează biblioteca, pentru a arăta celor de care depinde cariera lor că dorința de îndreptare sau de educare este sinceră, iar efortul este susținut (biblioteca mai reprezintă și locul de evadare din spații stresante).

Simbolurile infantile fac corp comun cu simbolurile elaborate, transformând un obiect sau un act în altceva decât se dovedește a fi acel obiect sau acel act în perspectiva experienței profane. Rolul lor este de a unifica viziunea despre instituție și de a-l socializa pe individ la mediu.

SPAȚIUL PENITENCIAR

Poate că cel mai bine înțelegem semnificația simbolurilor dacă analizăm modul în care este împărțit spațiul în acest univers. Indivizii care populează această lume – deținuți sau cadre – învață încă de la intrarea în instituție care sunt spațiile interzise, la care accesul este limitat sau imposibil. Pentru deținuți, clădirile administrației reprezintă un astfel de spațiu. Accesul lor este posibil doar sub supraveghere, pe baza unor motive speciale. Circulația lor liberă în acest spațiu nu este posibilă. Pentru cadre, celula deținuților reprezintă un astfel de spațiu interzis, accesul lor fiind permis doar însoțiți de echipa de mascați.

⁸ Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 405.

Într-o lume în care existența fiecărui individ se desfășoară sub supravegherea celorlalți colegi și a superiorilor, apare firesc dorința identificării unui *spațiu personal*, în care el să se simtă protejat. Pentru deținuți acest spațiu îl reprezintă patul din celulă⁹, sau chiar colțul de pat, în cazul împărțirii acestuia cu alți arestați. Iar pentru autorități – biroul de pe secție. Fiecare individ tinde să doteze acest spațiu cu obiecte care să-i aducă oarecare confort, plăcere și control: postere, ibricul de cafea, instrumentele de bărbierit, radio sau alte obiecte personale. Datorită limitării acestui spațiu personal, ei tind să-l extindă în zonele imediat învecinate, cu lucruri care îl duc cu gândul „acasă”, situație care creează deseori conflicte între colocarii acelui spațiu. Luarea în posesie a spațiilor personale ale altor indivizi îi deprivează pe cei mai slabi și mai lipsiți de autoritate, care sunt nevoiți să își găsească astfel de spații în WC-uri, pe culoare sau în diverse unghere întunecoase. VIP-urile sau șefii abuzează deseori de spațiile celorlalți colegi. Am întâlnit în pușcării deținuți celebri și bogați care-și luau în stăpânire locurile cele mai bune din celulă, impunând chiar și eliberarea paturilor apropiate, ceilalți arestați dormind pe jos sau înghesuindu-se mai mulți într-un pat, în pofida supraaglomerării deja existente. La fel cum deseori am întâlnit comandanți de secții care refuză să împartă biroul cu ceilalți subalterni, obligându-i să stea pe culoare.

Lupta pentru privatizarea teritoriilor se petrece nu doar în locurile în care indivizii își petrec cea mai mare parte a timpului, ci și în alte spații de acces. În cluburi, pe terenurile de sport sau în zonele de plimbare, locurile sunt de asemenea împărțite atât după principiul „primul sosit, primul servit”, cât și după „cel puternic ia ce dorește”. Plutonieri egali în rang și funcții, dar nu și în autoritate și relații, își împart aceste spații în arii de privilegii și arii de pedeapsă. Cele mai sugestive exemple sunt cele ale arestaților celebri: Miron Cozma, Gabriel Bivolaru și Fane Păvălache din penitenciarul Rahova, care beneficiază de cele mai bune celule, fără prea mulți colocatari, utilizând la discreție (și nu limitat la câteva minute zilnic – cum e cazul deținuților de rând) terenul de sport sau curtea de plimbare, având acces nelimitat la vorbitor, la vizite și la pachete („favoruri” atribuite în cel mai fericit caz de două ori pe lună unui deținut „cuminte” și retrase în mod frecvent celor recalcitranți). La fel, în penitenciarul din Iași, celebrul pedofil Kurt Treptow are parte de plimbări separate, însoțit doar de anumiți colegi și beneficiază de un regim de detenție special („pentru a nu afecta imaginea României în străinătate” – după cum justifică personalul care autorizează acest regim).

Spațiile personale se extind în cazul celor cu anumite atribuții. Deținuții de la bucătărie iau în stăpânire acel spațiu ori de câte ori vor să stea departe de

⁹ Poziția patului unui deținut într-o celulă spune lucruri semnificative despre poziția socială a individului în colectivitate. Paturile de la „parter” sunt mult mai apreciate, fiind mai greu observate de către supraveghetori, deținutul nefiind deranjat de lumina becului care funcționează toată noaptea și având mai ușor acces în el și la sacoșele depozitate sub el. Paturile de la etaj – în special cele de la nivelul 3 – sunt rezervate „nepoților”, „fraierilor” sau „sifoanelor”. „Șmecherul” stă întotdeauna la „parter”. Când nu există suficiente paturi la „parter” pentru toți „șmecherii”, aceștia preferă să stea câte doi sau trei în două paturi alăturate de la „parter”, decât să urce la etaj.

tulburările zilnice din celulă. La fel, are loc o privatizare a spațiilor în magazine, în spălătoare, în grădinile de zarzavat, în cocinile de porci, în camerele sau subsolurile cu instalațiile electrice sau termice, etc. Descriind acest proces, Goffman scria că *pacienții și angajații cooperează tacit pentru a permite apariția unor spații concret delimitate, în care nivelul obișnuit de supraveghere și restricționare este mult redus, spații în care pacientul poate desfășura fără o serie de activități interzise, având o oarecare siguranță. Aceste locuri prezintă și o marcată reducere a densității obișnuite a populației pacienților, fapt ce contribuie la calmul și liniștea ce le caracterizează. Personalul nu cunoștea existența acestor locuri sau, dacă o cunoștea, fie evita să le viziteze, fie, dacă pătrundea în ele, renunța la autoritate. Pe scurt, libertinajul avea o anumită geografie. Voi numi aceste regiuni **locuri libere**. Ne putem aștepta să le găsim cu precădere acolo unde autoritatea unei organizații aparține unui întreg eșalon de angajați și nu unui set de piramide de comandă. Locurile libere constituie culisele spectacolului obișnuit oferit de relațiile dintre angajați și persoanele instituționalizate*¹⁰.

Găsirea unor locuri libere interesează deopotrivă pe deținuți și pe cadre. În pofida condițiilor lor degradante, ele sunt permanent căutate, deoarece sunt *inundate de o senzație de relaxare și autodeterminare, într-un puternic contrast cu starea de neliniște ce domină în unele secții*¹¹. Gardienii se adună pe casa scărilor pentru a încinge o partidă de zaruri sau de cărți. Utilizează excesiv toaletele pentru relaxare sau pentru ascunderea unor bunuri dobândite ilicit. Întârzie deseori la cabinetele medicale, dacă relația cu personalul medical este una de prietenie sau de rudenie. Cu cât mediul în care individul trebuie să-și petreacă o parte a existenței este mai neplăcut, cu atât vor fi valorizate ca locuri libere acele spații care oferă o marjă mai mare de libertate.

Aceste spații au roluri diferite în funcție de anotimp. Vara sunt căutate locurile răcoroase, iar iarna – cele călduroase. Lupta pentru desfășurarea unei activități în bucătărie e mai intensă iarna, când ea joacă nu numai rolul de suplimentare a hranei, ci și pe cel de loc călduros.

Cel mai mare spațiu dintr-o închisoare este însă *spațiul de trecere*. El este format din grădini, aleile dintre secții și străzile destinate mașinilor. Acestea sunt locuri în care staționarea nu e permisă nimănui din interior. Ele sunt spațiile de protocol, imediat observate de către orice vizitator. Frumos îngrijite, amenajate cu flori sau copaci, cu marginile trotuarelor vopsite sau văruite întotdeauna proaspăt, ele trebuie să semnifice oricui imaginea unui spațiu ordonat, curat. Pentru orice străin aflat în inspecție, acest spațiu *este* penitenciarul. Aici sunt aduși din celule deținuții pentru a vorbi cu oficialitățile. În mijlocul lui sau în imediata apropiere sunt amplasate clădirea administrației și biserica (existentă însă doar în puține așezăminte de acest gen). Clădirea administrației are același aspect ordonat, permanent întreținut.

¹⁰ Erving Goffman, *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 201–202.

¹¹ Erving Goffman, *op. cit.*, p. 202.

Prin comparație cu clădirile arestaților, e vizibilă lărghețea cu care e atribuit spațiul unor activități „elitiste”. Secretara sau contabilă beneficiază de un spațiu considerabil mai mare decât cel al unui gardian de pe secție, dotat cu toate utilitățile posibile: termopane, jaluzele moderne, mobilier scump, toalete recent faianțate, cu robinete străine și oglinzi mari, telefoane și televizoare de ultimă generație, calculatoare performante etc. Nu de puține ori biroul unei secretare este mai mare decât celula în care sunt înghesuți 40–70 de deținuți sau biroul a 10 subofițeri.

Ceea ce șochează este însă goliciunea spațiului de trecere, prin comparație cu suprapopularea celui din celule, și limitarea excesivă a acestuia din urmă, destinat supraviețuirii.

Această discrepanță spațială demonstrează că există un interes în menținerea supraaglomerării, din partea conducerii penitenciarelor, chiar dacă acest lucru exercită un stres puternic asupra personalului inferior și asupra deținuților. Explicații ale acestui interes pot fi multiple:

1. *Supraaglomerarea necesită sume mari de bani care sunt investite în întreținere și construirea de noi penitenciare.*

2. *Supraaglomerarea perpetuează nevoia pentru asigurarea unei securități mai ridicate, implicând dinamici privind personalul militar.*

3. *Supraaglomerarea oferă posibilități considerabile de exercitare a unor presiuni profitabile (mită) asupra deținuților din partea celor responsabili cu luarea deciziei privind arestul, cautiunea, eliberarea condiționată sau supravegherea la toate punctele de contact.*

4. *Supraaglomerarea presupune un ritm încetinit al schimbării și o bază limitată a procesului de reformă*¹².

5. *Controlul asupra spațiului reprezintă deci controlul asupra unei culturi. Prin supraaglomerarea forțată, societatea liberă este obligată să scoată din buzunar sume din ce în ce mai mari, care sunt investite (atunci când nu sunt deturnate în foloase proprii) în întărirea sistemului punitiv existent, în crearea de mecanisme de securitate sporite și nicidecum în schimbarea acestora. Înțelegerea modurilor în care sunt gestionate spațiile în interiorul zidurilor dezvoltă o viziune asupra pedepsei și a rolului pe care această instituție și-l asumă în fața societății. Iar această viziune poate fi în cel mai blând caz etichetată ca nedemocratică.*

*Arhitectura închisorilor evidențiază cel mai bine viziunea autorităților despre pedeapsă și despre gestionarea spațiului. E drept că cele mai multe închisori au fost construite în secolul XIX și reflectă filosofia corecțională a acelor vremuri. Există însă și penitenciare construite în ultimii ani (de exemplu, Rahova și Giurgiu), încremenite într-o viziune ce nu a ținut cont că locurile de pedeapsă returnează societății niște deținuți mai greu de tratat decât erau când au intrat în penitenciar, închisori pe care unii specialiști le-au numit adevărate „pagube penologice”*¹³.

¹² Graham W. Giles, *Administrarea justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale*, București, Editura Expert, 2000, p. 11.

¹³ Howard Gill, *Correctional Philosophy and Architecture*, în „Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science”, 1962, nr. 53, p. 312–322.

Penologia ca știință a contribuit la dezvoltarea unei școli de arhitectură penitenciară, care a trecut prin mai multe faze: de la „închisoarea custodială”, preocupată de securitatea instituțională și de disciplina deținuților, apoi la „închisoarea progresivă”, caracterizată prin extinderea practicilor medicale, industriale și a programelor reeducative, până la „închisoarea profesională”, în care viața deținuților și interacțiunile cu lumea liberă sunt facilitate de autorități.

Este un adevăr că tipurile de pedeapsă diferă, în funcție de arhitectura clădirilor, iar aceasta nu are un caracter accidental. Ea reprezintă expresia politicilor penale existente în anumite perioade. Dar aceste clădiri pot suporta modificări, îmbunătățiri sau chiar pot fi dărâmate și reconstruite. Chiar dacă este dificil să operezi schimbări în arhitectura așezămintelor de detenție fără să investești sume semnificative de bani, aceasta nu este o scuză pentru menținerea unor condiții ce violează drepturile omului și demnitatea lor.

O bună închisoare este construită astfel încât să dezvolte bune relații între deținuți, este înzestrată cu spații și oportunități pentru dezvoltarea unor activități utile, care să ofere condiții decente de muncă și viață. Epoca totalitarismului nu mai e recomandată pentru nici un tip de deținuți. De aceea, s-au stabilit standarde minime cu privire la suprafața și înălțimea celulei, la lumină și ventilație, la accesul la grupurile sanitare din interiorul celulei, la bucătărie, săli de sport și de baie, la necesitățile de comunicare, la nevoile sexuale etc.

Închisorile românești, atât cele vechi, cât și cele recent construite, au rămas tributare unei gândiri totalitare, în ciuda recomandărilor specialiștilor europeni, care afirmă că nici o închisoare nu trebuie să depășească 500 de persoane (deținuți și cadre), deoarece promiscuitatea ce apare face inutil orice demers reeducativ, iar costurile întreținerii sunt prea ridicate. În Marea Britanie, de exemplu, s-a dezvoltat o prestigioasă școală de arhitectură, care a ținut cont că deținuții nu sunt simple creaturi care pot fi ținute într-un loc restrâns, ci persoane care au anumite nevoi, au anumite caractere și temperamente care tind natural să se manifeste¹⁴.

Supraaglomerate, cu o medie de peste 1 000 deținuți într-o închisoare (existând și peste 2 000 de arestați în stabilimentele din capitalele zonelor geografice: București, Iași etc.), penitenciarele românești au o patologie specifică, favorizată de arhitectura primitivă.

Efectele arhitecturii carcerale asupra creării unui climat psiho-social anormal au fost demonstrate de Phillip Zimbardo în 1971 în experimentul *închisorii pirandelliene*, cunoscut la noi și cu numele de „experimentul falsei închisori”. Psihologul a selectat din rândul studenților voluntari ai Universității Stanford (în funcție de stabilitatea emoțională, sănătatea fizică, maturitatea și gradul de cunoaștere a legilor) 10 persoane care au fost puse să joace rolul deținuților și 11 persoane care au jucat rolul gardienilor. Puși în condițiile reale ale închisorii (în

¹⁴ Vezi în acest sens lucrările lui Sean McConville, în special *Prison Architecture – Policy, Design and Experience*, London, Architectural Press, 2002 și cartea arhitecților Allan Brodie, Jane Croom and James O’Davies, *English Prisons: An Architectural History*, London, English Heritage, 2002.

stabilimentul de la Palo Alto din California), studenții au intrat curând în rolurile atribuite, ajungând la manifestări agresive de ostilitate și cruzime atât de avansate, încât experimentul a fost oprit în a 6-a zi, deși trebuia să dureze 2 săptămâni. *Patologia observată cu ocazia acestui experiment nu poate fi atribuită personalității subiecților, deoarece au fost excluși, cu ocazia procedurilor de selecție, toți studenții anormali. Sursa dezordinii comportamentale trebuie căutată în interiorul instituției, care stimulează dezvoltarea raporturilor de forță dintre oameni... Închisoarea este o construcție paranoică, ce limitează libertățile fundamentale ale oamenilor, creează stări anxioase și facilitează apariția unor comportamente ridicole*¹⁵. *Ambientul și structurile de putere din închisori sunt factorii declanșatori ai ororilor care se petrec în penitenciare și nu firea sadică a corpului de supraveghetori sau natura antisocială a delincvenților închiși. În mod concret, structurile de putere din închisori pretind gardienilor să pedepsească deținuții pentru abateri de la reguli iar aceștia nu au nici o posibilitate de a exercita un oarecare control asupra ambientului*¹⁶.

TIMPUL ÎN ÎNCHISOARE

Orice fenomen penitenciar se desfășoară într-un anumit interval de timp. Timpul într-o instituție închisă capătă alte valențe decât într-un mediu deschis. Esența pedepsei sunt temporalitatea și modul în care este gestionat timpul.

Temporalitatea penitenciară include o întreagă claviatură de repere temporale: în primul rând, durata, ca timp individual de așteptare (cu diverse amplitudini); apoi momentul de intrare (diferit perceput de primari și recidiviști), urmat de ritmul de înaintare în pedeapsă, structurat zilnic pe intervale orare bine delimitate.

Pentru autorități, **timpul funcțional** este esența penitenciarului, căci el reglementează secvențial principalele mecanisme care permit instituției să-și îndeplinească funcția generală de administrare a pedepsei. În raport cu această

¹⁵ Phillip Zimbardo, *A Pirandellian Prison*, interviu publicat în „New York Times Magazine” 1972, nr. 330. Subiecții-deținuți au fost introduși în celule și supuși aceluiași regim ca și deținuții reali, ca să observe arbitrarul pedepselor, dependența, frustrările, deumanizarea, rasismul, obligați să obțină permisiunea pentru folosirea toaletei, pentru fumat, pentru scrierea unei scrisori, obligați să suporte frustrările igienice, sexuale, alimentare. Subiecții-gardieni au trecut printr-un proces de dezindividualizare, prin îmbrăcarea în uniforme și utilizarea ochelarilor și prin obligativitatea de a respecta manualul ofițerilor corecționali de la San Quentin. Încă din prima zi, au apărut incidente, gardienii devenind din ce în ce mai agresivi, iar deținuții mai pasivi. Zimbardo a observat că instituția permitea dezvoltarea unor sisteme de privilegii pentru deținuții „buni” și de sancțiuni pentru cei „răi”. Existența unor surse de putere asupra altor oameni i-a făcut pe subiecții-gardieni să înceapă să-i insulte pe subiecții-deținuți, să li se adreseze în moduri agresive, impersonale, depreciative, care au degenerat rapid în ostilitate și cruzime în forme degradante. „Într-un mediu închis cresc tendințele de a-i controla pe ceilalți, iar violența izbucnește rapid... Orice individ normal se identifică cu rolul atribuit, oricâtă abjecție ar cuprinde acesta” (Ph. Zimbardo – *op. cit.*).

¹⁶ Eysenck H., Eysenck M., *Descifrarea comportamentului uman*, București, Editura Teora, 1998, p. 53.

funcție, întâlnim mai multe etape ale timpului funcțional: timpul genetic, timpul ordonator, timpul dinamic și timpul de așteptare¹⁷.

Timpul genetic este cel în care individul ia cunoștință de durata pedepsei, de conținutul ei, de orarul diurn și de cel nocturn. Acesta poate fi constituit prin precedență (când individul este arestat preventiv), concomitență și subsecvență. Acesta este timpul informării, când individul ia cunoștință de ceea ce-l așteaptă în închisoare. De regulă, acest timp genetic – atât pentru arestați, cât și pentru angajați – este încărcat cu zvonuri despre lumea în care urmează să intre, despre diversele combinații posibile. Este plin de incertitudine, iar durata lui este incalculabilă pentru cel în cauză. În acest timp genetic, fiecare încearcă să-și păstreze poziția socială dobândită anterior, precum și o parte din bunurile care-i definesc personalitatea.

Timpul ordonator spulberă timpul genetic, deoarece el marchează adaptarea individului la mediu. El pune în relație oficială indivizii, care nu mai sunt percepuți ca anonimi, ci devin cunoscuți ca purtători ai unor poziții sociale distincte. El este un timp static, care acționează, printr-o combinație de consens și constrângeri, la ordonarea acțiunilor umane. El desocializează și în același timp egalizează. Acțiunea ordonatoare a timpului constă în convertirea decalajelor aleatorii ale intrării în ritmul regulat al ieșirii.

Noii veniți și cei care părăsesc sistemul produc mișcări în organizație. Intrările și ieșirile din sistem creează un *timp dinamic*. Acesta este timpul viu, așteptat cu curiozitate. El produce o dilatare a aglomerării. Timpul dinamic este însă secvențial. Mai apare și în cazul deplasărilor și mișcărilor de populație între secții sau între închisori. Este un timp neregulat, perturbator. El operează decupaje în populația carcerală. Aceste mișcări produc emoții puternice, speranțe și dezamăgiri, noi legături și noi tentative de ascensiune pe scara ierarhiei sociale. Schimbările de statut produc schimbări psihologice, de aceea timpul dinamic este timpul acțiunilor greviste, suicidare, al violențelor și perturbărilor instituționale.

Timpul așteptării este cel mai lung, dominat de o acalmie plată, în care toate lucrurile par să fie clare. Este timpul mort, inerțial, a cărui trecere este așteptată să se producă cât mai rapid. El îi convertește pe toți într-o comunitate de pierzători. Este timpul în care eșecul intrării în sistem este asumat, iar frustrările s-au consolidat. Risipa de timp este totală și nimic din interior nu pare să ofere satisfacții majore. Ruptura cu lumea din afară este din ce în ce mai dramatic percepută. Oficial, el este „timpul liber” dedicat relaxării sau efectuării unor treburi individuale. În plan real, este un timp al pasivității și ineficienței, al docilității generalizate, al subzistenței resemnate. Nu întrunește caracteristicile care îl pot defini ca „timp liber”¹⁸: *caracterul eliberator* (căci nu eliberează total de obligații), *caracterul gratuit* (căci individul intră într-un păienjenis de relații informale, care au deseori finalități materiale sau sociale: pariuri, jocuri, bătaie etc.), *caracterul hedonist* (căci nu poate fi

¹⁷ Această clasificare a timpului am găsit-o la Pavel Câmpeanu – *România: coada pentru hrană. Un mod de viață*, București, Editura Litera, 1994, p. 71.

¹⁸ Joffre Dumazedier, *Loisir et culture*, Paris, Editura Du Seuil, 1966, p. 16.

asociat căutării bucuriei) sau *caracterul personal* (deoarece nu permite individului să se elibereze de plictisul cotidian). În lumina acestui inventar, timpul așteptării nu este un timp al loisirului, ci al negării lui. Dominat de nevoi nesatisfăcute, pătruns de plictiseala unei inacțiuni coercitive, el este un timp al devalorizării vieții, al risipirii obligatorii, dar este unul funcțional pentru instituție.

Disociabili din perspectiva inițierii instituționale, acești timpi se intersectează și se confundă uneori. Timpul funcțional nu este însă un timp investit, ci unul pierdut, căci provoacă disfuncții comportamentale. Adevăratul investitor de timp nu este deținutul și nici personalul supraveghetor, ci societatea. Pentru ea, acesta este un timp al siguranței, al izolării anormalității. Pentru deținuți, acest timp este o plată pentru nechibzuință, pentru greșeala de a nu-și fi planificat eficient acțiunile. Oricum, el este un timp sustras normalității. Esența pușcăriei constă din gestionarea temporară a anormalității sancționate legal. Acest timp este utilizat oficial, declarativ, pentru aducerea la normalitate a devianților condamnați, de aceea am numit acest timp ca fiind unul funcțional.

Una din semnificațiile majore ale timpului petrecut în închisoare este aceea că el este în aceeași măsură purtător și distrugător de valori. Această ambiguitate temporală reflectă ambiguitatea unei instituții care deteriorează normalitatea, instituind în același timp o altă ordine socială, care închide ușa unei lumi, deschizând-o simultan către o alta.

Fiind valoare, timpul este monedă de schimb. Prețul serviciilor prestate se măsoară în durate: 4 ore planton, 10 ore de spălat, 5 minute de cotcodăcit sau de stat într-un picior, 2 zile de spălat WC-ul etc. Nu are loc un schimb de timp, deoarece timpul pierdut nu trece în mâinile câștigătorului, iar el nu îl utilizează în mod mai profitabil, ci doar îl transformă din timp de așteptare în timp dinamic. Adevărata valoare de schimb a timpului nu privește durata, ci eficacitatea sa, ca mijloc de evaziune, de rezistență la presiunea instituțională. El nu este un timp creator de valoare. Timpul ca monedă de schimb reprezintă de fapt forma simbolică de pierdere a lui, strategiile de trecere mai rapidă a lui. El nu îndeplinește funcția de adjuvant al banilor, nici măcar pentru supraveghetor.

Timpul petrecut în închisoare nu servește drept cadru de manifestare a vreunei activități utile, de aceea este un timp al inacțiunii forțate. Fiind goală, inacțiunea este epuizantă și, mai presus de orice, plictisitoare. Acest sentiment de neplăcere sau plictiseală este expresia vizibilă a unei anxietăți colective. Atât personalul, cât și arestații îi măsoară trecerea, așteptând ca scurgerea lui să se producă mai rapid. Forma de măsurare a trecerii lui este AMR (au mai rămas). De aceea pot fi auzite des, între deținuți, discuții de genul:

„ – Care-i AMR-ul tău ?

– 2 545 zile. Dar al tău ?

– 3 210 zile. Ești mai norocos ca mine”.

Pentru deținuți, AMR-ul se scrie pe pereții celulei sau în diverse locuri publice, ca semn al trecerii lor prin instituție. Pentru cadre, el se măsoară în ore și minute care mai rămân până la terminarea programului în fiecare zi. Nescurgându-se

uniform și netransformându-se în timp funcțional la nivel individual, fiecare concepe strategii de metamorfozare a lui. Unii deținuți învață limbi străine pentru a pleca din țară la eliberare, în timp ce gardienii o fac în eventualitatea găsirii unui loc de muncă mai bun. Cei mai mulți îl consumă în dezbateri diverse, în făurirea de planuri, în jocuri de noroc sau pur și simplu pentru a dormi mai mult.

Forma de pierdere a timpului este expresia simbolică a unei gândiri socialiste totalitare și necreștine. Precum știm de la Max Weber, pentru protestanți și deci pentru oamenii cu un spirit capitalist *risipa de timp este cel dintâi și, în principiu, cel mai mortal dintre păcate... Pierderea de vreme prin petreceri, trăncăneli, lux, chiar și somnul prelungit peste cel necesar menținerii sănătății, adică șase până la maximum opt ore, sunt absolut condamnabile din punct de vedere moral*¹⁹. În închisoare, pentru nimeni nu este valabilă expresia *timpul înseamnă bani*, pe care Benjamin Franklin a ridicat-o la rang de axiomă: *dați o înaltă prețuire timpului și, în fiecare zi, fiți mai cu grijă să nu pierdeți nici o fărâmbă din timpul vostru decât sunteți cu aurul și argintul vostru*²⁰.

Timpul alocat muncii deținuților este infim, munca fiind o activitate refuzată celor mai mulți (în special la Rahova și Jilava, deținuții petrec 23 de ore și jumătate pe zi în celule și doar jumătate de oră la plimbare într-o curte restrânsă). De aceea timpul nu se scurge economic, rentabil. Pușcăriile românești nu numai că nu produc profit societății, ca simbol al răscumpărării pagubelor aduse ei, dar nici măcar nu se pot întreține singure, ele fiind de fapt mari risipitoare de bani. Pentru un deținut, costul întreținerii lui depășește de două ori salariul mediu pe economie și este de cel puțin 25 de ori mai scump decât supravegherea în comunitate. Ceea ce ne duce la concluzia că timpul este gestionat astfel încât să consume cât mai multe resurse ale societății și nu să producă resurse acesteia. Spiritul capitalismului, exprimat în ideea că valoarea timpului este cea a muncii productive și utile, a fost înlăturat de spiritul comunismului, încă dominant în sistemul penitenciar românesc, în care devalorizarea temporală este însoțită de o devalizare economică a societății.

La fel cum este de *necapitalist* gestionat timpul în penitenciare, el este în aceeași măsură și *necreștin*. *Timpul este infinit de prețios, căci fiecare oră pierdută diminuează lucrul în slujba gloriei lui Dumnezeu* – spun exegeții creștini citați de Max Weber. Într-o instituție al cărei rol fundamental a fost cel al penitenței – de aici și numele de penitenciar – deci al iertării păcatelor, Dumnezeu a fost exclus total decenii de-a rândul și reintrodus uneori timid, alteori cu fast, prin biserici mărețe, dar întotdeauna în mod nesemnificativ. Timpul alocat credinței este infim sau inexistent în bugetul de timp. Pentru nici un oficial, ispășirea pedepsei prin credință nu este o soluție serioasă. De aceea, preferă să angajeze pentru reeducare personal din orice domeniu laic – de la aviatori, muzicieni și chimiști, la juriști și psihologi – dar în nici un caz preoți sau personal bisericesc. Aceștia din urmă sunt bătaia de joc a tuturor

¹⁹ Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 160–161.

²⁰ Max Weber, *op. cit.*, p. 37.

autorităților: „preoți penali” sunt numiți cu dispreț (de parcă ceilalți nu sunt „psihologi penali”, „juriști penali” etc.). Ei sunt acceptați în instituție mai ales pentru bunurile pe care le pot introduce ilegal (băutură și țigări, în special) și aproape deloc pentru menirea fundamentală pe care o au în această lume: aceea de funcționari ai lui Dumnezeu, de administratori ai divinității. Nevalorizarea lor este evidentă și în perpetuarea acelor elemente pe care anglo-saxonii le subsumează noțiunii de *unclean life* (viață necurată), în care includ relațiile homosexuale, mutilările, tentativele de sinucidere, alimentația necorespunzătoare etc.

Dacă nu este capitalist și nici creștin, am putea crede că timpul carceral este un *timp al reeducării*, al resocializării. *Nu e de nici un folos să ții un individ după gratii, dacă nu îl educi astfel încât să-l redai mai bun societății* – spunea John Howard în raportul său despre starea închisorilor, acum aproape două secole și jumătate. Toate țările au îmbrățișat viziunea resocializării, cel puțin declarativ. O analiză a timpului alocat programelor educative în ansamblul timpului de pedeapsă ne arată că educația reprezintă cel mult un vis, în realitate aceste programe fiind rare și aplicate unui număr restrâns de deținuți. O evaluare a calității acestor programe ne șochează prin infantilismul și primitivismul celor mai multe dintre ele. Directori de bancă, avocați, manageri ai unor firme sau lideri sindicali arestați pentru diverse infracțiuni economice sau politice sunt puși să deseneze floricele și îngerași într-o caricatură de revistă a deținuților, să caligrafeze precum copiii de grădiniță diverse poezii de dragoste de țară și maxime sau aforisme, să decupeze din diverse publicații poze cu lanuri de grâu sau cu păsările stând cioc în cioc și să le lipească cu grijă în paginile „revistelor” pe care, cu nedisimulată mândrie profesională, educatorii le arată oricărui vizitator, ca rod al eforturilor reeducative. Alături de frunze, ghinde și conuri de brad strident vopsite sau de pietricele de râu meticuloase colorate cu pensula și puse într-un coș de nuielă. Acestea reprezintă produsele artistice de elită, a căror creație este rezervată doar deținuților cultivați și cooperanți. Marea masă a arestaților nu are privilegiul manifestării talentelor, deoarece materialele de lucru sunt rare și, în consecință, distribuite după criterii riguroase, nescrise, dar general acceptate ca fiind favoruri greu de obținut.

Nu trebuie să fii specialist într-un domeniu anume, pentru a constata că penuria programelor educative și slaba lor calitate reflectă, în esență, disprețul administrației față de utilitatea lor socială. Obligate să aloce un timp reeducării ca simbol al aderării formale la valori ale modernității, ele pervertesc, schimonosesc și caricaturizează acest timp, ca semn că valorile instituționale trebuie căutate în altă parte. Există o altă socializare ocultă, care are rolul de a-i rupe total pe indivizi de lumea din afară și de a-i adapta definitiv la lumea carcerală. Iar rezultatele acestei reeducări sunt evidente: jumătate din deținuți recidivează, iar ceilalți reușesc cu greu să se adapteze apoi societății libere. Iar pe de altă parte, cadrele devin incapabile să lucreze eficient în alte instituții în cazul demiterii, transferului sau șomajului. Din acest punct de vedere, timpul reeducării este tot un timp al ratării, al eșecului.

Timpul carceral este însă un *timp al securității*, al siguranței. Administrația penitenciarelor se mândrește că România are cea mai scăzută rată a evadărilor din

lume, iar acestea, când totuși se petrec, reprezintă de fapt părăsiri ale locurilor de muncă, în vederea rezolvării unor probleme stringente. Penitenciarele sunt locurile cele mai bine păzite din țară. Resursele uriașe consumate în sistemele de securitate, excesul de trupe trimise în căutarea evadaților și generalizarea turnătoriilor între deținuți înlătură oricărui arestat ideea elaborării unor strategii de părăsire ilegală a instituției. *Gândul evadării e părăsit repede. Nu ai unde să te duci. Se dă alarma în toată țara, trăiești cu groaza că te vor prinde, n-ai unde să te adăpostești, n-ai bani, n-ai haine, nu poți trece granița*²¹.

Dacă tot sunt închiși între ziduri înalte, imposibil de escaladat, păzite de subofițeri înarmați, de ce se mai alocă timp pentru paza internă a deținuților? Autoritățile spun deseori că indivizii pe care-i păzesc cu strășnicie vin din lumi violente și nu pot trăi natural în armonie, de aceea e necesară sporirea măsurilor de securitate pentru prevenirea evadărilor și manifestărilor violente. Părerea generală a deținuților despre gardieni este că ei *sunt niște șacali mai mari decât noi. Dacă nu se grăbeau să se facă albaștri, erau în locul nostru. Drojdie. Afară nimeni nu are nevoie de ei. N-au nici un Dumnezeu. Se ascund în găurile astea pentru că se tem. Cei mai mulți nu se simt în siguranță decât în timpul slujbei, când zidurile care ne țin aici îi apără și pe ei de ochii și gura celor din afară*²².

Timpul alocat siguranței are în realitate rolul de a îndepărta și mai mult temnița de lumea liberă. El face greoi și deseori inaccesibil accesul reprezentanților societății civile, al familiilor și cunoscuților, în instituție. Nu doar arestaților le este limitat contactul cu aceștia, ci și cadrelor, care nu pot părăsi pușcăria înainte de program și nici nu pot desfășura activități de cooperare cu colegi din alte organizații sau să le permită acestora accesul la locul lor de muncă. Iar sub sancțiunea divulgării secretelor de serviciu, nu pot face declarații presei sau specialiștilor despre nici un aspect legat de munca lor, nici măcar despre cantitatea de carne alocată zilnic unui deținut (informație chiar periculoasă).

Cea mai mare parte a zilei de lucru a unui angajat în sistemul penitenciar este alocată închiderii și deschiderii celulelor, precum și însoțirii și pazei arestaților în diverse puncte de interes: cabinet medical, teren de plimbare, club etc. Apoi, elaborării de rapoarte privind desfășurarea acestor activități.

De cealaltă parte, ziua normală a unui deținut se irosește în diverse ritualuri de securitate: pregătirea pentru deplasări interne, percheziția riguroasă, așteptarea la cozi și încasarea pedepselor pentru diverse încălcări ale acestor măsuri de securitate: *când sunt scoși din celulă, deținuții trebuie să meargă în pas alergător, cu mâinile la spate și cu capul aplecat, să nu se uite nici în stânga, nici în dreapta și mai ales să nu vorbească cu nimeni pe drum. Dacă gaborului însoțitor i se pare că deținutul nu se mișcă îndeajuns de repede, îl lovește cu bastonul. În timpul zilei, pe hol e o succesiune continuă de pași grăbiți și de urlate, când cauciucul mușcă în carne*²³.

²¹ Octav Bozîntan, *Hanul păcătoșilor*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2001.

²² Octav Bozîntan, *op. cit.*, p. 35.

²³ Octav Bozîntan, *op. cit.*, p. 44.

Timpul securității este așadar un *timp al pedepsei*. Încorsetarea în reguli numeroase, de multe ori nescrise sau neclare și contradictorii, face ca stresul să domine lumea cadrelor. Spaima pedepselor, degradărilor, sancțiunilor salariale sau chiar penale îi determină pe angajați să instituie la rândul lor o altă serie de pedepse celor care le fac și mai greu serviciul. În acest fel, deținuții ajung să suporte nu doar pedeapsa privării de libertate, ci o sumedenie de alte sancțiuni, pe care, pentru a scăpa de ele, le aruncă în sarcina altor deținuți, în cadrul unei ierarhii și al unor relații de putere bine stabilite.

Dezvoltarea anormală a raporturilor de forță în interiorul închisorii a fost demonstrată științific de Phillip Zimbardo în experimentul menționat. Definirea pușcăriei, ca o prefigurare temporară pe pământ a pedepselor veșnice ale iadului, a fost făcută de scriitori celebri, precum Miguel de Cervantes, Victor Hugo, Alexandre Dumas, Feodor Dostoievski, Oscar Wilde, Tudor Arghezi sau de o serie de foști deținuți politici. Chiar dacă, de la o epocă la alta, condițiile de detenție au variat, rămâne semnificativă constanța alocării unui timp însemnat siguranței instituționale și pedepselor suplimentare. Iar acest lucru anulează sau diminuează drastic eforturile de reinserție socială, de reeducare sau de dezvoltare umană.

HOMOSEXUALITATEA ȘI ATITUDINILE SOCIO-LEGALE FAȚĂ DE ACEASTĂ FORMĂ A SEXUALITĂȚII UMANE

ION VLĂDUȚ

Sexualitatea reprezintă, fără doar și poate, una dintre dimensiunile fundamentale ale vieții oamenilor. Prea puțini dintre aceștia au puterea de a se lipsi de gratificațiile raporturilor sexuale.

În marea lor majoritate, oamenii întrețin raporturi sexuale cu membri ai sexului opus (heterosexualii), unii cu persoane de același sex (homosexualii), iar într-o proporție foarte mică au experiențe sexuale cu membri ai ambelor sexe (bisexualii)¹. Este deja axiomatică aserțiunea potrivit căreia heterosexualitatea și homosexualitatea sunt tot atât de vechi ca și societatea umană². Ca „formă minoritară” a vieții sexuale a omului, homosexualitatea a stârnit multiple controverse, interpretări contradictorii și, nu în ultimul rând, varii atitudini socio-legale. Și aceasta nu întâmplător, ci datorită amestecului de prejudecăți etnocentrice, evaluări morale, religioase și științifice cu privire la practicile sexuale de acest gen³.

Ca noțiune, homosexualitatea desemnează atât modurile specifice de comportament sexual, cât și, mai general, orientarea sexuală către persoanele de același sex, indiferent dacă este vorba despre raporturile sau orientarea sexuală a bărbaților către bărbați (homosexualitatea masculină) sau a femeilor către femei (homosexualitatea feminină). Orientarea homosexuală este o atitudine de preferință pentru gratificații sexuale prin contact cu persoane de același sex. Mulți oameni au experiențe sexuale cu persoane de același sex, dar nu toți aceștia dezvoltă și orientări homosexuale⁴.

Etimologic vorbind, în cazul termenului generic „homosexualitate”, prefixul „homo” provine din limba greacă, unde înseamnă „același” și nu de la cuvântul

¹ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *Sociology of Deviant Behavior*, eleventh edition, Wadsworth, 2001, p. 481.

² David Selfe și Vincent Burke, *Perspectives on Sex, Crime and Society*, second edition, London-Sydney, Cavendish Publishing Limited, 2001, p. 1.

³ Sorin M. Rădulescu, *Sociologia și istoria comportamentului sexual „deviant”*, București, Editura Nemira, 1996, p. 191.

⁴ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 529.

„homo” din limba latină, care semnifică „om”, „bărbat”⁵. De aceea, atunci când vorbim despre homosexualitate, avem în vedere atât experiențele și orientările sexuale ale bărbaților către bărbați (numiți *gay* în S.U.A. și Marea Britanie – adică homosexualitatea masculină), cât și acelea ale femeilor către femei (numite lesbiene, de la insula Lesbos, unde a locuit vestita poetă Sappho, care a cântat în poeziile sale iubirea între femei – adică homosexualitatea feminină).

Cel mai obișnuit indicator al homosexualității îl reprezintă întreținerea de raporturi sexuale cu persoane de același sex. Între bărbați, practicile homosexuale pot îmbrăca mai multe forme: sodomia (contactul anal), *fellatio* (contactul oral-genital) și masturbăția mutuală (masturbăția reciprocă și simultană între două sau mai multe persoane).

Relațiile homosexuale între femei pot să se manifeste prin: *cunnilingus* (stimulare orală a clitorisului), relații vaginale prin utilizarea vibratoarelor sau a altor obiecte de genul penisurilor artificiale și masturbarea mutuală⁶.

Într-unul dintre cele mai cunoscute studii asupra homosexualității în Statele Unite, Kinsey și asociații săi (1948) au evidențiat că 37 de procente din bărbați au experimentat contacte homosexuale în anumite momente din viața lor, dar numai 4% dintre aceștia rămân exclusiv homosexuali, adică persoane care exprimă o consistentă preferință erotică pentru bărbați de-a lungul întregii lor vieți adulte.

La rândul lor, reputații specialiști americani în problemele sociologiei devianței, Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, consideră că atât cercetările mai vechi, cât și cele mai noi estimează ponderea populației homosexuale masculine din S.U.A. și Marea Britanie între 4% și 5% din totalul populației masculine a acestor țări⁷.

Întrucât în România nu s-a întreprins nici o cercetare psihologică sau sociologică asupra homosexualilor, facem apel la datele oferite de Comisia pentru Drepturile Minorităților Sexuale, care estimează ponderea populației homosexuale din România la 4% din totalul populației⁸, și la concluziile cercetătorului Sorin M. Rădulescu, care, luând în seamă estimările minime asupra homosexualității masculine făcute de sexologii și sociologii occidentali și datele recensământului populației din 1992, obține „un total de aproximativ 224 000 de homosexuali exclusivi (circa 2% din totalul populației masculine)”, care nu reprezintă deloc o cifră neglijabilă, la care adaugă un număr de circa 560 000 (5% din totalul populației masculine) de bisexuali. În aceste estimări, reputatul cercetător român nu a luat în calcul numărul lesbienelelor și nici al persoanelor care, de-a lungul vieții lor, au avut anumite experiențe homosexuale, dar pe care nu le-a inclus în populația homosexuală masculină sau feminină⁹.

⁵ *Ibidem*, p. 481.

⁶ *Ibidem*, p. 482.

⁷ *Ibidem*, p. 482, 493.

⁸ Dan Anghel, *Se cere abrogarea articolului 200 din Codul Penal*, în revista „Gay 45” (R), 1993, nr. 2, p. 13.

⁹ Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 237.

În toate societățile există norme care aprobă unele practici sexuale și dezaprobă altele. În ceea ce privește practicile homosexuale, unele societăți fie le-au tolerat, fie chiar le-au încurajat activ, în anumite contexte sociale, în timp ce altele le-au respins și condamnat categoric, supunându-le, nu de puține ori, unor puternice și concertate presiuni religioase, morale și legale. La fel ca și comportamentele sexuale, în general, și conduitele homosexuale, în particular, atitudinile oamenilor față de homosexualitate au un fundament cultural-istoric.

O amplă evidență istorică confirmă faptul că atitudinile oamenilor față de comportamentul homosexual au variat de la o societate la alta, de la o cultură la alta și, nu în ultimul rând, de la o epocă la alta.

Așa se face că, în decursul timpului, homosexualitatea a fost considerată fie un păcat sau un viciu, o boală sau o tulburare de comportament, un comportament deviant, un delict penal, fie o formă normală a conduitei sexuale, cu caracter alternativ la heterosexualitate¹⁰.

Ford și Beach, care au studiat 76 de societăți arhaice, au constatat că în 49 dintre acestea (64%), „activitățile homosexuale de un tip sau altul sunt considerate normale și social acceptabile pentru anumiți membri ai comunității”¹¹.

Un exemplu de la cealaltă extremă îl reprezintă cazul Ugandei, unde homosexualitatea este ilegală și este sancționată cu pedeapsa maximă a închisorii pe viață. Cele două exemple reprezintă cazuri extreme, deoarece, în realitate, reacția socială față de homosexualitate variază de-a lungul unui continuum de la toleranță la represiune¹².

Homosexualitatea în sine este un fapt de viață, un fapt social. Comportamentul sexual în sine nu este un comportament deviant. Societatea este aceea care, în raport cu o multitudine de criterii, care țin de sexul și vârsta persoanei, de preceptele religioase și morale existente în cadrul acesteia la un moment dat, de interesele anumitor grupuri și instituții sociale etc., îl califică drept o formă potrivită sau nepotrivită a sexualității umane. Societatea este aceea care face din comportamentul homosexual un comportament deviant. Homosexualitatea, la fel ca multe alte forme ale comportamentului uman, nu este inherent deviantă; ea devine o formă a comportamentului deviant ca rezultat al unui complex proces social care o definește astfel¹³.

Atât atitudinile publice de antipatie, homofobie, ostilitate ori intoleranță față de comportamentele homosexuale, cât și represiunea legală a acestora nu reprezintă altceva decât o consecință a calificării lor drept acte deviante de către societate. Așa se face că, în cultura occidentală, homosexualitatea a devenit o conduită stigmatizată, sever condamnată social și legal în diferite perioade de timp.

¹⁰ *Ibidem*, p. 195.

¹¹ Chellan S. Ford și Frank A. Frank, *Patterns of Sexual Behavior*, New York, Harper and Row, 1951, p. 130.

¹² Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 486–487.

¹³ David F. Greenberg, *The Construction of Homosexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 1988.

Spre o mai bună înțelegere a modului în care este tratată homosexualitatea de legile din zilele noastre, se impune să relevăm, fie și pe scurt, ceea ce s-a întâmplat de-a lungul istoriei societății umane în această privință. Astfel, relațiile homosexuale erau condamnate atât de Codul legilor hitite cât și de cel caldeean¹⁴. La rândul lor, vechile coduri ebraice, mai târziu formalizate de Biserica Creștină în legi eclesiastice, care aveau să guverneze Europa medievală, respingeau și ele comportamentul homosexual¹⁵. „În Grecia antică, homosexualitatea era considerată o conduită *normală* și *legitimă*, chiar ca o formă de *iubire* superioară heterosexualității”¹⁶.

Spre deosebire însă de ceea ce se întâmplase în vechea Eladă, în Roma antică legislația nu tolera conduita homosexuală, dar nici nu impunea sancțiuni speciale împotriva acesteia¹⁷. Interesant este faptul că una dintre cele mai benefice tendințe care se manifestă astăzi în societățile occidentale în privința regimului juridic ce trebuie creat în materia homosexualității, pare să-și afle soriginea în atitudinea legiuitorilor romani, care tratau relațiile homosexuale la fel ca pe cele heterosexuale, impunând același gen de restricții pentru ambele tipuri de comportament sexual. Astfel, în anul 149 î.Hr., așa-numita *Lex Scantinia* impunea plata unei amenzi pentru relațiile sexuale dintre bărbați și adolescenți. O sancțiune asemănătoare prevedea și *Lex Julia de adulteriis*, în anul 18 î.Hr., cu privire la fapta denumită în acea epocă *stuprum* (atentat la pudoare – delict heterosexual care viza raporturile sexuale normale dintre un bărbat, fie el căsătorit sau necăsătorit, și o tânără necăsătorită sau văduvă). Deși legile romane nu sancționau homosexualitatea ca atare, ele conțineau prevederi speciale pentru categoria persoanelor *invertite* (bărbații care jucau rol pasiv în raporturile homosexuale). Conform normelor legale, bărbații care practicau astfel de raporturi sexuale erau eliminați din rândurile armatei romane, li se interzicea dreptul de a practica profesia de magistrat sau chiar dreptul de a apărea personal în fața justiției¹⁸.

La rândul lui, un edict al împăratului Justinian, din anul 538, condamnă criminalii homosexuali la moarte prin sabie.

Cert este faptul că prevederile Codului lui Justinian aveau să constituie fundamentul sancțiunilor juridice ale homosexualității în Europa pentru 1 300 de ani. Sute de ani la rând, curțile eclesiastice au fost mandatate să sancționeze actele homosexuale, adesea chiar cu tortura sau cu pedeapsa cu moartea¹⁹.

Potrivit aprecierilor lui Jacques Le Goff, „antichitatea târzie a marcat o cotitură decisivă în concepțiile și în practicile sexualității în Occident. După perioada greco-latină, când sexualitatea, plăcerea trupestă sunt valori pozitive și când domnește o mare libertate sexuală, se instituie o condamnare generală a sexualității și o reglementare strictă a exercitării ei. Principalul agent al acestei bruște schimbări este creștinismul”²⁰.

¹⁴ Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 204.

¹⁵ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 487.

¹⁶ Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 204.

¹⁷ Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 205.

¹⁸ *Ibidem*, p. 206.

¹⁹ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 487.

²⁰ Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval*, București, Editura Meridiane, 1981, p. 192.

În Evul Mediu, sub presiunea dogmelor Bisericii creștine, cărțile de „penitență”, ca lucrări cu caracter moral-religios, au condamnat cu mare severitate, mai ales, sodomia și relațiile sexuale orale (atât cele homosexuale cât și cele heterosexuale). „Sancțiunile erau de fapt prescrieri de penitență pentru cei credincioși, mărturisirea (confesiunea) făcută în fața altarului echivalând, ea însăși, cu un act cvasijudiciar. Cărțile de penitență nu serveau numai ca ghiduri pastorale, dar și ca manuale juridice ce descriau delictes canonice. Ulterior, miile de canoane adoptate de diferite sinoade și concilii bisericești au dat naștere unor reguli din ce în ce mai ferme cu privire la reglementarea conduitelor sexuale, în cadrul cărora homosexualitatea era apreciată ca fiind un delict extrem de grav și nociv. La rândul lor, aceste reguli au fost încorporate în prescripții juridice cu caracter laic, proces care a început cam prin anul 1 000. Reformele care au intervenit în cadrul Bisericii creștine și mai ales în dreptul canonic, care se împletea tot mai mult cu dreptul laic, au determinat noi reglementări în cadrul *sodomiei*, datorită caracterului ei „nenatural” și „contraceptiv”, asociat cu toate practicile sexuale deviante. Contra păcatului de sodomie erau luate cele mai severe măsuri laice. În Franța, de exemplu, homosexualii erau arși pe rug. În Florența, sodomia era considerată ca reprezentând cel mai detestabil viciu, fiind creat, încă din anul 1432, un post de magistrat însărcinat special cu sancționarea delictelor de sodomie. În Bologna secolului al XIII-lea, arderea pe rug a homosexualilor era la fel de obișnuită ca în Franța. În Portugalia și în Spania, contra homosexualilor erau prevăzute pedepse cum ar fi castrarea, spânzurarea de «membrele virile» ori moartea»²¹.

Din păcate, nici Epoca Renașterii nu va fi mai tolerantă în privința sexualității umane. Spre exemplu, în Anglia, înainte de secolul al XVI-lea, sodomia era considerată drept o crimă ecleziastică și era guvernată sub toate aspectele de tribunalele ecleziastice. Prima prevedere legală adoptată de parlament, care s-a ocupat direct de comportamentul homosexual se referea la sodomie și era cuprinsă în *The Act of Henry VIII* din anul 1533. Pedepsa pentru „cel mai ticălos dintre criminali” era moartea, pedeapsă care a durat, formal, până în secolul al XIX-lea, când, în urma reformelor, a fost redusă la închisoare pe viață²².

În schimb, în Epoca Luminilor, care a generat, după cum se știe, o „iluminare” în mai multe domenii ale vieții sociale, „atitudinile față de formele de sexualitate ilicită sau alternativă au fost definite și ele de o toleranță crescândă”²³. Liberalizarea atitudinilor legale față de homosexualitate a avut loc spre sfârșitul acestei perioade, mai ales după Revoluția franceză, și a adus o mai mare toleranță față de persoanele care practicau astfel de raporturi sexuale. Spre exemplu, Codul lui Napoleon, apărut la scurt timp după acest eveniment istoric, a eliminat prevederile cu privire la actele sexuale din conținutul său, fapt ce persistă și în zilele noastre în multe țări europene²⁴.

²¹ Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 210–211.

²² David Selfe și Vincent Burke, *op. cit.*, p. 10.

²³ Sorin M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 217.

²⁴ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 87.

În secolul al XIX-lea, deși practicile homosexuale erau, în continuare, destul de sever reprimare, iar homosexualii erau supuși oprobriului public și discriminării, se observă, totuși, o diminuare a represiunii împotriva persoanelor homosexuale. În Anglia, de exemplu, două legi, *The Offences Against the Person Act* (1861) și *The Criminal Law Amendment Act* (1885) aveau să producă două schimbări legislative majore în legătură cu incriminarea homosexualității²⁵. Mai întâi, ca rezultat al *The Offences Against the Person Act* din 1861, pedeapsa cu moartea pentru delictul de pederastie a fost înlocuită cu o sancțiune mai ușoară: închisoare de la 10 ani la închisoare pe viață. Apoi, faimosul „amendament Labouchère” (*The Criminal Law Amendment Act*), din 1885, avea să diminueze gradul de pericol social al actelor de indecență între bărbați, în public sau în viața privată și, în consecință, să prevadă, pentru astfel de acte, doar o sancțiune de până la 2 ani închisoare cu muncă silnică. Prin acoperirea tuturor aspectelor comportamentului homosexual masculin, și nu doar a actelor de pederastie, acest delict extindea controlul legii penale asupra homosexualității. Astfel, a avut loc o diminuare considerabilă a sancțiunilor penale împotriva actelor homosexuale, comparativ cu acelea prevăzute de vechile legi pentru sodomie. Amendamentul din 1885 a dat naștere unui șir de responsabilități numai cu privire la actele homosexualilor bărbați, homosexualitatea feminină nefiind acoperită prin acest act normativ. Sub incidența acestor reglementări avea să se desfășoare, în anul 1895, și celebrul proces al lui Oscar Wilde, în urma căruia marele scriitor englez, în ciuda unei viguroase apărări, avea să fie găsit vinovat și sancționat cu maximum de pedeapsă (2 ani de închisoare cu muncă silnică)²⁶.

Dacă în prima jumătate a secolului al XX-lea nu s-au petrecut schimbări majore în ceea ce privește evoluția atitudinilor socio-legale față de homosexualitate, în cea de-a doua jumătate a acestei perioade s-au produs mutații profunde în acest domeniu. Toate acestea aveau să se petreacă pe fondul mai larg al adâncirii „declinului moral” și al creșterii permisivității în cadrul societăților occidentale²⁷.

Imediat după încheierea războiului, *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 10 decembrie 1948, proclamând, în articolul 12, dreptul oricărei persoane la viață privată, deși nu trata în mod explicit raporturile homosexuale, crea un cadru juridic nou, mult mai permisiv, în ceea ce privește atitudinea pe care autoritățile statale, legea, erau obligate s-o adopte față de viața privată a individului, în general, de conduita sexuală a acestuia, în particular.

La rândul ei, *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, adoptată de Consiliul Europei la Roma, la 4 noiembrie 1950,

²⁵ David Selfe și Vincent Burke, *op. cit.*, p. 11.

²⁶ *Ibidem*, p. 11–12.

²⁷ *Ibidem*, p. 13. Fenomenul cunoscut sub numele de „permisivitate” își află începuturile în anii '60 ai secolului trecut și constă în schimbarea raporturilor de putere între grupurile sociale, care a condus la declinul influenței exercitate de biserică în societate și la apariția unei „societăți pluraliste sub aspect moral”.

conținea două articole importante pentru temeiul juridic al drepturilor homosexualilor. Este vorba despre articolul 8, alin.1, potrivit căruia „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale” și despre articolul 14, conform căruia „Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație”.

Ulterior, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. la 16 decembrie 1966, avea să reia în articolul 17, aproape cuvânt cu cuvânt, prevederile *Declarației Universale a Drepturilor Omului* în privința dreptului oricărei persoane umane la o viață privată.

Preocupat de situația persoanelor homosexuale, la 1 octombrie 1981, Consiliul Europei a adoptat Recomandarea nr. 924, *Despre discriminarea homosexualilor*, în care recomandă statelor membre următoarele:

- să abolească legile și practicile care condamnă relațiile homosexuale consensuale între adulți;
- să aplice pentru persoanele homosexuale aceeași vârstă minimă a consimțământului care este prevăzută pentru persoanele heterosexuale;
- să distrugă dosarele existente cu privire la homosexuali și să abolească practica păstrării unor astfel de dosare de către poliție sau oricare altă autoritate;
- să asigure egalitatea de tratament a homosexualilor cu celelalte categorii de persoane în privința muncii, a plății acestora și a siguranței locului de muncă, mai ales în sectorul public;
- să ceară încetarea oricărei cercetări ori acțiuni medicale desfășurate în scopul modificării sexuale a unui adult;
- să se asigure că ținerea în custodie și dreptul de vizitare și îngrijire a copiilor de către părinți nu pot fi în nici un fel limitate pe temeiul tendinței homosexuale a unuia dintre ei;
- să ceară autorităților care răspund de închisori să vegheze împotriva riscului de viol, violență și ofensă sexuală în închisoare.

Sub impactul acestor documente internaționale și al creșterii permisivității, în perioada postbelică, în societățile occidentale aveau să se producă schimbări importante atât în privința atitudinii publice față de homosexualitate, cât și a tratamentului juridic aplicat acestui tip de comportament sexual. Astfel, în Anglia, decada anilor 1958–1968 s-a caracterizat printr-un proces legislativ particular care s-a înscris în contextul mai larg al fenomenului cunoscut sub numele de „permisivitate”. În acest timp, un număr de probleme „morale” cheie au ajuns în dezbaterile parlamentare, în urma cărora a rezultat o „liberalizare” generală a legii, concretizată în schimbări legate de un șir de diverse conduite, între care s-au numărat jocurile de noroc, suicidul, avortul și activitățile sexuale (care au cuprins și comportamentul homosexual)²⁸. Astfel, *The Sexual Offences Act* din 1956 prevedea

²⁸ *Ibidem*, p. 15.

sanctiuni ușoare pentru actele de sodomie petrecute între adulți, dar sancționa cu închisoarea pe viață sodomia cu un partener minor. După lungi dezbateri, în 1965, această țară a coborât pedepsele pentru actele homosexuale private între adulți în vârstă de peste 21 de ani, însă a păstrat penalități ridicate pentru comiterea unor astfel de acte cu parteneri tineri și pentru aceia care se ocupau cu procurarea acestora pentru acte homosexuale²⁹. După o lungă perioadă de inactivitate în acest domeniu a forului legislativ britanic, în 1994 acesta a adoptat *The Criminal Justice and Public Order Act*, care conținea prevederi exprese relative la delictele homosexuale. Dezbaterile parlamentare care au precedat adoptarea acestui act normativ s-au concentrat, în principal, asupra vârstei, consimțământului pentru activitățile homosexuale și a problemei egalității și nondiscriminării în privința tratamentului juridic aplicat homosexualilor și a celui aplicat heterosexualilor. La sfârșitul dezbaterilor, votul avea să conducă la un compromis: vârsta consimțământului pentru homosexuali a fost redusă la 18 ani și nu la 16 ani, cum se propusese și cum era legalizat pentru heterosexuali.

În anii 1997–1998, cu prilejul dezbaterii *The Crime and Disorder Bill* și în perioada 1999–2000, cu ocazia adoptării *The Sexual Offences (Amendment) Bill*, s-au purtat vii dezbateri parlamentare cu privire la problemele homosexualității, în general, dar mai ales asupra reducerii și standardizării vârstei minime a persoanelor care pot consimți legal la acte de sodomie și la alte acte homosexuale, la 16 ani. În această dezbaterie, trebuia să se țină cont și de faptul că, la 7 octombrie 1997, Comisia Europeană a Drepturilor Omului, judecând cazul a doi cetățeni englezi, Evan Sutherland și Chris Morris, a hotărât că dreptul englez trebuie schimbat, din cauză că prevederile sale relative la vârste diferite ale consensului între heterosexuali și homosexuali constituie o violare a art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, relativ la dreptul oricărei persoane la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale. Este larg recunoscut acum că legile engleze relative la infracțiunile sexuale sunt printre cele mai depășite, contradictorii, injuste, inechitabile și ilogice din întregul sistem legal³⁰. Dincolo de aceste caracterizări negative ale legislației engleze în materia homosexualității, nu putem însă să nu constatăm importante modificări de ordin legislativ cu impact pozitiv, care s-au petrecut în Anglia și în majoritatea țărilor europene în acest domeniu. Iată câteva dintre cele mai importante³¹:

- legalizarea homosexualității (Franța – 1792, Belgia, Olanda și Luxemburg – 1811, Italia – 1889, Danemarca – 1930, Polonia – 1932, Suedia – 1944, Ungaria – 1961, fosta R.D. Germană – 1968, Bulgaria – 1968, Germania – 1969, Norvegia – 1972, Albania – 1977, Rusia – 1993, România – 1996);

- stabilirea vârstei liberului consimțământ sexual (Suedia – 15 ani, Franța – 15 ani din 1982, Belgia, Olanda și Luxemburg – 16 ani din 1976, Italia – 14 ani,

²⁹ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 488.

³⁰ David Selfe și Vincent Burke, *op. cit.*, p. 22–28.

³¹ Victor Duculescu, *Protecția juridică a drepturilor omului – mijloace interne și internaționale*, Ediție nouă, revăzută și adăugită, București, Editura Lumina Lex, f.a., p. 260–261.

Danemarca – 15 ani, Norvegia – 16 ani, Albania – 14 ani, Polonia – 15 ani, Ungaria – 18 ani, Bulgaria – 18 ani, Elveția – 16 ani);

– interzicerea oricăror discriminări între homosexuali și heterosexuali (Franța, Suedia, Danemarca, Norvegia etc.);

– recunoașterea legală a căsătoriilor homosexuale. „Mai multe țări din Europa, cum ar fi Danemarca, Norvegia și Suedia, permit acum partenerilor homosexuali să se înregistreze la starea civilă și să pretindă drepturile conferite de căsătorie... În Hawaii, căsătoria homosexuală poate fi obținută legal printr-un proces judecat la tribunal”³².

Întrucât în fostele țări comuniste din Europa de Est homosexualii au fost lipsiți de drepturile cuprinse în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, *Declarația Consiliului Europei nr. 227 privind drepturile homosexualilor în noile democrații*, din februarie 1993, considera că „restabilirea drepturilor homosexualilor, garantarea drepturilor de către sistemele legislative ale noilor state democratice constituie un subiect căruia trebuie să-i acordăm atenție”.

În Statele Unite, ca și în alte țări, nimeni nu comite o crimă prin simplul fapt că este homosexual; interdicțiile și sancțiunile penale care persistă se aplică în mod particular numai actelor homosexuale, cum sunt sodomia, felațiunea și masturbatia mutuală. Un delict general îl reprezintă, de asemenea, solicitarea întreținerii unor astfel de acte contra cost. Este interesant de constatat faptul că, practic, legea pedepsește numai actele homosexuale dintre bărbați. Deși raporturile sexuale dintre femei nu reprezintă ceva neobișnuit, autoritățile le pedepsesc rareori³³.

În România, diferitele legiuri care s-au succedat de-a lungul timpului au sancționat aspru practicile homosexuale. Astfel, Pravilele lui Vasile Lupu și Matei Basarab îi pedepseau pe sodomiți cu tăierea capului și arderea cadavrului. La rândul lor, atât Codul penal din 1937, cât și Codul penal din 1969 au incriminat raporturile homosexuale³⁴. Spre exemplu, controversatul și contestatul articol 200 din Codul penal comunist prevedea la alin.1, în termeni cât se poate de clari, că „relațiile între persoane de același sex se pedepsesc cu închisoare de la 1 la 5 ani”. Legea penală română pedepsea „atât relațiile sexuale între bărbați, cât și relațiile sexuale între femei, considerându-le contra naturii și în afara moralei socialiste”³⁵.

După Revoluția din decembrie 1989, în contextul preocupărilor instituției legislative din România de implementare în țara noastră a principiilor politice ale unei societăți democratice și a regulilor statului de drept, Parlamentul a adus modificări mai multor prevederi ale Codului penal, care, prin conținutul art. 200, vizau materia raporturilor homosexuale. Astfel, prin Legea nr. 140 din 1996, primul alineat al acestui articol a căpătat următorul conținut: „Relațiile sexuale între persoane de același sex se pedepsesc cu închisoare de la 1 la 5 ani, dacă sunt

³² Anthony Giddens, *Sociologie*, București, Editura BIC ALL, 2001, p. 121.

³³ Marshall B. Clinard și Robert F. Meier, *op. cit.*, p. 488.

³⁴ Victor Duculescu, *op.cit.*, p. 263.

³⁵ George Antoniu, Marin Popa, Ștefan Daneș, *Codul penal pe înțelesul tuturor*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Politică, 1976, p. 212.

săvârșite în public sau în condiții care tulbură ordinea publică”. De aici se poate deduce că relațiile homosexuale care se petrec pe baza liberului consimțământ al persoanelor implicate și în spațiul privat sunt admise.

În plus față de vechea formă a articolului 200, s-a introdus un text nou (care a devenit al doilea alineat al acestui articol), prin care se incriminează fapta persoanei majore de a avea relații sexuale cu un minor de același sex, faptă ce se pedepsește cu închisoare de la 2 la 7 ani.

Totodată, a fost majorată sancțiunea pentru fapta săvârșită asupra unei persoane aflate în imposibilitatea de a se apăra sau de a-și exprima voința, prevăzută în art. 200 alin. 2. Dacă vechea prevedere sancționa această faptă cu închisoare de la 2 la 7 ani, noua reglementare prevede o sancțiune de la 3 la 12 ani.

Legiuitorul român a majorat, de asemenea, pedeapsa prevăzută în reglementările Codului din 1969 cu privire la relațiile sexuale între persoane de același sex, care au ca urmare vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (3 la 10 ani), la pedeapsa cu închisoarea de la 5 la 10 ani, iar pentru fosta situație, în care fapta era urmată de moartea sau sinuciderea victimei, a prevăzut o pedeapsă de la 15 la 25 de ani, față de vechea sancțiune, care era de la 7 la 15 ani. În plus, față de aceste majorări de pedepse, noul text al Codului penal prevede, pe lângă anii de închisoare, și „interzicerea unor drepturi”, sancțiune care nu exista în prevederile anterioare.

Ultimul alineat al art. 200, care se referea la îndemnarea sau ademenirea unei persoane în vederea practicării de relații homosexuale, a fost și el modificat. Noul text incriminează atât fapta mai sus-menționată, cât și „propagarea ori asocierea, sau orice alte acte de prozelitism săvârșite în aceleași scopuri” și le pedepsește cu închisoare de la 1 la 5 ani.

După cum aprecia cercetătorul Sorin M. Rădulescu: „Aparent o «victorie» a homosexualilor din România și un «eșec» al conștiinței morale pusă să vegheze asupra «purității» vieții sexuale a românilor. În realitate, legislația românească în acest domeniu continuă să rămână una din cele mai represive din Europa și din lume”³⁶.

Cinci ani mai târziu, caracterul represiv al legii penale române în materia comportamentului homosexual avea să fie înlăturat prin Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 89 din 21 iunie 2001 pentru modificarea și completarea unor dispoziții din Codul penal referitoare la infracțiuni privind viața sexuală, care a abrogat atât de controversatul articol 200.

În concluzie, atitudinile de intoleranță și represiune față de homosexualitate, care s-au manifestat atât de puternic în trecut, ca urmare a influenței majore a creștinismului, începând din anii '60 și până în zilele noastre, au cedat locul unei mai mari permisivități, astfel încât, în unele privințe, acest fenomen a devenit o parte acceptată a societății³⁷.

³⁶ Sorin M. Rădulescu, *op.cit.*, p. 240.

³⁷ Anthony Giddens, *op.cit.*, p. 126.

BIBLIOGRAFIE

1. ANGHEL, DAN, *Se cere abrogarea articolului 200 din Codul Penal*, în revista „Gay 45” (R), 1993, nr. 2.
2. ANTONIU, GEORGE, POPA, MARIN, DANEȘ, ȘTEFAN, *Codul penal pe înțelesul tuturor*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Politică, 1976.
3. CLINARD, B. MARSHALL, MEIER, ROBERT F., *Sociology of Deviant Behavior*, eleventh edition, Wadsworth, 2001.
4. DUCULESCU, VICTOR, *Protecția juridică a drepturilor omului – mijloace interne și internaționale*, Ediție nouă, revăzută și adăugită, București, Editura Lumina Lex, f.a.
5. GIDDENS, ANTHONY, *Sociologie*, București, Editura BIC ALL, 2001.
6. Le GOFF, JACQUES, *Imaginarul medieval*, București, Editura Meridiane, 1981.
7. GREENBERG DAVID F., *The Construction of Homosexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 1988.
8. RĂDULESCU, SORIN M., *Sociologia și istoria comportamentului sexual „deviant”*, București, Editura Nemira, 1996.
9. SELFE, DAVID, BURKE, VINCENT, *Perspectives on Sex, Crime and Society*, Second Edition, London-Sydney, Cavendish Publishing Limited, 2001.
10. * * Convenția asupra drepturilor politice ale femeii.
11. * * Convenția asupra cetățeniei femeii căsătorite.
12. * * Convenția privind consimțământul la căsătorie, vârsta minimă pentru căsătorie și înregistrarea căsătoriilor.
13. * * Convenția pentru protecția drepturilor omului și a libertăților.
14. * * Declarația universală a drepturilor omului.
15. * * Pactul internațional cu privire la drepturile civice și politice.

MEDIATIZAREA VIOLENȚEI ÎN FAMILIE: NOI PERSPECTIVE ASUPRA NEUTRALITĂȚII MORALE ȘI RESPONSABILITĂȚII SOCIALE ÎN JURNALISM

SIMONA ȘTEFĂNESCU

ARGUMENTE. ALEGEREA TEMEI DE CERCETARE

Violența în familie nu este un fenomen specific societății românești. Dimpotrivă, este unul dintre fenomenele prezente în toate tipurile de societăți și în toate timpurile. Ceea ce particularizează acest fenomen, considerat astăzi – și studiat ca atare – ca fiind unul inclus în domeniul problemelor sociale, este amprenta culturală pe care o poartă: violența în familie era considerată până nu demult „normală”, transmisă ca o cutumă în mentalitățile și în modul de viață al oamenilor. Astfel, acte precum bătaia copiilor și a soției, forțarea sau supunerea la acte sexuale nedorite sau controlul economic și social al femeii erau văzute ca acte cât se poate de normale într-o familie. Această „tradiție” perpetuată cultural a făcut ca, până în urmă cu două-trei decenii, violența domestică¹ să nu fie considerată, nici măcar în țările occidentale, un tip de violență care intră sub incidența legii.

Studii serioase asupra fenomenului au început să fie realizate abia în ultimii 20 de ani, în state precum Marea Britanie și SUA, concomitent cu conceperea unor acțiuni de protejare și sprijinire a victimelor acestui tip de violență. Rezultatele cercetărilor, care arătau amploarea imensă a fenomenului, costurile mari ale tratamentelor pentru afecțiunile generate de violența în familie, ca și mortalitatea crescută în rândul victimelor, au determinat guvernele să-și reevalueze programele și politicile de prevenire și combatere a fenomenului.

O cercetare efectuată în anul 2003, la nivel național, în România², confirma propagarea culturală a fenomenului și în societatea românească. Rezultatele cercetării arătau că diferitele tipuri și forme de violență în familie sunt acceptate și percepute drept „normale” de către o mare parte din populația interviuată. În

¹ Pe parcursul studiului, conceptul de „violență domestică” va fi utilizat cu același înțeles ca și acela de „violență în familie”.

² Anchetă la nivel național realizată de către Centrul Parteneriat pentru Egalitate, București: *Cercetarea Națională privind Violența în Familie și la Locul de Muncă-România*, 2003.

imaginea subiectivă asupra fenomenului, ca și în mentalul colectiv, în reprezentările sociale, regăsim „valorile” referitoare la „normalitatea” violenței în familie. Nu mai puțin de aproape 80% dintre subiecții intervievați în ancheta din 2003 au fost de acord cu afirmațiile cuprinse în clișee precum: „bătaia este ruptă din rai”; „femeia trebuie bătută de cel puțin trei ori pe zi, știe ea de ce”; „un bărbat care nu își bate femeia nu o iubește cu adevărat”; „femeia este proprietatea bărbatului” sau „unde dau părinții, crește” (cu referire la bătaia aplicată copiilor).

Este cunoscut ca aproape axiomatic faptul că principalele victime ale violenței în familie sunt copiii și femeile. Cu alte cuvinte, dat fiind eșantionul reprezentativ la nivel național al cercetării invocate, putem constata că multe femei, victime potențiale sau reale ale violenței în familie, acceptă tratamentul violent din partea partenerului ca fiind unul normal, „așteptat”. Se poate spune – și voi aminti din nou latura culturală, tradițională a transmiterii „normalității” violenței domestice atât în mentalitate, cât și în modul de comportament – că pentru multe femei din România căsătoria sau traiul în comun cu un partener echivalează, încă, cu acceptarea resemnată a unui tratament violent, fie el de orice tip – fizic, psihologic, sexual, economic sau social.

Și totuși, în ultimii ani s-au făcut unele progrese în sensul conștientizării „anormalității” fenomenului, cel puțin la un nivel formal. O mai largă deschidere către informații și comunicare, activitatea unor organizații non-guvernamentale, dar și acțiunile guvernamentale (adoptarea unei legi care incriminează violența în familie³, implicarea în crearea și funcționarea unor adăposturi pentru victime etc.), au făcut ca multe victime să nu mai considere că este „normal” să fie victime. Trebuie recunoscut, în acest sens, aportul implicării și acțiunilor unor organizații non-guvernamentale, ca și al cercetărilor, aflate încă în stare incipientă, asupra fenomenului. Cu toate acestea, în prezent, în România, prin cercetare s-a determinat sau, mai degrabă, s-a creionat (pentru că amploarea reală a fenomenului nu este cunoscută încă – teama și rușinea constituind principalele „obstacole” care le fac pe victime să-și ascundă statutul de victime) o imagine a răspândirii fenomenului și mai puțin una a efectelor, în toate planurile, a violenței în familie. Mai mult, în ceea ce privește *tratarea* efectelor violenței domestice, suntem încă departe de stadiul atins în țările occidentale – de fapt, suntem încă într-un moment zero, în care nu există programe terapeutice menite să ajute victimele și chiar agresorii acestui tip de violență.

CONCEPTUALIZAREA FENOMENULUI DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE

Ultimii 10–15 ani au adus o activitate susținută, nu doar în studiul violenței în familie, ci și în conceptualizarea fenomenului și a efectelor sale. Astfel, există

³ Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței în familie, publicată în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 367 din 29 mai 2003.

numeroase definiții care încearcă să acopere cât mai complet complexitatea fenomenului de violență domestică. Mă opresc aici asupra unei definiții pe care o consider a fi una dintre cele mai relevante: violență în familie înseamnă *utilizarea sau amenințarea cu utilizarea a abuzului fizic, emoțional, verbal sau sexual de către un membru al unei familii la adresa altui membru al aceleiași familii, cu intenția de a induce frica, intimidarea și controlul comportamentului* [Harway & Hansen, 1994]. O astfel de definiție acoperă în mai mare măsură, în opinia noastră, fenomenul în ansamblul său, spre deosebire, de pildă, de definiția acceptată oficial și instituționalizată în România prin intermediul Legii 217/2003, în care nu sunt încadrate în termen și, prin urmare, nu sunt incriminate, și amenințările sau tentativele de a acționa în mod violent. Conform acestei definiții, violența în familie include *orice acțiune fizică sau verbală săvârșită cu intenție de către un membru de familie împotriva altui membru al aceleiași familii, care provoacă o suferință fizică, psihică, sexuală sau un prejudiciu material* [capitolul I, articolul 2 (1)], la acestea adăugându-se și *împiedicarea femeii de a-și exercita drepturile și libertățile fundamentale* [capitolul I, articolul 2 (2)].

Încercările de a înțelege dinamica relațiilor abuzive, ca și complexitatea și uneori paradoxul interacțiunilor dintre victimă și agresor, au adus cu ele noi conceptualizări ale fenomenului. Una dintre cele mai cunoscute este așa-numitul **ciclu al violenței**, care se referă la violența bărbatului împotriva femeii și care cuprinde șase etape [Hattendorf & Tollerud, 1997, p. 14–23]. Într-o primă etapă, denumită „de așteptare”, bărbatul exercită un control din ce în ce mai mare asupra femeii, aceasta din urmă simțindu-se dominată de partener și având o stimă de sine din ce în ce mai scăzută. În cea de-a doua etapă, etapa „de acumulare”, bărbatul acumulează tensiune motivată de diverși factori, precum stresul de la serviciu sau din cauza familiei. Comportamentul său devine din ce în ce mai agresiv, imun la încercările celor din jur de a-l detensiona. Așa cum o arată specialiștii în sociologia familiei, o astfel de situație poate să existe și în cuplurile non-conflictuale, însă lucrurile se opresc aici. În schimb, în cuplurile caracterizate prin violență domestică, lucrurile merg mai departe și evoluează în etapa „exploziei”, în care se produce actul de violență. O dată cu trecerea timpului, ieșirile și accesele de violență din această etapă își sporesc intensitatea. Urmează o etapă „de remușcări”, în care agresorul se simte rușinat sau vinovat pentru actul de violență, cel puțin la nivel declarativ. De cele mai multe ori, el nu își asumă responsabilitatea pentru comiterea violenței, motivând că a fost provocat de victimă sau că a fost sub influența alcoolului și nu și-a dat seama ce face. În fazele de început ale existenței cuplului conflictual, agresorul promite, în această etapă, că situația nu se va mai repeta. În acest fel, se trece într-o nouă etapă, denumită „de urmărire”, în care bărbatul încearcă să o convingă pe victimă că într-adevăr nu vor mai exista acte de violență – în cazul în care femeia l-a părăsit după incident, el încearcă să o impresioneze prin cadouri, comportament atent, ireproșabil, iubitor. Există și varianta, în special atunci când femeia rezistă „argumentelor” de mai sus, ca

bărbatul să se declare neajutorat fără ea sau chiar să amenințe cu suicidul. Cum astfel de „dovezi” ale iubirii bărbatului conving multe femei, se ajunge în cea de-a șasea și ultima etapă, aceea a „lunii de miere”. La începutul acestei etape „de împăcare”, nici victima, nici agresorul nu mai vorbesc și nu mai vor să-și amintească despre episodul violent. Cum comportamentul atent al bărbatului din etapa anterioară continuă și acum, femeia tinde să creadă că el s-a schimbat. Totuși, deși bărbatul devine mai comunicativ și mai atent la nevoile femeii, comportamentul său alunecă din nou, întotdeauna, către tendința de control și autoritarism. Astfel, cuplul intră din nou într-o etapă „familiară”, aceea „de așteptare”, în care încrederea în forțele proprii și imaginea de sine a femeii sunt distruse. În acest fel, ciclul violenței se reia, iar cercul vicios este închis. Pe măsura trecerii timpului și reluării ciclului violenței, etapa „lunii de miere” devine din ce în ce mai scurtă, iar etapa „exploziei” din ce în ce mai frecventă, mai intensă și mai severă. Intervalele denumite „de miere” o determină tot timpul pe victimă să sperie că partenerul violent se va schimba și că episodul violent trăit anterior este chiar ultimul. Aceste speranțe o fac pe victimă să rămână încă mult timp implicată în relația cu partenerul violent.

Un alt concept dezvoltat pentru a defini dinamica relațiilor caracterizate prin violență în familie este **legătura traumatică**. În esență, conceptul se referă la conexiunile emoționale puternice care se dezvoltă între victimă și agresor pe parcursul relației abuzive [Dutton & Painter, 1981, p. 139–155]. Aceste legături emoționale se dezvoltă atât datorită inegalității de putere între agresor și victimă (balanța este înclinată doar către agresor), cât și datorită tratamentului „intermitent”, care alternează binele cu răul. În termeni de inegalitate a puterii, pe măsură ce agresorul câștigă tot mai multă putere, victima se simte din ce în ce mai prost în legătură cu ea însăși, este din ce în ce mai puțin capabilă să se autoprotejeze și din ce în ce mai puțin competentă. De aceea, persoana abuzată devine din ce în ce mai dependentă de agresorul său. Al doilea factor cheie în legătura traumatică este, așa cum arătam, caracterul intermitent și neprevăzut al abuzurilor. De exemplu, agresorul poate deveni brusc violent, fără nici un semn premergător, posibil după ce a manifestat un comportament pozitiv, marcat de atenție, cadouri și promisiuni. De aceea, victima poate să creadă, nejustificat, în toate aceste momente, caracterizate prin „tandrețe”, că abuzurile s-au sfârșit.

De asemenea, dinamica relațiilor abuzive poate fi înțeleasă și prin conceptele de **păstrare** și **evitare** [Barnett, 2001, p. 3–35]. „Mixtura” de elemente pozitive (dragostea și suportul economic) și elemente negative (frica și umilința) prezentă într-o relație caracterizată prin violență conduce către ambivalență din partea victimei. Victima dorește să *păstreze* doar ceea ce este pozitiv în relație și să *evite* abuzul. Această luptă între dorința de a păstra relația și dorința de a trăi totuși în siguranță îi face dificilă victimei luarea unei decizii. Statisticile și studiile arată că, în medie, femeile părăsesc și se întorc într-o relație abuzivă de cinci ori înainte de a-și părăsi pentru totdeauna partenerul violent.

În fine, un alt concept care explică dinamica relațiilor caracterizate prin violență este **însușirea vinii** de către însăși victima. De obicei, pentru a-și justifica agresivitatea comportamentală, partenerul violent o învinovățește pe victimă, cu „argumente” de genul: *uite în ce stare m-ai adus, din cauza ta am ajuns să te și lovesc!*⁴. Primind în mod repetat astfel de justificări pentru comportamentele violente ale partenerului, victima ajunge să creadă că, într-adevăr, ea este vinovată pentru provocarea acestor comportamente și își asumă această vină. Din această perspectivă, victima ajunge să considere că *ea trebuie să își schimbe comportamentul*, astfel încât să nu îl mai supere și să nu îl mai provoace pe partenerul agresor, și rămâne implicată în relație, crezând mult timp, evident eronat, că ea deține explicația și „cheia” liniștii din relație.

Alte abordări și conceptualizări ale fenomenului de violență în familie s-au axat asupra **efectelor**, pe termen mai lung sau mai scurt, asupra victimelor. Efectele pot fi atât fizice, cât și psihologice și pot avea impact nu doar direct asupra victimei, ci și asupra copiilor care au fost martori la violența parentală, deoarece copiii expuși la violență în familia de proveniență, prezintă un risc sporit de a fi implicați în relații violente cu partenerul de cuplu, odată ajunși adulți⁵. Rezultatele cercetărilor demonstrează faptul că majoritatea copiilor care au fost martori la acte de violență între părinți sau cărora le-au fost aplicate deseori pedepse dure, mai ales de natură fizică, au ajuns ca adulți să fie implicați în relații violente și abuzive cu partenerul de cuplu. Comportamentul violent, coercitiv al părinților, folosirea forței fizice ca modalitate de impunere a regulilor servesc ca exemplu pentru copii. Ulterior, arată studiile, aceștia vor utiliza modalități similare de rezolvare a conflictelor în viața profesională și mai ales în relația de cuplu.

Efectele fizice ale violenței în familie pot fi variate [Barnett, 2000, p. 343–372]: răni, fracturi, contuzii, oase rupte, răni la cap, hemoragii interne, dureri pelviene cronice, complicații abdominale și gastro-intestinale, infecții ale vaginului și ale tractului urinar, boli cu transmitere sexuală și HIV/SIDA. Victimele se confruntă, de asemenea, cu probleme legate de graviditate. Femeile bătute în timpul sarcinii se află în risc major de avort spontan, câștig insuficient în greutate, naștere înainte de termen, greutate scăzută a copilului la naștere, malformații și chiar moarte a fătului.

Efectele psihologice ale violenței în familie sunt, de asemenea, variate și numeroase [*ibidem*]. Depresia este un efect frecvent al violenței în familie (peste 60% din femeile victime ale violenței în familie suferă de depresie). În plus, femeile victime ale violenței în familie se află în risc major de tentative de suicid.

⁴ Ideea că victima își are și ea partea sa de vină, că(și) ea provoacă sau „cere” violența, nu este nouă nici măcar în abordările asupra violenței în familie. O astfel de viziune depășită mai există încă chiar și în rândul unor preținși cercetători ai fenomenelor sociale, care pornesc, *a priori*, de la stereotipuri de gen sau culturale.

⁵ Conform unui studiu publicat recent de revista americană „Journal of Consulting and Clinical Psychology” și preluat de revista „Psihologia azi”, în numărul din 18 august 2004.

Alături de depresie și încercări de a se sinucide, victimele violenței în familie se pot confrunta cu tulburări și stres post-traumatic (*Posttraumatic Stress Disorder – PTSD*), caracterizate prin simptome precum amintiri bruște (*flashback-uri*), imaginație care inoportunează, coșmaruri, anxietate, indiferență/amorțire emoțională, insomnie, hiper-agitație și hiper-precauție/vigilență etc.

De asemenea, copiii pot întâmpina dificultăți comportamentale și/sau emoționale după ce au fost martorii sau victimele actelor de violență în familie. Răspunsurile copiilor la violență pot varia de la complicații somatice la agresiune. În plus, și copii se pot confrunta cu simptome ale depresiei, anxietății și stres post-traumatic.

MEDIATIZAREA VIOLENȚEI ÎN FAMILIE. CADRUL TEORETIC AL STUDIULUI

Studiul de față va face referiri la câteva dintre rezultatele unei cercetări ample referitoare la mediatizarea violenței domestice/în familie în presa scrisă din România⁶. Alegerea unei astfel de teme de cercetare a fost justificată de cel puțin două motivații. Pe de o parte, au fost luate în considerare rezultatele, deja discutate mai sus, ale cercetării la nivel național din 2003, care arătau că diferitele forme de violență în familie sunt acceptate și perpetuate sub forma clișeelelor în mentalul colectiv și subiectiv, de către aproape 80% dintre subiecții intervievați. Pe de altă parte, se punea întrebarea care este aportul diferiților factori externi la menținerea și propagarea unor asemenea „valori”. Considerarea mass-mediei ca fiind unul dintre potențialii „factori externi” care influențează modul de gândire și de comportament al individului a avut în vedere mai multe aspecte:

a. faptul că în prezent mijloacelor de comunicare în masă le sunt atribuite sau ele își autoatribuie rolul de semnalare și chiar de soluționare a unor probleme și fenomene sociale;

b. rolul mai mult sau mai puțin implicit de „formator” al jurnalistului în societatea contemporană – și ne referim aici nu doar la inițierea și întreținerea unor opinii pro sau contra față de anumite subiecte și probleme, ci și la influența pe care el o exercită, de exemplu prin chiar simpla selectare a subiectelor de știre, asupra modului în care oamenii percep și se raportează la realitatea înconjurătoare;

c. tendința actuală clară a mass-mediei românești spre „spectacularizare”/„tabloidizare”/„comercializare”, ceea ce face ca violența în familie să devină facil un subiect pentru știrile de senzație prin care cititorii, auditorii și telespectatorii sunt atrași și captivați.

⁶ Proiectul *Monitorizarea reflectării violenței în familie în presa scrisă din România* a fost inițiat și realizat de către CPE (Centrul Parteneriat pentru Egalitate) și finanțat din fonduri primite de la Fundația pentru o Societate Deschisă. Cercetarea a fost realizată în perioada martie-august 2004. Autoarea acestui articol a participat la proiect în calitate de expert media. Rezultatele complete ale cercetării pot fi consultate în volumul *Mediatizarea violenței în familie. Studiu de caz: zările centrale românești* (autoare: Valentina Marinescu și Simona Ștefănescu), București, Editura Neva, 2004, lucrare apărută în cadrul proiectului mai sus-amintit.

Cu alte cuvinte, cel puțin la nivelul conceperii și schițării proiectului de cercetare, am plecat de la presupuziția că este posibil ca modalitățile în care mass-media prezintă actele de violență în familie să exercite o anumită influență asupra manifestării acestora în plan real și asupra „suportului valoric” de care ele se bucură în rândul unei mari părți din populație. Înainte de a analiza însă „influența”, ne-am propus să delimităm, riguros, în ce măsură și în ce modalități este prezentată violența domestică în mass-media din România. Acesta a fost, așadar, obiectul de studiu al cercetării amintite, la care mai trebuie adăugată precizarea că, din ansamblul mass-mediei românești, am optat pentru analiza presei scrise, iar din cadrul acesteia pentru cotidienele centrale.

Din punctul de vedere al sociologiei și al științelor comunicării, ne-am înscris cercetarea în paradigma deschisă de curentul constructivist, a cărei idee de bază (care cunoaște, desigur, o serie de variațiuni, rafinări, reinterpretări etc.) este aceea că *media nu descriu o realitate obiectivă, existentă în sine, cât o construiesc; lumea configurată prin știri este o realitate construită* [Neveu și Quéré, 1996, p. 10]. O astfel de abordare a fost justificată de faptul că ne-a interesat cum este, practic, „construit” fenomenul de către mass-media românească.

În perspectiva amintită, specifică sociologiei jurnalismului, mesajul media este un „construct” realizat de profesioniștii din domeniu. Astfel, un eveniment nu doar se întâmplă într-un anumit loc din lume; el este o relație dintre o anumită întâmplare și un set de simboluri. Mass-media operează în interiorul unei culturi și e obligată, în acest fel, să utilizeze simbolurile culturale. În plus, „valoarea știrilor” reprezintă una dintre cele mai opace structuri ale înțelesului informației și este de așteptat ca ea să aparțină tuturor „adevăraților jurnaliști”. Însă prea puțini sunt capabili să identifice și să definească această „valoare”. Jurnaliștii vorbesc despre știri ca și cum evenimentele s-ar selecta singure. Mai mult, ei vorbesc despre „cel mai important subiect”, despre „știri de prima pagină”, știri „esențiale” sau știri care pot fi „omise” etc. Astfel, chiar dacă în lume zilnic se întâmplă milioane de evenimente, numai o infimă parte a lor devine vizibilă ca „potențial subiect de știre”; iar din această infimă parte, un și mai mic procent devine „știre propriu-zisă”, fiind produsă ca știre în cadrul mass-media.

În lucrările de sociologia jurnalismului [Fishman, 1980; Schudson, 1989] se vorbește despre „construirea socială a realității” de către jurnaliști, sau despre faptul că știrile sunt „fabricate/produse/manufacturate” de către jurnaliști [Cohen & Young, 1973, p. 97]. Astfel de critici au primit, evident, replica imediată a jurnaliștilor. Chiar și acei jurnaliști care se pronunță critic la adresa practicilor cotidiene ale colegilor lor găsesc aceste aprecieri drept acuze la adresa practicii jurnalistice în ansamblu. În acest context, jurnaliștii apar, de cele mai multe ori, în postura de „apărători” ai muncii lor. Argumentele pe care le aduc se bazează pe faptul că ei raportează faptele care se produc în lume, reproducându-le exact așa cum s-au întâmplat. Apar, evident, uneori, și unele „intervenții”, însă ele sunt ocazionale, așa cum ocazionale sunt și știrile bazate pe senzațional. Niciodată însă,

susțin ei, un jurnalist responsabil nu „falsifică” realitatea prin intermediul știrilor. Răspunsul sociologilor în genere este următorul: *Noi nu vă acuzăm că falsificați realitatea, ci că o **construiți*** [Schudson, 1989, p. 263]. „Construirea” realității devine, în această lumină, un lucru evident. Jurnaliștii, prin însăși menirea lor, transcriu realitatea, scriu în cuvinte istorisiri care reproduc realitatea. Nici oficialii guvernamentali, nici oamenii de cultură, nici „realitatea” propriu-zisă nu se transformă pe sine, în mod magic, în semne alfabetice, ci jurnaliștii, prin însuși rostul muncii lor, compun literar „povestirile” pe care le numim „știri” [ibidem].

*

Pe de altă parte, cadrul teoretic al acestui studiu poate fi circumscris și altor probleme teoretice, ridicate în prezent în sociologia jurnalismului și în științele comunicării. Una dintre aceste probleme, în jurul căreia se discută în continuare, poate fi sintetizată astfel: sunt obiectivitatea și neutralitatea jurnaliștilor două noțiuni superpozabile?

Unul dintre răspunsuri, la care ader și pe care voi încerca să-l susțin și argumentez în continuare, este negativ.

Inițial, conceptului de obiectivitate i-au fost asociate diferite dimensiuni, precum acuratețea, onestitatea, echilibrul, veridicitatea și neutralitatea morală. Din această perspectivă, obiectivitatea nu poate fi concepută fără neutralitate morală. De asemenea, termenul de „jurnalism bun” presupune respectarea cerinței de „relatare obiectivă”. Cu alte cuvinte, jurnalismul bun înseamnă relatări neutre din punct de vedere moral.

Se pune însă întrebarea, cât de „morală” este de fapt o relatare concordantă, neutră, a discursurilor care promovează, de exemplu, ura, rasismul, sclavia, violența, genocidul sau terorismul? Din acest punct de vedere, „jurnalismul bun” ar trebui să însemne, mai degrabă, respectarea unor valori precum „a nu face rău altora” sau „a-i respecta pe ceilalți”, adică a unor standarde etice de bază, care cer, uneori, o relatare normativă [Cohen-Almagor, 2005, p. 130].

Începuturile teoretizării problemelor jurnalistice au făcut din conceptul de „obiectivitate” un cuvânt-cheie, o idee pe care publicul dorește să o atribuie jurnalismului și pe care jurnaliștii înșiși și-o autoatribuie în mod frecvent. Mai mult chiar, relatarea obiectivă era considerată a fi o componentă necesară a eticii media și a relatărilor lipsite de prejudecăți. Obiectivitatea în media încă este concepută, în mod popular, ca o virtute, considerându-se că etica media solicită obiectivitate completă, iar relatarea obiectivă este o relatare profesionistă, o relatare etică [ibid., p. 133].

Și totuși, există destule concepții care susțin sau sugerează că ideea obiectivității (în sensul suprapunerii ei cu „neutralitatea”) ar trebui respinsă, în cazuri în care sunt prezentate idei opuse în mod flagrant democrației, în cazuri în care sunt sanctificate diferite forme de discriminare sau de violență împotriva

celorlalți. Cu alte cuvinte, etica în media trebuie să însemne și luarea în considerare a normelor sociale [*ibidem*].

În această perspectivă, nu întotdeauna valorile trebuie excluse din relatările jurnalistice. Concepția înrădăcinată despre obiectivitate presupunea separarea faptelor de valori. Faptele sunt „date”, ele reprezintă mărturii care stau dincolo de influențele personale, distorsionante, ale jurnalistului, și care sunt deschise validării independente. În schimb, valorile reprezintă seturi de preferințe individuale, conștiente sau inconștiente, despre ceea ce *ar trebui* să fie lumea; ele sunt, în ultimă instanță, subiective și nu au pretenții de legitimitate asupra altor persoane [Schudson, 1990, p. 231–266].

O nouă viziune despre obiectivitate în jurnalism, pe care încerc să o prezint și să o susțin aici arată că, totuși, atunci când este vorba despre norme sociale unanim recunoscute, valorile ar trebui să-și găsească locul în relatările jurnalistice. Jurnaliștii ar trebui să fie subiecți ai criticii și chiar să fie susținătorii uneia dintre părți atunci când relatează, de pildă, informații despre un viol sau un asasinat. Ei nu trebuie să trateze în același mod victima și criminalul său și nici să rămână pasivi în numele „obiectivității” sau al „neutralității”. Media nu trebuie să fie imparțială cu delincventul și cu victima. Din contră, dată fiind reala și recunoscuta lor putere de influențare, jurnaliștii ar trebui chiar să se implice în favoarea părții vătămate și să ajute, atât cât se poate, prin relatările lor, la prevenirea unor fapte similare. Un astfel de jurnalism pare a fi mai „etic” decât unul în care jurnalistul acționează ca un robot, echidistant și, uneori, chiar cinic în neutralitatea sa impusă. Pentru mulți, lipsit de etică este chiar faptul de a trata în mod egal victima și pe criminalul său.

Această nouă perspectivă asupra practicii jurnalistice aduce patru argumente posibile împotriva neutralității morale. Primul argument vine din sfera democrației și se referă la faptul că jurnaliștii, dincolo de profesia lor, sunt cetățeni, trăiesc într-o societate democratică și datorează democrației loialitatea lor. Libera exprimare și jurnalismul liber nu ar fi posibile într-o societate coercitivă și anti-democratică; ele există pentru că democrația le face posibile [Cohen-Almagor, 2005, p. 148]. De aceea, jurnaliștii ar trebui să susțină mediul care le face posibile libertățile și să promoveze valorile de bază ale democrației: să nu faci altora rău și să îi respecti pe ceilalți [*ibidem*].

Cel de-al doilea argument vine din paternalism. Din acest punct de vedere, media trebuie să fie conștientă de varietatea oamenilor care recepționează ceea ce ea comunică, dar și de faptul că nu toți membrii audienței pot face diferența dintre bine și rău. De exemplu, copiii și tinerii nu sunt capabili în totalitate să discearnă între valori și prejudicii [*ibidem*]. De aceea, mass-media nu trebuie să fie obligată, în numele „relatării obiective”, să ofere publicului citate sau sloganuri, fie ele verbale sau vizuale, susținute de teroriști, criminali sau instigatori la ură.

Cel de-al treilea argument vine din responsabilitatea socială. Acesta se referă la faptul că jurnaliștii pot contribui la forma și caracterul societății și al vieții sociale, în general. Un exemplu elocvent este Carta BBC, în care se

specifică faptul că „imparțialitatea nu cere neutralitate absolută în orice problemă sau detașare de principiile democratice fundamentale” [*The BBC Producers' Guidelines*, November 1996, art. 14]. Conform aceleiași Carte, media nu trebuie să arate neutralitate absolută sau detașare de acele credințe morale sau constituționale pe care se bazează viața națiunii. De exemplu, *BBC nu simte obligația de a păstra neutralitatea față de adevăr și neadevăr, dreptate și nedreptate, libertate și sclavie, compasiune și cruzime, toleranță și intoleranță* [Gibbons, 1998, p. 107–108].

În fine, cel de-al patrulea argument vine din jurisprudență și legislație. Acest argument se referă la similitudinea care ar trebui să existe între justiție și mass-media, în ceea ce privește condamnarea explicită a infractorilor și delincvenților, ca și a tuturor celor care acționează împotriva democrației. De asemenea, conform lui Cohen-Almagor [2005, p. 151–152], media ar trebui să țină cont de articolul 20 (2) din *Acordul Internațional asupra Drepturilor Civile și Politice*, conform căruia *orice pledoarie în favoarea urii naționaliste, rasiale sau religioase care constituie instigare la discriminare, ostilitate sau violență, va fi interzisă prin lege*⁷.

În concluzie, chiar standardele etice impun uneori, jurnaliștilor, relatări normative și părtinitoare. „Jurnalismul moral” nu trebuie să facă din obiectivitate un scop în sine, după cum obiectivitatea nu este echivalentă cu neutralitatea morală.

RESPONSABILITATEA SOCIALĂ ÎN JURNALISMUL DIN ROMÂNIA. CAZUL MEDIATIZĂRII VIOLENȚEI ÎN FAMILIE

Am făcut deja precizări cu privire la cercetarea mai amplă realizată în anul 2004, la ale cărei rezultate va face referiri și studiul de față. Interpretarea rezultatelor va fi făcută însă prin raportare la cadrul teoretic conturat mai sus, la problemele de sociologia jurnalismului ridicate de concepțiile, controversate încă, referitoare la neutralitate și responsabilitate socială a jurnaliștilor, echidistanță și obiectivitate, jurnalism „bun”, jurnalism „responsabil” sau jurnalism „moral”.

Să vedem însă câteva repere generale ale cercetării la care vom face referiri.

Obiectivele generale ale cercetării au fost următoarele: **1.** prezentarea/descrierea modalităților de acoperire a fenomenelor de violență în familie în mass-media din România; **2.** explicitarea și realizarea unor tipologii ale mediatizării fenomenului de violență în familie și **3.** identificarea unor tendințe (manifeste sau latente) în prezentarea de către media românească a fenomenelor de violență și elaborarea unor caracterizări/generalizări asupra acestor prezentări mediatice.

Simultan, ca *obiective practice*, derivate îndeosebi din obiectivele generale 2 și 3, am avut în vedere posibilitatea ca proiectul să ofere repere și elemente pentru posibile intervenții directe în planul realității sociale (incluzând aici, desigur, și

⁷ Acordul Internațional asupra Drepturilor Civile și Politice, 999 U.N.T.S. 171 (1966).

realitatea „construită” de/prin mass-media): **1.** identificarea direcțiilor necesare inițierii unei campanii de comunicare pentru prevenirea fenomenului violenței în familie (orice campanie de comunicare presupunând, în primul rând, existența unei „teme” centrale în jurul căreia să se articuleze mesajele și strategia de comunicare); **2.** redactarea, pe baza rezultatelor cercetării referitoare la modalitățile de prezentare a fenomenelor de violență domestică în ziarele românești, ca și a experienței acumulate în domeniu în țările occidentale, a unui set de recomandări (*Ghid de bune practici*)⁸ pentru jurnaliști cu privire la mediatizarea acestui tip de fenomen social.

Având în vedere obiectivele generale ale proiectului de cercetare au fost formulate atât o serie de întrebări (probleme) care au ghidat analiza, cât și un set de obiective mult mai specifice („de lucru”) pentru o mai atentă descriere și explicare a materialului empiric ce urma a fi adunat.

Astfel, dintre problemele de cercetare la care cercetarea a căutat să răspundă, amintesc aici:

1. Identificarea nivelului de mediatizare a violenței în familie în mass-media românească;

2. Descrierea modalităților în care este prezentată violența în familie în mass-media;

3. Identificarea nivelului de obiectivitate/imparțialitate în mediatizarea fenomenului de violență în familie în mass-media românească sau, mai exact spus, identificarea modalităților în care jurnaliștii români înțeleg să fie „obiectivi” *versus* „normativi” în relatările lor despre această problemă socială;

4. Identificarea nivelului de „responsabilitate socială” a jurnaliștilor, determinarea existenței sau non-existenței unui jurnalism „responsabil” și „implicat” (*versus* un jurnalism strict „de informație”, „de opinie”, fără asumarea nici unei răspunderi sau implicări sociale);

5. Identificarea principalelor mecanisme prin care se poate induce o atitudine mult mai sensibilă a jurnaliștilor români față de aspectele negative ale fenomenului violenței în familie.

Dintre aceste obiective de lucru, în acest studiu voi face referiri în special la problemele de cercetare menționate la punctele 3 și 4. Din acest motiv, voi aminti aici doar ipotezele de cercetare care au legătură cu aspectele referitoare la „obiectivitate”, „neutralitate” și „responsabilitate socială”⁹:

– Victimele și agresorii actelor de violență în familie vor fi mediatizați diferit, în sensul unei precumpăniri către victime; de asemenea, victimele și agresorii

⁸ Acest ghid a fost redactat și publicat deja: *Mediatizarea actelor de violență în familie. Ghid de bune practici pentru jurnaliști* (autoare: Valentina Marinescu și Simona Ștefănescu), București, Editura Veritas, 2005. Ghidul este disponibil, pentru cei interesați, la sediul CPE, dar și la diverse biblioteci, printre care biblioteca Institutului de Sociologie al Academiei Române și biblioteca Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea București.

⁹ Cercetarea, în ansamblul său, a avut mult mai multe obiective de lucru și ipoteze de la care s-a pornit și care au ghidat demersul nostru. Dată fiind însă tematica specifică menționată în acest studiu, am prezentat aici doar acele probleme și ipoteze de cercetare care servesc interesului acestei tematici.

prezența în articolele analizate vor fi caracterizați neuniform din punctul de vedere al caracteristicilor socio-demografice (se va insista asupra caracterizării predilecte a victimelor);

– În decursul perioadei de timp considerate, articolele publicate pe tema violenței în familie vor cuprinde referiri explicite la legislația de prevenire și combatere a acestor acte.

– Articolele referitoare la violența în familie vor constitui un element important al „agendei social-politice”, în cazul fiecărui titlu de presă considerat, astfel încât ele vor cuprinde nu numai simple descrieri ale unor fenomene sociale, ci și soluții la o serie de probleme semnalate.

– Modalitatea de abordare a temei violenței în familie de către jurnaliștii semnatori ai articolelor analizate va fi precumpănitor una de tipul abordării „responsabile social”, iar nu una de tipul abordării „spectacularizatoare”.

Așa cum se observă, ipotezele noastre au pornit de la premisa existenței unui jurnalism caracterizat prin responsabilitate socială și implicare activă a jurnaliștilor în problemele sociale. Cercetarea noastră a infirmat însă, așa cum se va vedea în continuare, toate aceste ipoteze de cercetare.

*

Pentru atingerea obiectivelor de lucru și testarea ipotezelor formulate, am ales să utilizăm o metodă de lucru distinctă: **analiza de conținut** a mesajelor mediatice. Din ansamblul mass-mediei românești, am optat pentru un *corpus* de ziare cu acoperire națională. Au fost analizate articolele care au avut ca temă, principală sau conexă, violența în familie. Aceste articole au fost analizate pe parcursul unui interval de timp mai lung, anume de șase luni (mai exact, perioada 1 martie–31 august 2004). Cele șase ziare centrale din România ale căror articole au fost analizate au fost: „Libertatea”, „Evenimentul Zilei”, „România Liberă”, „Adevărul”, „Național”, „Jurnalul Național”.

În alegerea celor șase ziare, am plecat de la două tipuri de considerente: **a.** În primul rând, o serie de elemente general-teoretice, fiind vorba, din acest punct de vedere, de încadrarea titlurilor de presă respective în tipul „presă de informare generală”, mai exact *acele titluri al căror conținut este multi-tematic (evenimente din arii tematice variate), informativ (privilegiază genurile jurnalistice de informare) și au un ciclu editorial redus (cotidiene și săptămânale)* [Petcu, 2000, p. 193]. Or, cele șase titluri de presă selectate sunt cotidiene (au deci o „periodicitate” de apariție zilnică), au un conținut „mozaicat”, variat, centrat pe informații și pe comentarii de factură generală și sunt distribuite la nivel național. **b.** În al doilea rând, am ținut cont de datele oficiale disponibile legate de difuzarea ziarelor din România¹⁰, conform cărora „tirajul brut” (numărul de copii), plus cifrele de vânzare și de difuzare ale ziarelor incluse în eșantion le plasează printre cele mai importante din țară în perioada de timp considerată.

¹⁰ *CertIFICATELE DE AUDIT*, BRAT, Septembrie 2004, BRAT, www.brat.ro

Data fiind factura mai degrabă calitativă, pentru care am optat în aplicarea analizei de conținut, în realizarea grilei de analiză ne-am asumat o anumită autonomie interpretativă, în ceea ce privește prescripțiile sau ansamblul de reguli referitoare, pe de o parte, la clasificare (elaborarea, atât cantitativă, cât și calitativă a sistemului de itemi), iar pe de altă parte la descompunerea unităților analitice în unități de măsură, adică în segmente care, prin distribuire într-una din categoriile sistemului, pot să servească unei analize cantitative [Gunter, 2000, p. 82].

Conceptul de „violență domestică” a fost operaționalizat în cercetare sub forma următoarelor dimensiuni:

1. **Violența fizică (comisă și/sau tentativă)**, prin care se provoacă victimei (sau este amenințată cu) o serie de vătămări prin palmuire, lovire cu sau fără obiecte sau bătaie;

2. **Violența psihologică**, care constă din agresiuni verbale, intimidare, batjocură, umilire;

3. **Violența socială**, reprezentând o formă de violență psihologică pasivă, care constă în controlarea victimei, izolarea acesteia de familie sau prieteni (e), monitorizarea activităților lui/ei, având ca rezultat întreruperea sau insuficiența relațiilor sociale, precum și restrângerea accesului la informație;

4. **Violența economică**, o altă formă de violență psihologică pasivă, care presupune oprirea accesului victimei la bani sau la alte mijloace economice;

5. **Violența sexuală (comisă și/sau tentativă) – adică forțarea victimei la (sau amenințarea cu) activitate sexuală nedorită.**

Grila de analiză concepută a fost una foarte complexă, deoarece proiectul nostru de cercetare a avut scopuri și obiective multiple. Grila a cuprins aproximativ 40 de itemi. Unitățile de înregistrare pentru toți itemii și sub-itemii utilizați au fost *temele*, justificarea acestei situații fiind dată de scopul cercetării noastre, anume surprinderea „calitativă” a conținutului materialelor și a mesajelor mai mult sau mai puțin explicite pe care acestea le cuprind. În cadrul acestui studiu se vor face referiri, desigur, doar la o parte din rezultate, anume la rezultatele obținute în legătură cu patru itemi de cercetare.

Pentru validarea sau non-validarea presupuzițiilor de cercetare enunțate mai sus, au fost utilizați și analizați cinci itemi specifici, cărora li s-au atașat o serie de valori ideale:

1. **Tonalitatea jurnalistului** – mai exact dacă el caracterizează victima și/sau agresorul (valoare 1) sau nu o/îl caracterizează (valoare 0);

2. **Mediatizarea legislației de prevenire și combatere a violenței în familie:** articolul nu face referire la legislația existentă (valoare -1); articolul face referire la legislația existentă, dar nu face recomandări (valoare 0); articolul face referire la legislația existentă și face recomandări (valoare 1);

3. **Stilul de mediatizare:** simpla descriere (valoare -1); descriere și evaluare (valoare 0) și evaluare (valoare 1);

4. **Atitudinea dominantă a jurnalistului**, așa cum apare din textul publicat: condamnarea actului (valoare -1); recomandarea de soluții (valoare 1);

identificarea unei probleme sociale (valoare 1) și atitudinea de mirare a jurnalistului (valoare -1);

5. Descrierea de către jurnalist a actului de violență: descriere sumară (valoare -1); descriere detaliată (valoare 0) și descriere însoțită de fotografii (valoare 1).

Toți acești cinci itemi s-au constituit într-o tentativă de a delimita și măsura o serie de aspecte calitative ale practicii jurnalistice, cu condiția de a rămâne în interiorul aceluiași cadru sistematic și obiectiv oferit de metoda analizei de conținut.

Ultima din cele patru ipoteze menționate mai sus presupunea că modalitatea de abordare de către jurnaliști a temei violenței domestice va fi precumpănitor una de tipul abordării „responsabile social”, iar nu una de tipul abordării „spectacularizatoare”. Am formulat, în scopul testării ei, această presupunere, pornind de la o serie de considerente și conceptualizări ale practicii jurnalistice. Astfel, abordarea „spectacularizatoare” se referă la mediatizarea acestei probleme sociale prin produse mediatice de tipul *hard news*, adică prin relatări ale unor evenimente *petrecute în ultimele 24 de ore și care tratează o problemă de interes actual*. **Crime Story** (știrea despre o crimă) este modelul de **hard news** [Popescu, 2003, p. 165]. Aceste tipuri de articole includ o serie de elemente definite drept specifice în literatura de specialitate [*ibidem*]: sunt evenimente care apar între indivizi; sunt dramatice; sunt acțiuni fizice extreme; au intensitate emoțională; perturbă ordinea legitimă; amenință comunitatea; pot fi vizualizate; sunt actuale și concrete; concordă cu preocupările media.

Pe de altă parte, abordarea „responsabilă social” se referă la modalitățile în care media poate nu doar să „construiască” realitatea, ci și să ajute la îmbunătățirea acesteia, prin conturarea cadrului și a contextului în interiorul căruia se poate interveni în planul realității concrete. O astfel de viziune a fost determinată de observația că, în unele situații, media poate să fie prima care definește o problemă socială. De exemplu, violența domestică a fost definită și conturată/construită în SUA ca o problemă socială mai întâi de către mass-media. Ea a fost astfel adusă la cunoștința unei largi părți a opiniei publice, iar instituțiile corespunzătoare, precum oficiile de protecție socială, de exemplu, au reacționat la această problemă socială nouă abia după ce ea fusese definită ca atare de mass-media americană [Kunczik și Zipfel, 1998, p. 189].

Pe lângă testarea ipotezelor de cercetare formulate, aplicarea celor patru itemi a vizat și posibilitatea ca rezultatele obținute să ofere indicii necesare în vederea realizării celui de-al doilea obiectiv practic al proiectului de cercetare, adică obținerea unor elemente-cheie pentru redactarea unui set de recomandări (*Ghid de bune practici*)¹¹ pentru jurnaliștii din presa scrisă, cu privire la modalitățile de prezentare a acestui tip de fenomen social.

¹¹ *Op. cit.*

Primul item dintre cei menționați mai sus, „tonalitatea jurnalistului”, a vizat testarea ipotezei referitoare la mediatizarea diferită a victimelor și a agresorilor actelor de violență în familie (presupuneam, la începutul cercetării, că va exista o precumpănire către victime, ca și o caracterizare predilectă a acestora).

Cu alte cuvinte, am încercat identificarea aplicării legii echilibrului jurnalistic [Popescu, 2002, p. 119] în cazul articolelor referitoare la violența în familie, adică am intenționat să delimităm exact dacă cei doi poli ai relației de interes – victimă și agresor – sunt prezentați în mod proporționat (egal) în cadrul textelor jurnalistice sau dacă accentul cade mai mult pe unul dintre actorii implicați în actul de violență intra-familială (pe victime, în ipoteza noastră).

Datele empirice rezultate la sfârșitul celor șase luni de cercetare *ne-au infirmat* ipoteza formulată: în cele șase ziare centrale din România cuprinse în analiză nu există, în mediatizarea actorilor actelor de violență domestică, o precumpănire pentru victime și pentru caracterizarea acestora, simultan cu o minimalizare a agresorilor. Mai mult, nu doar că nu întâlnim această situație, dar constatăm confirmarea unei eventuale ipoteze complet opuse celei formulate de noi: există o precumpănire pentru mediatizarea agresorilor și a caracteristicilor acestora, concomitent cu o minimalizare a victimelor. Astfel, din cele 187 de cazuri în care victima și agresorul au fost caracterizați în articolele analizate, peste jumătate (114) au vizat caracterizarea agresorului și numai în 73 de cazuri a fost vorba de caracterizarea victimei, ceea ce indică *tendința spre minimalizarea importanței victimei și accentuarea rolului agresorului în prezentarea actelor de violență în familie*. Punctual, la nivelul fiecărui ziar analizat, observăm că situația la nivel general caracterizează patru din cele șase titluri de presă incluse în analiză:

Tabelul nr. 1

Distribuția caracterizării victimei și agresorului actelor de violență în familie
în articolele de presă scrisă (martie – august 2004)

Categorii	„Libertatea”	„Jurnalul Național”	„Adevărul”	„România Liberă”	„Evenim. Zilei”	„Național”	Total
Caracterizează victima	6	5	11	21	6	24	73
Caracterizează agresorul	10	3	32	18	9	42	114

Observăm, aşadar, că modalitatea de abordare centrată pe agresor este specifică pentru patru din cotidiene: „Adevărul” (unde întâlnim 32 de caracterizări ale agresorului și numai 11 ale victimei), „Național” (42 de caracterizări ale agresorului, în comparație cu doar 24 ale victimei), „Libertatea” (cu 10 caracterizări ale agresorului, *versus* 6 caracterizări ale victimei) și „Evenimentul Zilei” (9 caracterizări ale agresorului, respectiv doar 6 ale victimei). Observăm, de asemenea, că și în celelalte două ziare, „România Liberă” și „Jurnalul Național”, diferența dintre numărul de caracterizări ale victimelor și agresorilor nu este atât de mare (precum era, în sens invers, această diferență în ziarele „Adevărul” și

„Național”, de pildă), ceea ce înseamnă că nici în aceste ziare nu avem de-a face propriu-zis cu o abordare centrată pe victimă, ci mai degrabă cu o abordare centrată atât pe victimă, cât și pe agresor. Toate aceste constatări ne permit să spunem că prima ipoteză enunțată mai sus se infirmă, atât la nivel general, cât și la nivelul fiecărui titlu de presă inclus în cercetare.

*

O altă presuposiție de la care porneam în demersul nostru se referea la faptul că, în decursul perioadei de timp considerate, articolele publicate pe tema violenței în familie vor cuprinde referiri explicite la legislația de prevenire și combatere a acestor acte. Ca și ipoteza dezbătută anterior, și această ipoteză s-a infirmat cu claritate.

Tabelul nr. 2

Mediatizarea legislației de prevenire sau combatere a violenței în familie

Categorii	„Libertatea”	„Jurnalul Național”	„Adevărul”	„România Liberă”	„Evenim. Zilei”	„Național”	Total
Articolul nu face referire la legislația existentă	44	7	60	27	13	62	213
Articolul face referire la legislația existentă dar nu face recomandări	1		4			3	8
Articolul face referire la legislația existentă și face recomandări	1		3				4
Total	46	7	67	27	13	65	225

Așa cum se observă în tabelul de mai sus, per totalul eșantionului studiat, în perioada martie-august 2004 majoritatea articolelor publicate pe tema violenței în familie nu au făcut referire la legislația existentă în domeniu (213 dintr-un total de 225). Rezultatele cercetării infirmă, așadar, ipoteza noastră de plecare. Aceste rezultate sunt cu atât mai neașteptate cu cât ipoteza fusese formulată având în vedere rezultatele cercetării realizate la nivel național în 2003 (a se vedea nota de subsol 2), care arătau un procent de 35% de persoane intervievate care au cunoștință despre existența unei legi privind prevenirea și combaterea violenței în familie în România. Or, rezultatul în ceea ce privește mediatizarea arată o prezență mult mai scăzută a acestei legi în media decât în informațiile la nivelul populației. Observăm, de altfel, că în trei dintre cele șase ziare („Jurnalul Național”, „România Liberă” și „Evenimentul Zilei”) nu s-au făcut niciodată, în articolele tematice analizate, referiri la legislația privind prevenirea și combaterea violenței în familie, în timp ce recomandările se fac extrem de rar (numai în patru articole dintr-un total de 225).

*

În ceea ce privește ipoteza conform căreia articolele referitoare la violența în familie vor constitui un element important al „agendei social-politice” în cazul fiecărui titlu de presă considerat, astfel încât ele vor cuprinde nu numai simple descrieri ale unor fenomene sociale, ci și soluții la o serie de probleme semnalate, rezultatele cercetării au infirmat, din nou, presupuziția de la care plecam.

Primul item prin care am testat această ipoteză a fost „stilul de mediatizare”. În construcția acestui item am plecat de la maxima jurnalistică exprimată non-formal: *comments are free, but facts are sacred* (în traducere liberă, *comentariile sunt la latitudinea fiecăruia, dar faptele sunt fapte*) [Kunczik și Zipfel, 1998, p. 118], mai exact de la regula separării dintre știre și comentariu în organizarea textului jurnalistic. Am căutat astfel să delimităm mai exact valoarea raportului dintre jurnalismul de opinie – centrat pe exprimarea opiniei jurnalistului referitor la un anumit aspect semnalat în textul de presă [Popescu, 2002, p. 187–188] și jurnalismul de investigație – caz în care informarea, neutralitatea prezentării faptelor și evenimentelor este decisivă [*ibid.*, p. 43–50] în cadrul articolelor care au avut ca temă violența în familie. Rezultatele brute ale cercetării au fost următoarele:

Tabelul nr. 3

Stilul de mediatizare

Categorii	„Libertatea”	„Jurnalul Național”	„Adevărul”	„România Liberă”	„Evenim. Zilei”	„Național”	Total
Jurnalistul descrie cazul, fără a-l evalua/fără descrieri	39	6	45	9	9	47	155
Jurnalistul descrie și evaluează cazul în egală măsură/ Descrieri și evaluări	6		17	18	4	18	63
Jurnalistul mai mult evaluează decât descrie/ Comentarii/ Evaluări/ Folosirea cazului doar ca pretext	1	1	5				7
Total	46	7	67	27	13	65	225

Așadar, observăm o orientare clară a articolelor analizate către tipul de jurnalism de investigație. Astfel, în aproape două treimi (155 articole) din totalul de 225 de articole care au avut ca temă violența domestică în familie în cele șase luni de analiză, jurnalistul doar a descris cazul, fără a-l evalua (cu alte cuvinte, nu a făcut comentarii sau aprecieri referitoare la această problemă socială). În schimb, numărul articolelor axate mai mult pe evaluări și comentarii a fost foarte redus:

doar 7 articole publicate per totalul eșantionului considerat. În restul de 63 de articole s-au făcut atât descrieri, cât și evaluări.

Se poate spune, pe marginea acestor rezultate, că este infirmată presupuziția noastră referitoare nu doar la oferirea de către mass-media a unor soluții la problemele semnalate, dar și la considerarea temei ca fiind un element important al agendei fiecărui cotidian inclus în analiză. Observăm, din nou, că în trei dintre ziarele analizate („România Liberă”, „Evenimentul Zilei” și „Național”) *niciodată* nu primează în stilul jurnaliștilor evaluările/comentariile, dacă le punem în balanță cu simplele descrieri ale actelor de violență în familie. Cu alte cuvinte, aceste acte de violență sunt considerate de ziariști ca simple fapte despre care se poate scrie și care pot atrage cititorii (de altfel, subiecte pentru materiale jurnalistice „spectaculare”, așa cum o relevă alți itemi și cercetarea noastră per ansamblul ei), iar nicidecum o problemă socială la care trebuie căutate soluții.

Aceste concluzii sunt întărite de rezultatele analizei următorului item pe care l-am menționat mai sus, anume *atitudinea dominantă a jurnalistului așa cum apare din textul publicat*, cu unitățile de înregistrare: condamnarea actului de violență domestică; recomandarea de soluții; identificarea unei probleme sociale și atitudinea de mirare/stupoare a jurnalistului.

Tabelul nr. 4

Atitudinea dominantă a jurnalistului

Categorii	„Libertatea”	„Jurnalul Național”	„Adevărul”	„România Liberă”	„Evenim. Zilei”	„Național”	Total
Condamna/ Sanctionează actul de violență	4		11	14	2	10	41
Recomandă soluții în cazul unui act de violență							
Identifică existența unei probleme sociale în cazul manifestării unui act de violență	1	1	4	1	2	8	17
Mirare/ Stupoare	2		5				7
Total	7	1	20	15	4	18	65

O primă observație care poate fi făcută este aceea că doar în 65 din cele 225 de articole care au avut ca temă violența domestică în cele șase luni acoperite de cercetare, a putut fi delimitat, din textul publicat, un tip de atitudine dominantă a jurnalistului. În restul de 160 de articole, jurnaliștii nu au avut nici un fel de atitudine față de actul violent pe care l-au prezentat în materialul lor, fapt care, în sine, ne spune foarte multe în legătură cu conținutul ipotezei noastre referitoare la violența în familie ca element important al agendei mediatice și la oferirea de soluții la probleme *versus* simpla descriere.

Prin analiza acestui item am încercat să identificăm mai exact tipul de comentarii pe care le introduc în articole jurnaliștii, luând în calcul un continuum care pleacă de la simpla atitudine de condamnare a actelor violente (cea mai simplă luare de poziție sau formă de „implicare” a jurnalistului) și ajunge până la ceea ce în literatura de specialitate este desemnat prin termenul de „jurnalism-avocat”, în care *știrea devine pretextul pentru a sprijini poziția jurnalistului, iar jurnalistul pleacă de la premisa că obiectivitatea este imposibilă iar el trebuie să se situeze de partea celui mai slab, pentru a echilibra raportul de forțe din societate* [Popescu, 2002, p. 187].

Așa cum o relevă rezultatele de cercetare prezentate în tabelul de mai sus, atunci când a putut fi identificată o atitudine dominantă a ziaristului, aceasta a fost, de cele mai multe ori, o simplă opinie (condamnarea actului de violență în familie – de 41 de ori din totalul de 65). Concomitent, observăm o atitudine minimă de implicare activistă a jurnalistului în rezolvarea acestei probleme sociale. Se poate spune „minimă”, în condițiile în care, în 17 articole din cele 65, violența domestică este identificată ca fiind o problemă socială. Altfel, dacă luăm în calcul rezultatele în legătură cu cea de-a doua unitate de înregistrare, recomandarea de soluții (observăm că *în nici un articol* nu întâlnim așa ceva), se poate spune chiar că implicarea activistă a jurnaliștilor români în această problemă *este nulă*.

*

Cu aceste constatări putem deja să schițăm câteva prime concluzii referitoare la ultima ipoteză menționată în acest studiu, anume aceea referitoare la faptul că modalitatea de abordare a temei violenței în familie de către jurnaliștii semnatari ai articolelor analizate va fi precumpănitor una de tipul abordării „responsabile social”, și nu una de tipul abordării „spectacularizatoare”. Cvasiabsența tipului de „jurnalism-avocat”, așa cum reiese ea din datele comentate deja mai sus, înseamnă o abordare jurnalistică departe de ceea ce înseamnă un jurnalism al responsabilității sociale. Același lucru reiese, de altfel, așa cum se va vedea în continuare, și din analiza ultimului item despre care vom vorbi în acest studiu, anume descrierea de către jurnalist a actului de violență, cu unitățile de înregistrare: descriere sumară; descriere detaliată și descriere însoțită de fotografii.

Deoarece în literatura de specialitate actele de violență în familie sunt încadrabile, prin însăși natura lor, în categoria *hard news*, dar, simultan, ele ridică problema manifestării unui jurnalism al responsabilității sociale, am căutat să delimităm mai exact granițele dintre aceste două tipuri de jurnalism așa cum au fost ele relevate în *corpus*-ul media analizat. Mai exact, ne-a interesat dacă în articolele pe tema violenței în familie au predominat elementele vizuale sau simplele prezentări verbale ale faptelor violente intrafamiliale?

În prezent, editorii din presa scrisă sunt din ce în ce mai convinși că prelucrarea grafică a informației, pe care o oferă cititorilor, a devenit nu doar un factor de atracție (captație), ci și un element de reglare a legăturilor cu marele

public, element care a dobândit aproape aceeași importanță ca și conținutul publicistic al publicației [Cernat, 2003, p. 158]. *Manevrele și procedeele grafice la care apelează presa scrisă actuală, extrem de sensibilă față de forța de expresie a așezării în pagină a textelor, titlurilor, fotografiilor, a raportului dintre spațiile albe și cele negre, a culorii, au determinat pe unii specialiști să vorbească despre apariția unui nou fenomen, specific presei scrise, pe care l-au numit **televiziune imprimată** [ibidem].* De aceea, fotografia, cu deosebire, constituie punctul de atracție al oricărei publicații. Privirea cititorului se îndreaptă cu predilecție către două elemente fundamentale ale structurii grafice a paginii de ziar: fotografia (ilustrația ca termen generic) și titlurile articolelor [ibid., p. 195]. Sub impactul puternic al televiziunii, tendința actuală a presei scrise este aceea de „vizualizare”. În prezent, fotografiile de presă au ajuns, uneori, să comunice mai mult decât titlurile articolelor și chiar, uneori, decât textele înseși. Aceasta deoarece fotografia și imaginea, în general, se percep, se descifrează mult mai ușor decât semnificația unui text, în special atunci când limbajul acestuia nu este unul tocmai accesibil cititorului. De aceea, fotografia de presă trebuie să aibă, în primul rând, virtuți informaționale și abia apoi să se impună prin estetica ei. Astfel, un fotoreporter profesionist trebuie să aibă intuiția, capacitatea, talentul și știința de a îmbina, în cel mai înalt grad, în fotografia obținută, fotoinformația și expresivitatea imaginii [ibid., p. 196]. Atunci când anumite genuri jurnalistice sunt însoțite de fotografii, secretarii de redacție țin cont, de obicei, dincolo de specificul ziarului (fiecare ziar publică anumite tipuri de fotografii și într-o anumită măsură/ cantitate), de valoarea informativă a fotografiilor, de valoarea documentară a imaginilor respective, ca și de valoarea lor simbolică. De exemplu, în mediatizarea unor fenomene complexe și dramatice, precum sărăcia sau violența, de exemplu, sunt cazuri în care și numai imaginile în sine pot să dezvăluie sau măcar să sugereze dramatismul unei anumite realități.

Astfel, vom spune în interpretarea noastră că, deși abundența de elemente vizuale este considerată o caracteristică a *hard news*, orice descriere însoțită de fotografie are o relevanță mai mare decât alte tipuri de descrieri, așa cum, la rândul lor, descrierile detaliate sunt mai relevante decât descrierile sumare. Rezultatele cercetării au relevat următoarele date pentru cele șase titluri de presă analizate:

Tabelul nr. 5

Descrierea de către jurnaliști a actelor de violență în familie

Categorii	„Libertatea”	„Jurnalul Național”	„Adevărul”	„România Liberă”	„Evenim. Zilei”	„Național”	Total
Descriere sumară	39	5	18	4	5	44	115
Descriere detaliată	6		44	23	7	20	100
Descriere însoțită de fotografii	1	2	4	2	1		10
Total	47	7	66	29	13	64	225

Așa cum se observă, frecvența apariției descrierilor însoțite de fotografii a fost extrem de redusă: doar 10 articole din totalul de 225 s-au încadrat în acest tip pe parcursul celor șase luni. Restul de 215 articole analizate se subsumează categoriei „descriere fără elemente vizuale atașate”, balanța fiind, din nou, înclinată către tipul cel mai simplu de descriere: descrierea sumară (115 articole, față de 100 articole în care s-au făcut descrieri mai detaliate).

Coroborând aceste date cu alte rezultate ale cercetării, conform cărora genul jurnalistic cel mai utilizat a fost, de departe, „știrea fără fotografie”¹² (acest gen ziaristic fiind tipul de scriitură jurnalistică cel mai puțin elaborat, transmițând doar informații brute, fără alte prelucrări, comentarii, informații suplimentare despre fenomenul social, sugestii sau soluții), cu atât mai mult putem spune că fenomenul de violență în familie a fost tratat fără a se intra în profunzime. Mai mult, de cele mai multe ori, știrile erau foarte scurte, foarte lapidare și foarte punctuale. Aceasta înseamnă că majoritatea știrilor analizate transmiteau câteva informații despre un act de violență anume (de obicei unul „spectaculos”, care ieșea în evidență, de tipul crimei, bătăii sau violului), fără nici o informație conexă, ajutătoare, fără aprecieri la adresa fenomenului social, a cauzelor sale, a posibilităților de stopare sau cel puțin de atenuare etc.

De asemenea, faptul că aceste descrieri lapidare nu au fost însoțite de fotografii relevă lipsa de importanță acordată temei de către ziare, ignoranța cu care este tratată ea în politicile editoriale și publicistice din România. Așa cum spuneam mai devreme, imaginile care însoțesc textele se percep și se descifrează, uneori, mai ușor decât semnificația textelor înseși, mai ales de către acei cititori nefamiliarizați cu un anumit limbaj publicistic. Or, analiza noastră relevă faptul că ziariștii și editorii de ziare, în general, nu consideră că tratarea unor subiecte de violență în familie necesită accentuarea (pentru o mai bună „percepție” și „descifrare”) sau măcar atragerea atenției cititorilor asupra lor prin intermediul fotografiilor. Dincolo de valoarea informativă și documentară a fotografiilor, ele pot avea și o puternică valoare simbolică, iar această valoare simbolică este rareori, dacă nu chiar niciodată, exploatată în legătură cu tema noastră de interes de către ziariștii din România.

*

Concluziile care reies din analiza acestor câțiva itemi și din testarea acestor câteva ipoteze sunt la îndemână, dat fiind faptul că rezultatele cercetării nu lasă loc la prea multe tipuri de interpretări.

O primă concluzie este aceea că violența în familie este mediatizată, în ziarele centrale românești, mai degrabă ca fapt divers ieșit din comun, senzațional, spectacular, menit să atragă atenția unor cititori presupus interesați de astfel de subiecte, și mai puțin ca problemă socială mai mult sau mai puțin generală sau

¹² A se vedea V. Marinescu și S. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 16–18.

generalizată, asupra căreia în primul rând jurnalistul ar trebui să atragă atenția, iar apoi cititorul să reflecteze și, eventual, să acționeze în consecință.

O altă concluzie este legată de constatarea cvasi-absenței mediatizării legislației de prevenire și combatere a violenței în familie, adică tocmai a acelor aspecte care ar putea, într-adevăr, să aibă relevanță practică pentru cititori și să facă, oarecum, din jurnalist un actor social activ și responsabil.

De altfel, „responsabilitatea socială” a jurnaliștilor, cel puțin în acest caz, și cel puțin în perioada studiată de noi, este aproape nulă. Se poate vorbi, cel mult, de o minimală implicare activistă a ziariștilor în rezolvarea acestei probleme sociale, însă numai sub forma identificării ei *ca fiind o problemă socială*, în condițiile în care *niciodată*, în nici un articol, nu sunt formulate eventuale sugestii sau soluții referitoare la prevenirea sau atenuarea fenomenului.

În legătură cu această problemă socială, destul de acută, conform cercetărilor și, de altfel, vizibilă la toate nivelurile societății, jurnaliștii români sunt departe de a practica, cel puțin până în prezent, un jurnalism al „responsabilității sociale”. Mai mult, ei nu practică, așa cum o relevă cercetarea noastră, nici măcar un „jurnalism de opinie” în legătură cu problema socială în discuție. În aceste condiții, pare un nonsens să ne mai întrebăm despre sau să analizăm existența unui jurnalism de tipul „avocat”, în care ziaristul se situează de partea celui mai slab, pentru a echilibra raportul de forțe din societate. Astfel de atitudini exprimate în textele jurnalistice nu există în cazul nostru. Ba, mai mult, constatăm aspecte contradictorii și surprinzătoare: nu se poate vorbi nici măcar despre o neutralitate jurnalistică respectată *ad litteram*, din moment ce nu doar că jurnalistul nu se situează de partea celui mai slab, adică a victimei, ci, din contră, victima este minimalizată, în timp ce accentul, în mediatizarea actelor de violență în familie, este pus mai mult pe agresor.

BIBLIOGRAFIE

1. BARNETT, O.W., *Why Battered Women Do not Leave, Part 1: External Inhibiting Factors within Society*. În „Trauma, Violence, and Abuse”, 2000, nr. 1, p. 343–372.
2. BARNETT, O.W. *Why Battered Women Do not Leave, Part 2: External Inhibiting Factors – Social Support and Internal Inhibiting Factors*. În „Trauma, Violence, and Abuse”, 2001, nr. 2, p. 3–35.
3. CERNAT, M. *Conceperea și elaborarea ziarului*, București, Editura Fundației România de Mâine, 2003.
4. COHEN-ALMAGOR, R. *Relatarea obiectivă în media: între religie și panaceu*. În Marinescu, V. (coord.). *Comunicare și putere*, București, Editura Niculescu, 2005.
5. COHEN, S. & YOUNG, M. J., *The Manufacture of News*. London, Newbury Park and New Delhi, Sage Publications, 1973.
6. DUTTON, D.G., & PAINTER, S.L. *Traumatic Bonding: The Development of Emotional Attachments in Battered Women and Other Relationships of Intermittent Abuse*. În „Victimology: An International Journal”, 1981, nr. 1, p. 139–155.
7. FISHMAN, M., *Manufacturing the News*, Austin, University of Texas Press, 1980.

8. GAILLARD, PH. *Tehnica jurnalismului*, ediția a 7-a revizuită, București, Editura Științifică, 2000.
9. GIBBONS, TH. *Regulating the Media*, London, Sweet and Maxwell, 1998.
10. GUNTER, B. *Media Research Methods*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 2000.
11. HARWAY, M. & HANSEN, M. *Spouse Abuse: Assessing and Treating Battered Women, Batterers, and Their Children*, Sarasota, Florida, Professional Resource Press, 1994.
12. HATTENDORF, J. & TOLLERUD, T.R., *Domestic Violence: Counseling Strategies that Minimize the Impact of Secondary Victimization*. În *Perspectives in Psychiatric Care*, 1997, nr. 33, p. 14–23.
13. KUNCZIK, M. & ZIPFEL, A., *Introducere în știința publicisticii și a comunicării*, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană, 1998.
14. MUNTEAN, E.D., *Violența domestică: Ghid de recunoaștere și asistare*, Iași, Centrul de Mediere și Securitate Comunitară, 2004.
15. NEVEU, É. & QUÉRE, L., *Présentation*, în „Réseaux”, 1996, nr. 75.
16. PETCU, M., *Tipologia presei românești*, Iași, Editura Institutul European, 2000.
17. POPESCU, C.F., *Dicționar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate*. București, Editura Tritonic, 2002.
18. POPESCU, C.F., *Manual de Jurnalism*, București, Editura Tritonic, 2003.
19. RANDALL, D., *Jurnalul universal*, Iași, Editura Polirom, 1998.
20. SCHUDSON, M., *The Sociology of News Production*. În *Media, Culture and Society*, vol. 11, 1989, nr. 3, July. London, Sage Publications, Newbury Park and New Delhi.
21. SCHUDSON, M., *Origins of the Ideal of Objectivity in the Professions*, New York and London, Garland Publishing, 1990.
22. STOIAN, M., *Genuri ziaristice*, București, Editura Fundației România de Măine, 2002.
23. WIMMER, R.D. & DOMINICK, J.R., *Mass Media Research – An Introduction* New York, Wadsworth Publishing Company, 1983.
24. *** *Cercetarea Națională privind Violența în Familie și la Locul de Muncă – România*, 2003, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, www.cpe.ro
25. *** *CertIFICATELE de audit*, BRAT, Septembrie 2004, BRAT, www.brat.ro
26. *** „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 367 din 29 mai 2003.
27. *** *The BBC Producers’ Guidelines*, November 1996.

VIOLENȚA ÎN FAMILIE: UN STUDIU DE CAZ ÎN MEDIUL RURAL

CARMEN A. BUCINSCHI

1. ARGUMENTE

Violența domestică sau violența în familie este un fenomen social de amploare, care a existat în toate timpurile și în toate țările, dar în România a început să i se dea importanță legislativă abia în ultimii cinci ani, cu ocazia pregătirii țării noastre de a adera la Uniunea Europeană. În consecință, este un fenomen social puțin cercetat de către sociologi, care merită însă să devină obiect de studiu din cel puțin două considerente. Pe de o parte, în familie are loc, la un prim nivel, procesul de transmitere și asimilare a atitudinilor, valorilor, concepțiilor și modelelor de comportament specifice comunității în care trăiește un individ – cu alte cuvinte, socializarea primară. Pe de altă parte, așa cum o arată cercetările de până acum din statele occidentale, „costurile” sociale și materiale ale violenței în familie sunt imense. Violența domestică sau violența în familie este un fenomen social de amploare care a existat în toate timpurile și în toate țările, dar în România a început să i se dea importanță legislativă abia în ultimii cinci ani, cu ocazia pregătirilor țării noastre de a adera la Uniunea Europeană. În consecință, este un fenomen social puțin cercetat de către sociologi și care merită, însă, să devină obiect de studiu din cel puțin două considerente. Pe de o parte, în familie are loc, la un prim nivel, procesul de transmitere și asimilare a atitudinilor, valorilor, concepțiilor și modelelor de comportament specifice comunității în care trăiește un individ – cu alte cuvinte, socializarea primară. Pe de altă parte, așa cum o arată cercetările de până acum din statele occidentale, „costurile” sociale și materiale ale violenței în familie sunt imense: mortalitatea crescută în rândul victimelor acestui tip de violență – în România 64% din victimele infracțiunilor de omor, în anul 1999, au fost reprezentate de femei ucise, în cadrul familiei, de către soți (40%), concubini (circa 27%), alte rude (aproximativ 33%) [Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000: 7 *apud* Rădulescu, 2001: 72–73]; tratamentele foarte costisitoare pentru afecțiunile determinate de violența domestică etc. La acestea se adaugă și o dimensiune psihologică și chiar morală a fenomenului, generată de tratamentul caracterizat prin umilire și abuzuri, pe care una sau mai

multe persoane îl suportă din partea altei persoane, membru al aceleiași familii, model comportamental care se perpetuează la nivel social, generând disfuncționalități în întreaga societate.

O adevărată problemă în cercetarea fenomenului de violență în cadrul familiei, în România și în lume, la nivel empiric, o constituie faptul că victimele nu declară întotdeauna faptele de abuz pe care sunt nevoite să le suporte de la un alt membru al familiei lor, datorită faptului că îl consideră domeniu privat și, oricum, un lucru rușinos de recunoscut. Prin urmare, este un fenomen obscur, subestimat și dificil de măsurat. Cu toate acestea, pentru România, avem date în ceea ce îl privește. În anul 2003, în lucrarea *Cercetare națională privind violența în familie și la locul de muncă*, (Centrul Parteneriat pentru Egalitate), autorii ajung la concluzia că în România problema „este reală”, că doar în ultimele 12 luni (2002–2003), *în jur de 800 000 de femei au suportat în mod frecvent violența în familie sub diferite forme; mai mult de 340 000 de copii (0–14 ani) au asistat în mod frecvent la scene de violență fizică între părinți; mai mult de 370 000 de copii (0–14 ani) au asistat la insulte și înjurături frecvente între părinți sau între adulți în gospodărie* [CPE, 2003: 3]. De aici, autorii ajung la concluzia că *două treimi din victimele violenței în familie sunt femei, în timp ce bărbații reprezintă o treime* [ibidem: 70], iar victimele violenței în familie sunt, în principal, femeile, copiii și persoanele neajutorate (bătrânii, persoanele cu dizabilități, persoanele bolnave în general).

Societatea românească este caracterizată, încă, de o mentalitate care tratează cu înțelegere comportamentul violent în familie, ca pe un fenomen absolut normal și perfect integrat în viața de zi cu zi. Mentalul colectiv al românilor abundă de stereotipuri gen „bătaia e ruptă din rai”, „femeia trebuie bătută din când în când, că știe ea de ce”, „femeia trebuie bătută de trei ori pe zi”, „O femeie, un cal și un lemn de alun/Cu cât îi bați mai mult, cu atât va fi mai bun” [Giddens, 2000: 179] etc. Ceea ce este mai grav constă în faptul că și multe din victime gândesc la fel, considerând că aceasta este „normalitatea” în conviețuirea în doi. La originea acestui clișeu stă lipsa de educație morală și civică a indivizilor, nerespectarea ființei umane, a drepturilor omului, dincolo de frontiere femeie-bărbat, tânăr-bătrân, sănătos-bolnav, frumos-urât.

Imaginea și poziția femeii în familie și în societate este subordonată, corespunzând unor stereotipuri tributare **sexismului instituțional**, adică convingerii inconștiente, *acceptată ca atare, pretinsă, neverificată, nepusă sub semnul îndoielii, că lumea, așa cum se prezintă pentru bărbați, este singura lume posibilă, în așa fel încât (...) valorile create de către bărbați sunt unice, astfel că modul în care privesc bărbații sexualitatea este maniera pe care trebuie să o adopte oricine, astfel că ceea ce cred bărbații despre modul cum sunt femeile este singura modalitate de a concepe femeile* [Zanden W. Vander James, 1988: 313 apud Rădulescu, 2001: 81].

În lucrarea de față va fi prezentat un **studiu de caz** despre violența domestică dintr-o familie din Valea Moldovei, județul Suceava. După o introducere referitoare la contextul local (satul și împrejurimile), va fi analizat cazul de violență

în familie: abuzurile la care a fost supusă o femeie gravidă de către soțul ei și consecințele acestora asupra întregii familii. În final, se încearcă formularea unor concluzii particulare, propuneri și concluzii generale despre fenomenul de violență în familie.

2. CADRUL CONCEPTUAL

Conceptul de „violență în familie” este definit în *Dicționar de Sociologie* [Oxford, 2003, p. 647] drept *violență specific masculină (fizică sau psihologică) la adresa femeilor. Termenul a fost popularizat de feministe în anii '70 – unele dintre acestea au înființat adăposturi pentru femeile agresate –, ele argumentând că violența casnică ar fi un reflex al inegalităților de sex în privința puterii, ca și al asupririi femeii. În sens mai larg, termenul cuprinde orice violență apărută în cadrul familiei, deși violența exercitată asupra copiilor este descrisă în mod obișnuit drept abuz asupra copiilor. De obicei, poliția ezită să intervină în incidente de violență casnică, preferând să considere familia drept domeniu privat.*

Cercetătorii în domeniu delimitează noțiunile de *violență normală* și *violență abuzivă* [Strauss A. M., Gelles J.R., Steinmetz K.S., 1980: 20–21 *apud* Rădulescu, 2001: 19], în funcție de caracteristicile principale ale acestor forme de violență. Astfel, *violența normală* se referă la actele care urmăresc deliberat suferința fizică a victimei, dar beneficiază de o largă aprobare socială, așa cum este cazul unei palme date copiilor [Rădulescu, 2001: 19–20], iar *violența abuzivă* se referă la acte care au un înalt grad de risc în ceea ce privește rănirea sau uciderea victimei, așa cum este cazul utilizării unor obiecte contondente, al maltratării cu pumnii, înjunghierii, împușcării, incendierii etc. [Ibidem: 20]. Ambele forme de violență sunt nocive, atât pentru că determină suferința fizică și morală a victimei, cât și pentru faptul că *violența induce violența ca reacție de răspuns sau apărare* [Ibidem].

Violența este un abuz de putere, fiind legată, aproape întotdeauna, de o poziție de putere și de impunerea acestei puteri asupra celorlalți. Această caracterizare definește, cel mai bine, situația bărbatului în raport cu cea a femeii, copilului sau vârstnicului [Rădulescu, 2001: 21]. Dar, există și cazuri în care tocmai lipsa de putere determină violența. De exemplu, *conștiința lipsei de putere, a impotenței, creează, în multe cazuri, o nevoie de afirmare atât de puternică, încât devine agresivitate distructivă, care, în ultimă instanță, conduce la violență* [Roy M., 1982: 3 *apud* Rădulescu, 2001: 21]. Aceasta poate explica, în mare măsură, frustrările care caracterizează numeroși bărbați agresori, dar și actele de violență comise de femeile agresoare.

Violența în decorul familial reprezintă un domeniu prin excelență masculin. Putem defini violența domestică drept abuzul fizic exercitat de unul dintre membrii familiei asupra altuia sau și a celorlalți. Studiile arată că, din nou, primele victime ale abuzului fizic sunt copiii, în special cei mici, în vârstă de sub șase ani. Al doilea tip de violență în ordinea obișnuinței, este cel exercitat de soți împotriva

soților. Dar și femeile pot fi cele care practică violența în familie, îndreptată împotriva copiilor mici și a soților [Giddens, 2000: 178]. Casa este locul cel mai periculos din societatea modernă. În termeni statistici, o persoană de orice vârstă sau sex poate fi mult mai ușor supusă unei agresiuni fizice în propria casă decât noaptea pe stradă. Una din patru crime în Marea Britanie este comisă de un membru de familie asupra altui membru [Ibidem].

În esență, violența domestică constituie orice formă de agresiune, abuz sau intimidare, dirijată împotriva unui membru al căminului familial, unei rude de sânge sau contra altor persoane din mediul familial [Correctional Service Canada, 1988: 3 *apud* Rădulescu, 2001: 18]. Ea este reprezentată de utilizarea constrângerii fizice sau emoționale asupra unui alt membru al familiei, în scopul impunerii puterii și a controlului asupra acestuia ori de ansamblul conflictelor din grupul familial, care au ca efect maltratarea partenerului sau a copilului [Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000: 4 *apud* Rădulescu, 2001: 19].

Noțiunea de cămin familial include orice formă de coabitare, implicit instituția concubinajului, partenerii concubini sau rudele lor putând fi angrenați în diferite acte de violență, care se include în sfera largă a violenței (intra)familiale [Rădulescu, 2001: 19].

Conceptul de violență în familie a fost analizat [vezi Rădulescu, 2001: 30–31; CPE, 2003: 67] din punctul de vedere al următoarelor **cinci tipuri de violență în familie**:

1. **Abuzul/ violența psihologică(ă)**, care constă în agresiuni verbale, intimidare, batjocură, umilire, folosirea de cuvinte injurioase;

2. **Abuzul/ violența fizică(ă)**, prin care se provoacă victimei vătămări corporale prin palmuire, lovire cu sau fără obiecte;

3. **Abuzul/ violența socială(ă)**, care este tot violență psihologică dar de tip pasiv, constând în controlarea victimei, izolarea acesteia de familie sau prieteni(e), urmărirea obsesivă a activităților lui/ei, restrângerea accesului acesteia la informație;

4. **Abuzul/ violența economică(ă)**, altă formă de violență psihologică de tip pasiv, presupune oprirea accesului victimei la bani sau la alte mijloace economice;

5. **Abuzul/ violența sexuală(ă)**, înseamnă forțarea victimei de a întreține activitate sexuală nedorită.

Conceptele dezvoltate pentru a defini **dinamica relațiilor abuzive** au scos în relief câteva modalități de a înțelege interacțiunile dintre agresor și victimă astfel:

1. **Modelul/ ciclul violenței** [Correctional Service Canada, 1988: 18–20 *apud* Rădulescu, 2001: 96–97; Hattendorf, J. & Tollerud, T.R., *apud* Marinescu, Ștefănescu, 2005: 7], care cuprinde șase etape:

- a. faza de așteptare sau a acumulării tensiunii;
- b. faza de acumulare a agresivității;
- c. faza exploziei sau etapa izbucnirii violenței;
- d. faza de remușcare;
- e. faza de urmărire;
- f. faza lunii de miere.

2. Alt concept definește **legătura traumatică** [Marinescu, Ștefănescu, 2005: 8] care se referă la legăturile emoționale puternice care se dezvoltă între victimă și agresor în timpul relației abuzive. Relația dintre agresor și victimă este asimetrică, puterea fiind de partea agresorului, și se dezvoltă datorită tratamentului intermitent și neprevăzut al abuzurilor, prin alternarea perioadelor de bună înțelegere cu cele de dezbinare și violență. Victima poate să creadă, în mod nejustificat, în perioadele de acalmie și tandrețe, că manifestarea agresivă a încetat.

3. Conceptele de **păstrare** și **evitare** conduc victima către ambivalență – aceasta dorește în același timp să păstreze ceea ce este pozitiv în relație și să evite abuzul –, lucru care o face incapabilă de a lua o decizie.

4. Ultimul concept, care explică dinamica relațiilor caracterizate prin violență, este **însușirea vinei** de către victimă. În momentele de abuz, agresorul blamează victima pentru ceea ce îi face, iar aceasta ajunge să creadă cu adevărat că ea este de vină pentru abuzul pe care îl suportă. Astfel, victima consideră că ea este aceea care trebuie să-și modifice comportamentul într-un mod în care să nu îl mai provoace pe bărbat, și rămâne astfel implicată în relație [*ibidem*].

Astfel, *violența conjugală nu este un incident izolat. Ea este repetitivă și urmează un ciclu caracteristic: tensiune, agresivitate, detensionare. Tendința spre violență, o dată ce a fost utilizată ca o cale de satisfacere a nevoilor, exacerbează vulnerabilitățile existente, ceea ce contribuie la perpetuarea ei* [Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000: 6 *apud* Rădulescu, 2001: 97].

Privitor la modul de soluționare sau de amplificare a conflictelor domestice, cercetătorii americani pornesc de la premisa că *orice familie funcționează în termenii de echilibru, dezechilibru sau reechilibru* [Stroup A. L., 1966: 541 *apud* Rădulescu, 2001: 97]. Echilibrul sau dezechilibrul familiei este dat de *convergența sau divergența rolurilor familiale*. O familie funcțională este caracterizată de complementaritatea rolurilor, astfel încât fiecare partener știe la ce se poate aștepta de la celălalt în activitatea de zi cu zi. Conflictele apar inevitabil și în aceste familii și pot fi soluționate prin: 1. *Influențarea rolului* – adică încercarea unuia dintre soți de a schimba modul de a fi al celuilalt, fără ca acesta să încerce să se schimbe și el la rândul lui (are caracter manipulator și se poate produce sau nu); 2. *Inversarea rolului* – unul dintre soți își asumă și rolul celuilalt partener, în încercarea de a-și impune punctul de vedere (implică empatia – capacitatea de a simți și gândi ca cealaltă persoană, de a te pune în „pielea” celuilalt); 3. *Modificarea rolului* – implică schimbarea poziției sau a punctelor de vedere ale celor doi parteneri, prin conciliere și reechilibru (are caracter nonmanipulator – ambii soți participă la reechilibrarea/ reconstrucția vieții în doi) [Stroup A. L., 1966: 541–542 *apud* Rădulescu, 2001: 98, 99, 101–102].

Literatura de specialitate privește violența în familie și din perspectiva *ciclului de viață*. Această abordare demonstrează că *orice act de violență, agresivitate sau abuz exercitat contra unei victime aflată la vârsta copilăriei are efecte cumulative, pe termen lung, care se pot resimți până la vârstele cele mai înaintate. Deși violența contra fetelor este mai pronunțată, aceasta nu exclude*

celelalte cazuri, în care victima poate fi un copil de sex masculin [Rădulescu, 2001: 32–33]. La modul general, fiecare membru al unei familii, indiferent de categoria de rudenie, poate experimenta în cursul ciclului său de viață un conflict familial, concretizat adeseori prin acte de violență, agresiune sau abuz. Dacă conflictele constituie o **constantă** a vieții oricărui **grup social**, inclusiv a familiei, violența reprezintă un factor variabil, dependent de contextul social și de modelele culturale în acord cu care s-au socializat membrii acelui grup [Ibidem: 33].

Cercetările efectuate în diferite țări au arătat că cea mai răspândită formă a violenței conjugale este maltratarea partenerului, adică bătaia partenerului de către soț sau de către soție. De asemenea, din aceste cercetări s-a desprins aprecierea că *agresiunea întreprinsă de soț este mult mai gravă și mai periculoasă, deoarece* [Goode E., 1990: 216 *apud* Rădulescu, 2001: 69–70]: **a.** *puterea fizică a bărbatului poate determina răni și traume mai serioase; b.* *actul de violență comis de bărbat se poate repeta; c.* *cea mai mare parte din agresiunile întreprinse de către femeie sunt acte de legitimă apărare; d.* *o pondere importantă din actele de maltratare întreprinse de soț au loc în perioada în care femeia este însărcinată; e.* *spre deosebire de bărbați, femeile sunt mai dependente din punct de vedere economic și au mai puține șanse de a recurge la violență.*

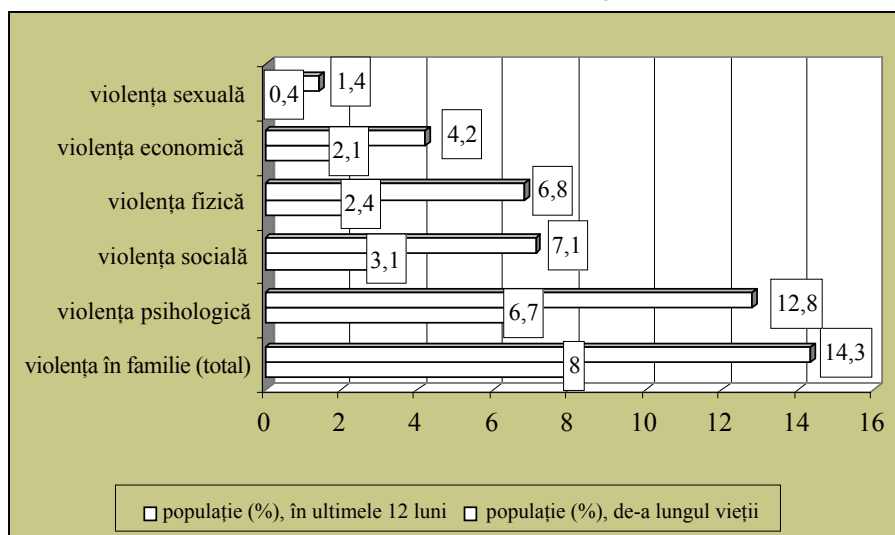
În pofida tuturor încercărilor legislațiilor contemporane de a garanta drepturi egale pentru femei și bărbați, atitudinile sexiste supraviețuiesc și mențin poziția de subordonare a femeii față de bărbat. Astfel, violența conjugală este o *formă de discriminare, reprezentând un comportament ce are la bază o prejudecată: statutul social inferior al femeii, comparativ cu cel al bărbatului. Această prejudecată devine manifestă într-un context sociocultural care cultivă valori legate de acceptabilitatea violenței ca mijloc de a rezolva un conflict, caracterul de afacere privată al familiei, aflată sub controlul bărbatului, valori care dau, în mod tacit, bărbaților drept de proprietate asupra femeilor și copiilor* [Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității, 2000: 6 *apud* Rădulescu, 2001: 81–82].

6. DATE FACTUALE

Cele mai pertinente și mai recente date referitoare la incidența fenomenului de violență în familie în România sunt oferite de lucrarea *Cercetarea Națională privind Violența în Familie și la Locul de Muncă*, efectuată în anul 2003 de către Centrul Parteneriat pentru Egalitate.

Dintre rezultatele acestei cercetări, am reținut câteva, mai relevante, pentru a ilustra amploarea fenomenului de violență în familie la nivelul țării noastre, și anume, pe acelea care pun în evidență existența unui segment consistent de populație supus în mod frecvent la forme severe de violență în familie, cu repercusiuni asupra sănătății, personalității și șanselor de viață ale victimelor. Violența domestică cercetată în cadrul acestei anchete contribuie la modelarea comportamentului copiilor din familiile afectate, fiind deci vorba despre violența cronică, ce se autoreproduce.

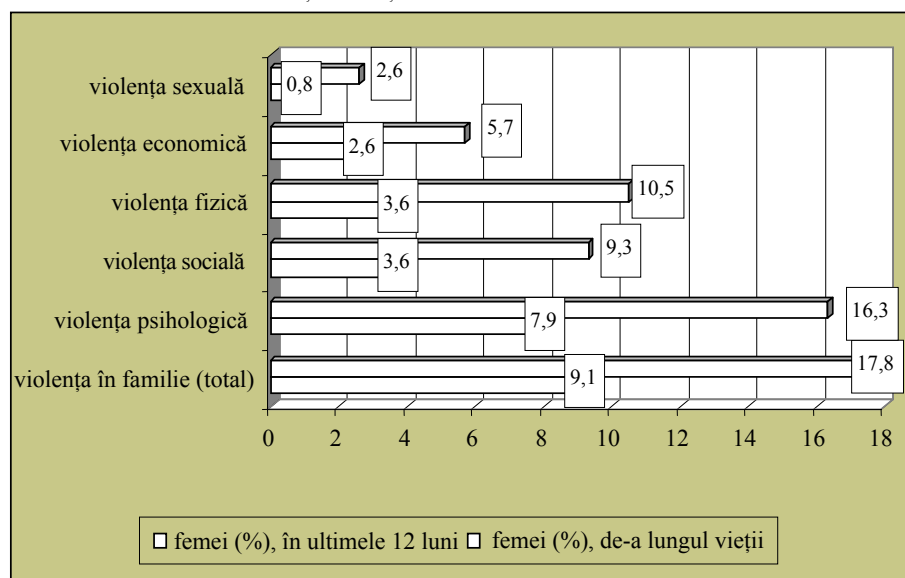
Figura nr. 1
Incidența violenței în familie de-a lungul vieții

Notă: Este luat în considerare doar eșantionul național, adică 645 de femei și 561 de bărbați.

Sursa: Cercetare națională privind violența în familie și la locul de muncă, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, România, 2003, p. 69.

Figura nr. 2
Incidența violenței în familie în ultimele 12 luni

Notă: Este luat în considerare doar eșantionul național, adică 645 de femei și 561 de bărbați.

Sursa: Cercetare Națională privind violența în familie și la locul de muncă, Centrul Parteneriat pentru Egalitate, România, 2003, p. 69.

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ȘTEFĂNESCU, *Mediatizarea actelor de violență în familie, Ghid de bune practici pentru jurnaliști*
Centrul Parteneriat pentru Egalitate, București, Editura Veritas, 2005

După cum o arată și subtitlul, cartea este un „ghid”, un îndrumar pentru mediatizarea actelor de violență în familie și se prezintă sub formă de capitole sintetice, concentrate în mod special asupra problemelor deontologice ale jurnaliștilor care mediatizează aceste acte, asupra modului în care se „construiesc” aceste știri, asupra felului în care se interviează victimele actelor de violență domestică. Lucrarea mai are în vedere și definirea conceptului de violență în familie, amploarea luată de acest fenomen în România, tipurile de violență domestică, dinamica relațiilor abuzive, efectele acestui fenomen, legislația românească referitoare la prevenirea și combaterea violenței în familie și miturile despre violență.

Cartea este structurată în unsprezece capitole scurte, care cuprind două arii principale: **1.** definirea și prezentarea fenomenului de violență domestică, realizate prin documentare teoretică și empirică și ilustrate prin date statistice la zi și **2.** mic îndrumar ce conține reguli și norme pentru jurnaliști, privitoare la modalitățile în care trebuie abordat acest tip mai delicat de știre.

În domeniul **primei arii** de abordare, autoarele identifică și definesc cinci tipuri de violență în familie: **psihologică, fizică, socială, economică și sexuală.**

Dinamica relațiilor abuzive este conceptualizată de către autoare în patru tipuri, în funcție de interacțiunile dintre agresor și victimă, astfel: **ciclul violenței; legătura traumatică; păstrare și evitare; însușirea vinei.**

Autoarele identifică **efecte fizice și efecte psihologice** ale violenței în familie, precum și **efecte nocive** ale acesteia *asupra copiilor*, care, *expuși la violență în familia de proveniență, prezintă un risc sporit de a fi implicați în relații violente cu partenerul de cuplu, odată ajunși adulți* (p. 9). Asupra tratării efectelor violenței în familie, autoarele fac referire la literatura americană de specialitate, care încearcă să trateze viabil ambele părți, victimă și agresor, deși, în privința agresorilor, încă *nu este clar în ce măsură exact un tratament eficient poate să „rupă” ciclul violenței* (p. 10).

Valentina Marinescu și Simona Ștefănescu aduc argumente pertinente privind necesitatea unei legislații, în ceea ce privește violența în familie. Motivul principal îl constituie necesitatea descurajării agresorilor și aceea de a *schimba mentalitățile existente, care favorizează producerea și perpetuarea actelor de violență în familie* (p. 18). De altfel, autoarele oferă și o scurtă prezentare a legilor care se aplică în România, în cazurile de violență domestică.

În ceea ce privește **miturile despre violență**, autoarele clasifică cinci tipuri de „legende”: **1.** numărul femeilor victime ale violenței nu este foarte mare; **2.** este ușor să te desparți de agresor, dacă vrei; **3.** violența în familie nu este o problemă socială urgentă; **4.** victimele sunt vinovate pentru actele de violență în familie comise împotriva lor; **5.** este un fenomen specific familiilor cu nivel educativ scăzut și cu venituri reduse. Toate aceste mituri sunt contrazise însă de autoare, cu argumente factuale riguroase.

A **doua arie** de abordare a lucrării se referă la modul în care ar trebui să fie mediatizate actele de violență domestică în mod profesional și etic. Problema principală pentru jurnaliști rezidă în găsirea unui echilibru între dreptul victimei și al agresorului la viața particulară și dreptul publicului de a fi informat. La această dilemă autoarele găsesc, după părerea mea, un răspuns, identificând câteva reguli profesionale prin care să fie evitate stereotipurile mentale, reguli precum: contextualizarea actului de violență în familie; recunoașterea faptului că fenomenul este o problemă

cu implicații sociale grave; luarea în considerare a nevoii de siguranță și confidențialitate a victimei; folosirea unui limbaj care să nu blameze victima; conceperea unor articole care să nu conțină presupoziii explicite și/sau implicite despre apartenența la un anumit sex, o anumită vârstă, nivel de instrucție, ocupație, etnie sau religie; evitarea tratării actelor de violență în familie ca tragedii inexplicabile, ce nu pot fi cuprinse în planuri de acțiune comunitară etc. Utilitatea acestor reguli și norme este demonstrată de către autoare prin exemplificarea concretă a modului în care ziariștii trebuie să procedeze în anumite situații de violență domestică.

În finalul lucrării, este prezentată o foarte utilă listă națională a agențiilor și ONG implicate în problematica violenței în familie, un glosar de termeni în domeniu, ca și Legea nr. 217/2003 pentru prevenirea și combaterea violenței în familie (publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr. 367 din 29 mai 2003).

Acest volum constituie o provocare pentru fundamentarea unor viitoare cercetări sociologice privind fenomenul violenței domestice, domeniu complex și de anvergură multidisciplinară, în care există foarte puține lucrări publicate în România. Cu atât mai mult este binevenită și trebuie salutăată și apreciată cartea celor două autoare.

Carmen A. Bucinschi

FEDERICO CHABOD, *Storia dell'idea d'Europa*
Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005

Încă de anul trecut, o dată cu lărgirea, la 1 mai, a Uniunii Europene și adoptarea, la scurt timp, a textului noii Constituții europene, a fost reluată în Occident – prin forumuri de idei promovate de mass-media, prin noi apariții editoriale sau reeditări, prin articole specializate în presă – dezbateră (de principii și de metodă) asupra ideii de „Europa”.

Această dezbateră, mai actuală ca oricând după aderarea recentă a României și Bulgariei și mai ales după votul negativ din Franța și Olanda asupra Constituției europene, își propune să recupereze mai întâi și apoi să definească „noua” Europă, care – deși din punct de vedere geopolitic, juridic și administrativ tinde să devină realitate – pentru mulți cetățeni „europeni” sau chiar pentru anumiți factori de decizie reprezintă fie o utopie, fie o eroare politică.

Jaloarele sociologice și culturale ale acestei dezbateri sunt circumscrise, aproape în exclusivitate, *Apusului* Europei, astfel încât noua entitate politică – Uniunea Europeană – pare a consfinți separația și chiar excluderea participării *Răsăritului* la istoria și cultura bătrânului continent. Se poate observa că, cel puțin în discursul intelectual și în mentalitatea publică, *Europa se confundă cu partea vestică a continentului*, „conștiința europeană” necuprinzând, din varii motive, evidențiate de antropologia și sociologia culturală, nu numai partea estică, dar „admițând” cu greu chiar și partea nordică; „nucleul” european modern ar fi format, așadar, din Franța, Italia, Germania, Marea Britanie.

Am regăsit exemplificări și posibile motivații culturale ale acestei excluderi a zonei din care facem parte, în recenta ediție a *Istoriei ideii de Europa* (coordonatori: Ernesto Sestan și Armando Saitta), care cuprinde cursul universitar al lui Federico Chabod.

Gândit ca parte a unui curs mult mai amplu dedicat ideii de *națiune*, acest curs a fost susținut la Facultatea de Litere din Milano în perioada 1943–1944 și apoi la Facultatea de Litere din Roma în anii academici 1947–1948 și 1958–1959. Preocuparea lui Federico Chabod (Aosta, 1901 – Roma, 1960), director al prestigioasei „Rivista storica italiana” și al Școlii de istorie modernă și contemporană de la Universitatea din Roma, se înscrie în solida tradiție italiană a teoriei europene, de la A. Momigliano și Carlo Morandi în anii războiului, la C. Curcio, D. Visconti, A. Annoni, A. Saitta

în anii '50 sau la teoreticieni contemporani precum Sergio Romano, Walter Barberis, Alcide De Gasperi ș.a.

Din păcate, mai deloc invocate în România în dezbaterăa acestei incitante și actuale teme, tezele lui Chabod marchează momentul întemeierii istoriei Europei ca *disciplină*. Premisa acestuia o constituie teza potrivit căreia, *în formarea conceptului de Europa și a sentimentului european, factorii culturali și morali au avut, în perioada decisivă a acestui proces, preeminența absolută, chiar exclusivă*.

Astfel, profesorul și istoricul italian instaurează canonul definirii „Europei moralo-culturale” prin *opoziție*, întrucât *conștiința europeană înseamnă diferențierea Europei ca entitate politică și morală de alte continente și grupuri de națiuni; conceptul de Europa trebuie să fie elaborat prin opoziție, adică prin ceea ce nu este Europa, apoi prin analiza caracteristicilor și elementelor dobândite, cel puțin a celor inițiale, tocmai în cadrul procesului de confruntare cu această non-Europă*.

Ideea călăuzitoare a cursului lui Chabod este, așadar, urmărirea de-a lungul istoriei a *opoziției european/non-european*. Aplicând metoda propusă, se pot trasa astfel momentele decisive în formarea conștiinței europene: antichitatea greco-romană, creștinismul medieval, ecumenismul bizantin, Renașterea, Reforma, dar mai ales epoca Luminilor, căci *modul de simțire european poartă puternica amprentă a iluminismului*. Se pot, de asemenea, „inventaria” teoreticienii ideii de Europa, între care Chabod îi așează la loc de frunte pe Machiavelli, Montesquieu, Voltaire, Bossuet, dar mai ales Guizot, cu al său *Cours de l'histoire moderne* (1839).

În conformitate cu acest principiu metodologic, cea mai fertilă pentru studiile culturale se dovedește *opoziția Europa–Asia* (cu referire specială la China), care apare *între epoca războaielor persane și domnia lui Alexandru cel Mare, când se formează, pentru prima dată, sensul unei Europe opuse Asiei, prin îmbrăcăminte și în special prin organizarea politică, o Europă care opune spiritul de libertate despotismului asiatic și care va supraviețui până la finele secolului XVIII, când va fi înlocuită de opoziția Europa–America*.

Cea mai înrădăcinată ilustrare a opoziției european/non-european o reprezintă, după cum demonstrează Chabod, *opoziția Orient–Occident*, dezvoltată înăuntrul înseși ideii de Europa și considerată *principalul criteriu de definire a Europei (apusene) ca sumă de valori civilizatorii*.

Părțile răsăritene ale continentului ar fi fost excluse, consideră Chabod, în a participa la unitatea europeană încă din discursul politic roman, prin *opoziția roman–barbar*, când Dunărea constituia unul din „zidurile de apărare ale Imperiului Roman, de despărțire a lumii civilizate de furia barbarilor” iar Europa desemna doar părțile de apus și de miazăzi ale *Romaniei*.

Apoi, în secolul X, citând scrierea lui Liutprand din Cremona, *Relatio de Legatione Costantinopolitana*, Federico Chabod constată – pe fondul unei diferențieri înăuntrul devenirii Occidentului european, între structura politico-militară germanică și viața sa religioasă și morală catolică, adică romană – apariția delimitării nete între *occidentali*, întru chipare a caracterelor drepte, leale, eroice, și *orientali* (prin care, la acea dată, se înțelegeau *bizantinii*), echivalenți cu caracterele efeminate, slabe, incompatibile cu virtuțile unor războinici.

Această netă delimitare caracterială, dar cu cauze și mai ales efecte în mentalitatea europeană, se va adânci, pe de o parte, într-un sector fundamental al istoriei Europei (viața religioasă) prin separarea bisericilor, iar pe de altă parte, în câmpul politic, prin cruciade și proiectele de cucerire întreprinse în Răsărit de principii occidentali. Astfel, constată Chabod, a început *îndepărtarea Orientului european de comunitatea civilă, mai precis distanțarea Greciei și a Balcanilor de Europa morală*.

Așadar, din Antichitate până în Evul Mediu, chiar dacă achiziționează alte coordonate mentale, unele dintre ele schimbându-le antitetic pe cele anterioare, *opoziția Orient/Occident rămâne definitorie în devenirea conștiinței europene*. Ce trist paradox al istoriei și culturii este acesta: dacă, în Antichitate, Europa civilizată însemna Grecia, iar Orientul era echivalent cu Asia, în Evul Mediu, „europene” sunt considerate popoarele de la vest de Adriatică, iar disprețuitul Orient este identificat cu Grecia ...

Astfel, opoziției termenilor *franci sau latini/greci sau bizantini* i-ar corespunde în mentalitatea europeană (adică occidentală), *caracteristici morale contrastante*, astfel încât cronicarii și scriitorii Evului Mediu vor descrie și impune *tipologia occidentală prin opoziție radicală cu tipologia orientală*.

Prin Orientul european – afirmă Chabod – *se înțelegea nu numai Peninsula Balcanică, dar și Ungaria și România; prima, expulzată chiar și de pe orbita civilizației clasice; cea de-a doua, deși*

latină, deși intrată în corul națiunilor civilizate, dar apoi, după cum constată Enea Silvio Piccolomini, devenită barbară. Iar după ce turcii, cucerind Constantinopolul, vor pune stăpânire pe Orientul european, atunci acesta din urmă încetează de a mai face parte din conștiința creștinătății apusene, popoarele răsăritene fiind ulterior sporadic „asociate” Occidentului, datorită funcției lor de apărare a frontierelor „adevăratei Europe” de pericolul turc, impuse de coordonatele geopolitice ale statelor respective.

Astfel, *Europa cultă*, de care vorbeau Jakob Wimpfeling și Erasmus din Rotterdam, sau *Republica literelor*, teoretizată de Voltaire, reprezentau *Europa literaților, a caracterelor unite în cultul inteligenței, a savanților care aduc lumina civilizației acolo unde altminteri nu ar fi decât barbarie*, subînțelegându-se prin aceasta din urmă tot ce nu era vest-european.

Iluminismul va întări definiția citată, prin exaltarea progresului spiritului uman, datorat în special științei și tehnicii. Poate și din cauza cosmopolitismului propriu Epocii Luminilor, „societatea spiritelor” elogiată de Voltaire și echivalentă cu unitatea culturală europeană, excludea, și de această dată, Răsăritul. Partea apuseană a Europei, scria de pildă Montesquieu, „a avut în costumele sau în geniul (*génie*) său un caracter care nu se regăsește nici în Tracia, unde turcii și-au stabilit imperiul, nici în Tartaria, de unde veniseră”.

În a doua jumătate a secolului XVIII începe afirmarea ideii de *națiune* contra *europenismului* ce caracterizase prima jumătate a veacului, a particularului contra generalului, a individualului contra universalului. În acest context, începe să fie pusă în discuție – și chiar la îndoială – *unitatea culturală* a Europei, în orice caz, se conturează ideea *Europei civile* și a *sistemului politic european*.

Deși cursul lui Federico Chabod se oprește la acest moment, al Europei națiunilor (întrucât, așa cum am menționat, dedicase deja istoriei ideii de *națiune* în Europa un curs mult mai amplu), profesorul italian emite în final o ultimă constatare în cazul opoziției Orient–Occident, anume că Peninsula Balcanică, rămasă în afara conștiinței europene, *va deveni parte a Europei civile destul de târziu, după eliberarea stăpânirii otomane, adică la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*.

Dacă am continua investigarea ideii culturale de Europa din momentul în care s-a oprit Federico Chabod, urmărind-o pe parcursul secolului XX și în primii ani ai secolului XXI, am constata că opoziția *Orient–Occident* nu a suferit în acest răstimp schimbări radicale. Exemplul cel mai grăitor îl poate reprezenta mult uzitata sintagmă politică a *integrării europene*, care consfințește istoria și realitatea acestei opoziții istorico-culturale *Orient–Occident*, din moment ce presupune, în fond, *recuperarea și asimilarea* unei entități considerate non-europene, anume Răsăritul.

Monica Joița

GABRIEL STĂNESCU, *Românii din Lumea Nouă. Valori native și adaptative la românii americani*. Norcross, Criterion Publishing, 2003

Lui Gabriel Stănescu, poet, eseist, om de cultură, editor, însăși traiectoria sa existențială i-a permis să abordeze cu succes tematica specificului românesc în cadrul societății americane. Român emigrat în SUA de o bună bucată de vreme deja, el a reușit să-și mențină și să-și dezvolte vocația spirituală la cote înalte, în ciuda obstacolelor. Din experiența sa personală, precum și din decantarea celor trăite de alți „români americani” care s-au afirmat în chip elocvent a luat naștere un volum remarcabil: *Românii din Lumea Nouă. Valori native și adaptative la românii americani*, primul de acest gen din literatura de profil. Situat la granița dintre etnologia culturală și sociologia comparativă, acesta își propune să discearnă raportul dintre valorile native, adică cele românești, și cele adaptative, adică acelea născute din reacția la mentalul societății americane, raport viu și dialectic, ce operează în cadrul generațiilor de români stabiliți și acomodați în America.

Demersul lui Gabriel Stănescu se bazează pe de o parte pe o bogată documentație științifică, atât una teoretică (studiile definitorii de antropologie culturală americană), cât și una istoric-descriptivă (aici se includ încercările de tipologizare a culturii românești, realizate de români, precum și de autori străini), iar pe de altă parte, pe o cercetare pragmatică (anchete și interviuri), structura volumului fiind în acest sens, grăitoare. Ea cuprinde trei secțiuni, una teoretică, înglobând următoarele capitole: *Introducere*, *Teorii vernaculare privind profilul etnopsihologic al românilor*, *Românii în perspectivă interculturală*, *Românii americani de la origini până în prezent*, *Valori native și valori adaptative la românii americani*, *Concluzii*; o a doua, reprezentată de o anchetă efectuată printre membrii grupului etnic româno-american, și o a treia, intitulată *Addenda*, reunind interviurile luate de autor celor mai realizați dintre românii stabiliți în SUA și Canada (regăsim aici personalități de prim-plan cultural, precum Ștefan Stoenescu, Constantin Eretescu, Sanda Golopenția, Andrei Brezianu, preotul Gheorghe Calciu, Marcel Corniș-Pop, Andrei Codrescu, Ștefan Baciș ș.a.).

Semnificativ de relevant este faptul că volumul s-a născut (descifrăm acest lucru din *Introducere*) ca o reacție a autorului față de tendințele globalizatoare ale SUA, demascate de însăși autopolitia americană, de pildă de Grayson Kirk, antropolog cultural contemporan, cercetător al particularităților etnice ale grupurilor comunitare din cadrul culturii americane, pentru care globalismul promovat cu atâta ardoare astăzi nu este altceva decât imperialism cultural camuflat, o expresie a internaționalismului blamabil din trecut, renăscut sub un alt chip în zilele noastre. Din fericire, după cum o arată tot Gabriel Stănescu, începând cu deceniul al patrulea al secolului XX, tot din sânul antropologiei culturale americane, cu referire în special la curentul configuraționist al acesteia, au apărut voci (Ruth Benedict, Edward Sapir, Clyde Kluckhohn, Ralph Linton, Margaret Mead) care au afirmat caracterul distinct al variatelor etnii din compoziția creuzetului american, în opoziție cu viziunea unei culturi de tip „babel”, în care diferențele etnice ar fi neesențiale în raport cu cultura dominantă. Acestor voci li se adaugă cele ale unor psihanaliști și antropologi de marcă, precum Abram Kardiner, Malinowski, Erick Fromm, Geza Horney, Erich Roheim. Prin efortul conjugat al tuturor acestor cercetători, s-a ajuns la concluzia că, neîndoind, există anumite trăsături etnopsihologice definitorii pentru caracterizarea unui „suflet național”, a unui „specific național”.

Pe aceste baze, de o bună factură teoretică, autorul își fundamentează pasionanta analiză, căci de o carte extrem de captivantă este vorba, având în vedere procesul adaptativ prodigios, generat de neasemnarea spiritualității românești și a mentalului american.

Dintre cercetătorii români ai profilului etno-psihologic al poporului nostru sunt evidențiați Dimitrie Drăghicescu, Vasile Pârvan, Mihai Ralea, Dimitrie Gusti, Tudor Vianu, Mircea Vulcănescu, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, C. Brâncuși, Constantin Noica, Mircea Eliade, D. Stăniloae, V.V. Caramellea; o interesantă mențiune, posibil punct de plecare pentru o investigație mai amplă, se face în legătură cu I.A. Zanne și monumentală sa culegere în 10 volume, *Proverbele românilor*, în care se conservă o valoare etică intim consubstanțială restului vieții sociale și aflată în interdependență în raport cu celelalte funcții, cu celelalte structuri ale comunității (p. 31).

Printre „privitorii din afară” ai fenomenului românesc, sunt citați Herodot, Strabon, Jules Michelet, Paul Morand, Lucien Romier, istoricul american W. Schiller; un întreg capitol este dedicat antropologiei americane Ruth Benedict, autoarea, în 1943, a unui studiu asupra particularităților socio-culturale românești, care utilizează, pentru prima oară în literatura de specialitate, metoda cercetării culturii „la distanță”. Fără să fi fost în România, Ruth Benedict a cercetat studiile editate de Dimitrie Gusti între 1937–1938 sub titlul *Sociologie românească*, precum și numeroase alte texte datorate unor oameni de cultură români și străini, după care a stat de vorbă cu cetățeni americani de origine română și a legat informațiile istorice și științifice cu date obținute prin metoda observației participative și prin interviuri. Un alt studiu important, ca perspectivă imagologică asupra personalității poporului român, aparține lui Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german* (1980), și realizează, la rândul său, un bilanț al trăsăturilor specific românești, văzute de numeroși observatori (Neugebauer, Carra, Muller, Springer, Boner, Umlauf, Heksch, Badewitz, Henke, Hildebrand, Grisellini, von Donner, Velburg, poeta Mite Kremnitz, geograful F.W.P. Lehmann, alți autori, ca Malike, Derblich, Von Berg, Girothe, von Dungetti, Schathit, Paget, Marlin ș.a.).

Gabriel Stănescu mai citează alte aprecieri notabile cu privire la specificul poporului român, datorate istoricului R.W. Seaton-Watson, lui E.A. Freeman, Ninei Mazuchelli, lingvistului William J. Tucke, Emilyei Gerard, lui Curzio Malaparte și lui Dimitrie I. Ghica, fiul lui Ion Ghica.

Capitolul *Românii americani de la origini până în prezent* discerne cele câteva mari exoduri românești (secolul XX: anii '30, anii '40-'50, anii '70, emigrația de după decembrie 1989), după care se ocupă de studiul procesului de adaptare la noua cultură a noilor veniți. Este citat, în legătură cu acest aspect, demersul din 1929 al Christinei Avghi Galitzi, concretizat într-un studiu socio-cultural de peste 500 de pagini, apreciat de Nicolae Iorga, de fapt o lucrare de doctorat, concepută după rigorile metodologice ale sociologiei vremii. La scurt timp după publicarea tezei, la Columbia University Press, autoarea s-a întors la București, contribuind la cercetările Școlii Sociologice de la București, condusă de Dimitrie Gusti. Pe baza acestei lucrări, coroborate cu alte contribuții (ale Fr. Vasile Hațeganu, ori cele din volumul colectiv: *Culturile emigranților din America. Fondatorii unei națiuni*, editori David Levinson și Melvina Ember, 1997), este evidențiată identitatea de grup, prin căsătoria în cadrul grupului și vorbirea limbii native. O dată cu pierderea acestor distincții, începe asimilarea, fenomen, din păcate, covârșitor: *80 până la 90 la sută (...) dintre descendenții primilor imigranți s-au dovedit asimilați, în timp ce noii veniți în New York și Los Angeles, chiar după cinci până la zece ani, aveau rata căsătoriei în afara grupului și pierderea limbii de aproximativ 50 de procente* (p. 66-67). Chiar și după 1990, predomină cei asimilați, față de cei ce păstrează strânse legături cu țara natală (p. 67). Sunt trecute în revistă: *Imigrația și istoria stabilirii ei, Demografia, Limbajul*, se vorbește despre *Caracteristici culturale, Asimilare și persistență culturală*.

Un capitol major tratează despre valorile native, privite în comparație cu cele adaptative, la românii americani, fiind decelate valorile religioase, temporale, cele morale și estetice, economico-sociale, tradiționale, educaționale, cele privind idealul de viață și cele interpersonale, valorile care caracterizează concepția despre lume și viață, valorile privitoare la raportul omului cu natura, valoarea-tip prețuită (activitatea îmbrățișată), valorile familiale dar și capacitatea de adaptare, trăsătură definitorie a românilor americani. În acest capitol apar, cu evidență, diferențele și interferențele celor două culturi, cea română și cea americană, iar baza teoretică a departajărilor efectuate o reprezintă modelul paradigmatic elaborat de Florence Kluckhohn, sociolog comparativist, pe baza experienței lui Clyde Kluckhohn, desfășurată și aplicată în 1951 pe cinci culturi. Se menționează (p. 74) faptul că prima cercetare concretă în care s-a folosit un model paradigmatic pentru susținerea unor date reflectând sistemul de valori al românilor, prin care cultura acestora să poată fi comparată cu valorile culturii altor popoare, s-a efectuat în anii 1972-1973, în cadrul unui program de schimburi culturale între România și SUA. Investigațiile au fost realizate în stațiile pilot Berevoești și Câmpulung (Argeș). Rezultatele cercetării au fost interpretate separat, pe de o parte de profesorul american Eugene Pendleton Banks, iar pe de altă parte de participanții români, în majoritate doctoranzi, cercetători, studenți.

Gabriel Stănescu evidențiază dificultățile exilului românesc, prin aceea că, la greutățile inerente unui nou spațiu social, cultural, lingvistic, religios, moral etc., se adaugă *etnocentrismul* american, adică tendința americanilor de a-și supraaprecia propria cultură, în comparație cu alte culturi. Americanii înșiși sunt o nație eterogenă, multiculturală și multirasială, în care mixarea rasială e nu doar inevitabilă, ci și în creștere, astfel încât e tot mai greu de caracterizat mentalitatea americană ca una de tip monolitic: *Census Bureau (Biroul de recensământ) a declarat că populația hispanică a crescut cu mai mult de 60% într-un deceniu, față de 48%, în cazul asiaticilor. Albii se află în regresie, ei reprezintă doar 69% dintre americani în anul 2000, față de 75% în 1990. În trei state, California, New Mexico, Hawaii, ca și în districtul Columbia (unde se află capitala statului, Washington D.C.), albi nu mai sunt majoritari* (p. 80-81). Cu toate acestea, există unele trăsături-tip ale mentalității americane, evidente în orientarea sa față de existență, de natură, de societate. Ele devin și mai pregnante, mai vizibile, atunci când sunt puse față în față cu trăsăturile mentalului românesc, aparținător unei culturi tradiționale, îmbibată de valori spirituale. Astfel, în vreme ce americanii consideră firească dominația omului asupra naturii, românii sunt: *fataliști, încrezători în destin, superstițioși și adesea pasivi în ceea ce privește construcția propriului viitor (...). Americanul este o fire practică, orientată spre activitate, în timp ce românul manifestă interes mai mult pentru aspectul teoretic al lucrurilor, având un simț al detaliului, care îl individualizează* (p. 81). Românul cultivă valorile moștenite, tradiționale, îmbogățindu-le cu noi experiențe, considerând că schimbările sunt *mentalități mult prea revoluționare, care trebuie evitate sau, cel puțin, desfășurate treptat, cu prudență (...). Românii preferă stabilitatea, continuitatea, în timp ce pentru americani discontinuitatea, situațiile noi, reprezintă o condiție*

pozitivă, impulsul de a acționa. Ei își schimbă deseori locul, serviciul (p. 81). Deosebirile în plan spiritual sunt esențiale: Spre deosebire de cele 180 de culte din America, în care biserica seamănă cu un fel de **social-club** unde se colectează bani de la enoriași, Biserica Ortodoxă are pretenția de a respecta și conserva în cadrul comunității românești unele arhetipuri, obiceiuri, sărbători din calendarul creștin, mai ales cele legate de naștere (botez), de riturile de trecere – p. 88). Dacă emigranții rămân cu nostalgia satului și a mitologiei românești, prima generație a românilor americani optează pentru miturile moderne ale vieții americane, constată autorul, concluzionând: în cazul românilor americani, valorile se schimbă relativ rapid de la o generație la alta (p. 88).

Afirmațiile teoretice ale autorului continuă în cele două secțiuni „pragmatice”, de răspunsuri la ancheta pe tema valorilor împărtășite de românii din America și de interviuri ale unor personalități românești realizate la nivel de vârf în Statele Unite. Sunt pagini remarcabile, în care intelectuali de mare libertate lăuntrică și de autentică viziune își exprimă experiența pe tărâmul arid al unei concurențe acerbe și al unui materialism funciar. Rezistența lor, ca și succesul, își au originea tocmai în credința în valori, în idealitate, în invariabilele culturii în care s-au format. Reușita lor poate fi caracterizată, așadar, ca fiind, implicit, românească și, prin extensie, spirituală.

Ajunși în acest punct, putem afirma că volumul de față este unul incitant și inspirator, el nepropunându-și, de fapt, să fie exhaustiv. Se prezintă, mai degrabă, ca o invitație de a continua temele expuse. Ca observații critice, am fi preferat să se extragă anumite invariante din interviuri, în loc ca acestea din urmă să fie expuse pur și simplu. De asemenea, numele celor ce s-au exprimat despre profilul etnopsihologic al românilor ar putea fi, credem, extinse (Dimitrie Cantemir, Nicolae Iorga, ori Emil Cioran, de pildă, lipsesc). Unele analize sunt prea sumare, simple treceri în revistă. Cartea ar avea de câștigat în mod substanțial și de pe urma unei revizui și rafinări stilistice. Corectura lasă și ea mult de dorit. Dincolo de aceste aspecte perfectibile, apreciem efortul considerabil de a circumscrie pentru prima dată în literatura de specialitate o arie tematică dificilă și vastă, precum și concluziile, formulate cu realism și prudență metodologică.

Autorul și-a propus să deschidă o discuție, să evidențieze existența unui set de valori care să aibă în centrul ei nu ființa în general, ci **dimensiunea ei românească**, adică acele însușiri care o diferențiază de specificul altor culturi. Cultura româno-americană e, în esență, românească. Românul american nu e un hibrid. Faptul că adoptă, pe lângă valorile native, și valori noi, nu înseamnă că el își trădează existența, că se reorientează după un alt model paradigmatic, cel american. Dimpotrivă, el împărtășește două paradigme culturale alternative: cea românească și cea americană. Aici constă originalitatea acestei culturi de graniță. În opoziție cu globalismul, care ignoră sentimentul pe care îl are orice ființă umană față de propria cultură, pluralismul cultural ar putea fi una din soluțiile societății viitorului (...) Existența unui grup etnic românesc în America presupune menținerea identității culturale native în același timp cu adaptarea treptată a membrilor lui la modelele noii culturi (p. 105).

Am putea reda, spre finalul comentariului de față, formulările pline de har ale istoricului Alexandru Nemoianu, și el un român-american: *Valorile morale și tradiționale sunt tari la limita indestructibilului (...). În fond, fiecare din noi repetă, mai bine sau mai rău, un cod de valori pe care l-am moștenit de la strămoșii noștri, știuți ori neștiuți, și care, finalmente, înseamnă felul în care înțelegem și respectăm diferența dintre bine și rău.*

A fost marele câștig al Americii de a recunoaște acest lucru în ultimele câteva decenii și de a-l cultiva sub forma unui multiculturalism luminat (subl. ns., S.-G.D.).

Românii americani sunt un grup constituit istoricește în America, fiind parte a națiunii americane. Acest grup a adoptat căile și modelele culturii în care trăiește și căreia îi este parte, dar, în același timp, a păstrat fondul sufletesc intim și modelul existențial, înțelegerea rostului vieții moștenite de la strămoșii dintre Carpați și Dunăre (p. 95).

Prin bogăția sa ideatică, prin multitudinea deschiderilor și a perspectivelor oferite, volumul lui Gabriel Stănescu se cere nu doar citit, ci și continuat.

Simona-Grazia Dima

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XVI, Nos. 3–4 • 2005

CONTENTS

THE PUBLIC PERCEPTION OF CORRUPTION IN ROMANIA

FOREWORD	217
DAN BANCIU, The Perception of the Intensity and the Gravity of Corruption Phenomenon ...	219
SORIN M. RĂDULESCU, The Perception of the Main Causes and Effects of Corruption Phenomenon.....	237
CRISTINA DÂMBOEANU, The Personal Experience of Subjects towards Certain Corruption Facts.....	245
ECATERINA BALICA, Opinions and Attitudes of the Population towards Corruption Facts and Persons Involved	253
ROXANA BRATU, The Perception of the Efficiency of the Steps Taken in order to Prevent and Control Corruption	263
SORIN M. RĂDULESCU, The Main Solutions for Fighting off and Preventing Corruption Phenomenon.....	273

TENDENCIES OF CRIME AND DEVIANCE IN ROMANIA

ADRIANA-ANCA CUȘMIR, Romania within the World-wide Chain of Crime.....	287
BRUNO ȘTEFAN, The Space and Time Symbolism of the Romanian Prisons Environment....	303
CRISTINA DÂMBOEANU, The Psycho-Social Peculiarities of ex-Drug-Addicted Prisoners.....	319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, Out of the History of Crime. A Brief Analysis of the Activity of the Medical-Legal Institute "Mina Minovici" in the Year 1936	345
<u>ION VLĂDUȚ</u> , Homosexuality and the Socio-Legal Attitudes towards This Form of Human Sex..	353
SIMONA ȘTEFĂNESCU, Mediatizing Family Violence: New Perspectives upon Moral Neutrality and Social Responsibility in Journalism.....	365
CARMEN A. BUCINSCHI, Family Violence: A Case Study in the Countryside	389

REVIEWS AND READING NOTES

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ȘTEFĂNESCU, Mediatizing Acts of Family Violence. A Guide of Good Practices for Journalists (<i>Mediatizarea actelor de violență în familie. Ghid de bune practici pentru jurnaliști</i>), Centrul Parteneriat pentru Egalitate, București, Editura Veritas, 2005 (Carmen A. Bucinschi); FEDERICO CHABOD, A History of the Idea of Europe (<i>Storia dell'idea d'Europa</i>), Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005 (Monica Joița); GABRIEL STĂNESCU, The Romanians of the New World. Native and Adaptative Values Specific to the American Romanians (<i>Românii din Lumea Nouă. Valori native și adaptative la românii americani</i>), Norcross, Criterion Publishing, 2003 (Simona-Grazia Dima)	413
--	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XVI, N°s 3–4 • 2005

SOMMAIRE

LA PERCEPTION PUBLIQUE DE LA CORRUPTION EN ROUMANIE

INTRODUCTION.....	217
DAN BANCIU, La perception de l'intensité et de la gravité du phénomène de corruption.....	219
SORIN M. RĂDULESCU, La perception des causes et des effets principaux du phénomène de corruption.....	237
CRISTINA DÂMBOEANU, L'expérience personnelle des sujets vis-à-vis de certains actes de corruption.....	245
ECATERINA BALICA, Opinions et attitudes de la population envers les actes de corruption et les personnes impliquées.....	253
ROXANA BRATU, La perception de l'efficacité des mesures pris pour prévenir et contrôler la corruption.....	263
SORIN M. RĂDULESCU, Des solutions principales pour combattre et prévenir le phénomène de corruption.....	273

TENDANCES DE LA CRIMINALITÉ ET DE LA DÉVIANCE EN ROUMANIE

ADRIANA-ANCA CUȘMIR, La Roumanie dans le circuit mondial du crime.....	287
BRUNO ȘTEFAN, La symbolique spatio-temporelle dans le milieu des prisons roumaines.....	303
CRISTINA DÂMBOEANU, Des particularités psycho-sociales des détenus ex-consommateurs des drogues. Résultats d'une étude empirique.....	319
GEORGE-CRISTIAN SPÎNU, De l'histoire de la criminalité. Brève analyse de l'activité de l'Institut Medico-Légal „Mina Minovici” dans l'année 1936.....	345
ION VLĂDUȚI, La homosexualité et les attitudes socio-légales à l'égard de cette forme de la sexualité humaine.....	353
SIMONA ȘTEFĂNESCU, La médiatisation de la violence en famille; des perspectives nouvelles envers la neutralité morale et la responsabilité sociale dans le journalisme.....	365
CARMEN A. BUCINSCHI, La violence en famille: une étude de cas dans le milieu rural.....	389

COMPTE-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

VALENTINA MARINESCU, SIMONA ȘTEFĂNESCU, La médiatisation des actes de violence en famille. Guide de bonnes pratiques pour les journalistes (<i>Mediatizarea actelor de violență în familie. Ghid de bune practici pentru jurnaliști</i>), Centrul Parteneriat pentru Egalitate, București, Editura Veritas, 2005 (Carmen A. Bucinschi); FEDERICO CHABOD, <i>Storia dell'idea d'Europa</i> , (L'histoire de l'idée d'Europe), Bari, Editura Laterza, Collana Economica Laterza, 2005 (Monica Joița); GABRIEL STĂNESCU, Les Roumains du Nouveau Monde. Valeurs natives et valeurs adaptatives chez les Roumains américains (<i>Românii din Lumea Nouă. Valori native și adaptative la românii americani</i>), Norcross, Criterion Publishing, 2003 (Simona-Grazia Dima).....	413
--	-----

**EDITAT CU SPRIJINUL
AGENȚIEI NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: revista@insoc.ro. sau prin fax: 4021–318 24 48.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dv. cu un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română și cu o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domenii de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul textelor trimise revine autorului.

Comenzile din țară și din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. BOX 33–57, București, România; Tel: 4021–318 70 00, fax: 4021–318 70 01; Fax: 4021–318 70 02, 4021–318 70 03; E-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, Șos. Viilor nr. 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter, sector 5, P.O. BOX 77–19, sector 3, București, România; Tel: 4021–335 02 96, 4021–301 87 86; Fax: 4021–335 02 96; E-mail: office@orionpress.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; Tel: 4021–318 81 06, 4021–318 81 46; Fax: 4021–318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro; Adresa web: www.ear.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 3-4, p. 215-424, 2005